

4/2004

BULEZEN

ROČNÍK X

**BULLETIN
NÁRODNÍ PROTIDROGOVÉ CENTRÁLY**

Vydavatel :

Policie České republiky
Národní protidrogová centrála
Služby kriminální policie a vyšetřování

Vedoucí redakční rady:

Miloš Vaněček
Tel.: 974836429

Adresa :

Policejní prezidium
České republiky
Poštovní přihrádka 62/NPC
170 89 PRAHA 7
bulletinnpc@centrum.cz

Vydává :

oddělení vydavatelství obchodního odboru Tiskárny
MV, nám. Hrdinů1634/3, 140 00 Praha 4
tel. 974 816 485, 974 816486
fax. 974 816 843

Tiskne:

Tiskárna MV, p.o.Bartůnkova 4,
149 01 Praha 4
tel.27957011 fax 27952603
Vychází 4x ročně, cena 63,- Kč
Roční předplatné 252,-Kč

Objednávky přijímá a vyřizuje

Obchodní odbor MV, p.o.
nám. Hrdinů1634/3, 140 00 Praha 4
tel. 974 816 485, 974 816486
fax. 974 816 843

Distribuci vyřizuje

Jindřich MATOUŠ – distribuce tiskovin

Za věcnou správnost příspěvků ručí autoři

**Přetisk povolen
pouze se souhlasem redakce**

Podávání novinových zásilek
povolila Česká pošta s.p.,
Odštěpný závod Praha,
čj.6119/96 ze dne 15.10.1996

Určeno pro služební potřebu
policie ČR, obecní policie, SZ,
soudů a vybraných institucí
Povoleno MK ČR - 7834

ISSN 1211 – 8834

Titulní strana:

Mercedes Benz ATEGO 1823 AK 4x4
Grafické zpracování Pavel Vlasák

Možná, že jsem si již stěžoval na nevýhodu čtvrtletníku reagovat na aktuální problémy. Při přípravě čísla jsem vycházel z toho, že mezi čtenáři Bulletinu přibývají i učitelé ze všech stupňů škol a proto jsem připravil články, které se zabývají volným časem dětí a mládeže a jejich delinkvencí. To jsem ještě netušil, že společnost bude otřesena řadou brutálních trestných činů spáchaných dětmi nebo mladistvými.

Znovu se začala řešit otázka snížení trestní odpovědnosti a s tím se objevila celá řada dalších problémů. Když trestat, tak kde. Nejsou odpovídající zařízení, kam bude možné tyto pachatele umístit.

Trestná činnost dětí a mladistvých není problém jen v České republice. Ze zprávy OSN vyplývá, že se s dětskou zločinností potýká celá řada zemí prakticky na celém světě. Najít řešení nebude lehké pro Českou republiku ani pro ostatní státy.

Zřejmě se budeme muset zabývat i životním stylem dnešních mladých lidí a co jim jako společnost nabízíme, kromě konzumního způsobu života. To se týká i drog, kdy se konzumace jejich vybraných druhů, jako je zejména kouření marihuany a užívání extáze ve spojení s hudební produkcí, stává běžnou součástí životního stylu mladých lidí.

Řešení tohoto problému nebude jednoduché. Volný čas, uplatnění mladých lidí ve společnosti, poznávání jejich životního stylu to vše nám může pomáhat. Jak to vypadá v Královéhradeckém kraji uvádí uveřejněný výzkum.

S uzávěrkou tohoto čísla si přeji, aby se i v příštím ročníku dařilo připravovat jednotlivá čísla, ve kterých by se odrážely aktuální problémy.

Vedoucí redakční rady:

Miloš Vaněček

OBSAH:**Zpráva UN-Habitatu**

Zpráva UN-Habitatu shledává, že zločinci ve městech začínají svou kariéru mladí. Chudé děti se stávají zločinci již ve věku 10 let.

Tito mladí lidé jsou také statisticky nejrizikovější v tom směru, že se stanou oběťmi trestné činnosti, podle nové zprávy UN-Habitat : Stav světových velkých měst – 2004 .

Rostlinné drogy

Peyotl, muchomůrka červená, psilocibinové houby. Rostliny byly a jsou pro člověka zdrojem živin, surovin ale i léčivých látek.

Užití vycvičeného psa ve službě bezpečnosti s hlediska našeho zákonodárství ve srovnání se zákonodárstvím sátů sousedních. (1936)

Používání vycvičeného psa ve službě bezpečnosti, k níž patří nesporně i pátrací služba kriminální, vzešlo z potřeb kriminalistiky.

Speciální policejní zásahové vozidlo PCA-60S Mercedes Benz ATEGO 1823 AK4X4.

Speciální policejní zásahové vozidlo PCA-06.OS je účinný a bezpečný mobilní prostředek splňující všechny podmínky zákona č. 56/2001 Sb., normy ČSN EN 294, vyhlášek č. 301 a č. 302/2001 Sb.

03. Dětská zločinnost.
Zpráva UN – HABITAT
07. Představy a skutečnosti o využití volného času současnou středoškolskou mládeží
PaedDr. Monika ŽUMÁROVÁ, Ph.D.
18. Poznatky z výzkumu postojů mládeže k nealkoholové toxikomanii.
Vladimír TĀUBNER
35. Dva pohledy na delikvenci dětí a mladistvých
*Doc. PhDr. Ludmila ČÍRTKOVÁ, CSc.,
Policejní akademie ČR, Praha*
43. Návykové látky a policie
Mgr. Pavel DURIS
45. Prevalence a incidence léčených uživatelů drog a kategorizace drog I. Pololetí 2004.
Miloš VANĚČEK
50. Rostlinné drogy
Miloš VANĚČEK
52. Současný stav opiátové toxikomanie v ČR
Eugen VENCOSKÝ
55. Užití vycvičeného psa ve službě bezpečnosti s hlediska našeho zákonodárství ve srovnání se zákonodárstvím sátů sousedních.
Theodor ROTTER
60. Speciální policejní zásahové vozidlo PCA-60S Mercedes Benz ATEGO 1823 AK4X4.
Miloš VANĚČEK
62. Knihovnička
Miloš VANĚČEK

DĚTSKÁ ZLOČINNOST

Zpráva UN-Habitatu, překlad NPC

Zpráva UN-Habitatu shledává, že zločinci ve městech začínají svou kariéru mladí.

Chudé děti se stávají zločinci již ve věku 10 let. Tito mladí lidé jsou také statisticky nejrizikovější v tom směru, že se stanou oběťmi trestné činnosti, podle nové zprávy UN-Habitat : Stav světových velkých měst – 2004 .

Jak úroveň chudoby po celém světě prudce stoupá, tak také stoupá počet mladých bezdomovců. Počty dětí žijících na ulici v mnohých zemích se trvale zvyšovaly, zejména v rozvojových oblastech, jejichž velká města nemohou udržet krok s urbanizací. Pokud děti nechodí nebo nemohou chodit do školy, nemají skutečné zaměstnání, nemají vlastní domov a trpí nemocemi a odcizením, které doprovázejí jejich situaci, mnohem pravděpodobněji se uchýlí k nezákonné činnosti, aby se užívaly. Gangy mladistvých se šíří jak houby po dešti, obzvláště v latinskoamerických a afrických zemích, kde rychlá urbanizace deformuje schopnost rodin vyjít vstříc společenským a ekonomickým potřebám mladých lidí.

V Latinské Americe a v karibské oblasti jsou střelné zbraně, gangy mládeže a násilí ve městech předmětem velkého znepokojení. Latinskoamerická velká města a příměstské oblasti mají nejvyšší míru držení střelných zbraní – průměrně 19,7 procenta. Tato kombinace zvyšujícího se společenského vyloučení mládeže a vysoké dostupnosti střelných zbraní se ukazuje být jako smrtelně nebezpečný jev v této oblasti.

Mladí lidé se uchylují do gangů jako do prostředků k přežití a jako do míst, kde mají pocit „náhradní rodiny“. Obchod s drogami poskytuje výnosnou práci a obchodníci s drogami mají málo potíží s verbováním málo vzdělaných mladých lidí, kteří mají malé vyhlídky na formální práci. Děti žijící na ulici se často získávají jako drogoví kurýři. V Brazílii se odhaduje, že doručování drog vytváří pracovní příležitosti pro přibližně 20000 dětských kurýrů, mnohých z nich ve věku 10 let. Odměna pro mladého kurýra je často vyšší, než mzda jejich rodičů. Získává jim respekt mezi jejich vrstevníky a dává jim pocit důležitosti ve společenském celku.

Podle zprávy UN-Habitat jsou mladí lidé hlavním prvkem narůstajícího násilí ve velkých městech. Gangy mládeže často používají násilí k uspokojení svých společenských a ekonomických potřeb a dále tak zvyšují i beztak vysokou hladinu násilí ve svých společenstvích. K přibližně 29 procentům vražd v Latinské Americe dochází mezi mladými ve věku od 10 do 19 let – a ve skutečnosti vražda je druhou hlavní příčinou smrti v této věkové skupině v 10 ze 21 zemí s populací vyšší než 1 milion v této oblasti. Vraždnost mládeže může být až třikrát vyšší než celostátní ukazatele vraždnosti. Ve Venezuele bylo 95 procent obětí vražd muži a 54 procent z nich bylo mladších než 25 let. V Brazílii vzrostly vraždy mezi mládeží během posledních deseti let o 77 procent, většinou díky použití střelných zbraní.

Africké zbraně v rukou mladých.

Zločin a násilí jsou také na vzestupu v mnoha částech subsaharské Afriky, kde hlavní města patří mezi nejrychleji rostoucí na světě. Mnozí z pachatelů jsou mladí lidé zdržující se ve velkých městech s „povoláními“ jako obchod s drogami a se zbraněmi. V této oblasti jsou běžné občanské války a konflikty, které přinášejí velké množství malých zbraní – označovaných zprávou jako „zbraně masového ničení“ – jsoucích pohotově k dispozici. Zpráva odhaduje, že na tomto kontinentu kolem volně obíhá nebo je dostupných 11 milionů nelegálních střelných zbraní. Zbraně jsou také levné. AK-47 se dá koupit za přibližně stejnou

cenu jako kuře nebo koza v mnoha afrických zemích. AK-47 jsou také dostatečně jednoduché pro sestavení pro desetileté dítě. Dětský fond Spojených národů odhaduje, že od 250 000 do 300 000 dětí, některých z nich ve věku osmi let, je využíváno jako vojáků v ozbrojených konfliktech po celém světě. Koalice pro zastavení používání dětských vojáků uvádí počet 120000 v samotné Africe a říká, že někteří jsou ve věku sedmi let.

Více než dvě třetiny obyvatelstva mnohých afrických zemí je ve věku mezi 12 a 25 lety. Většina z těchto mladých lidí žije v neformálních sídlištích bez základního vybavení, služeb a bezpečnosti.

V roce 1992 Organizace africké jednoty (OAJ, nyní Africká unie nebo AU), že v Africe existovalo kolem 16 milionů dětí žijících na ulici a že se očekávalo, že se toto číslo do roku 2000 zdvojnásobí. Očekávalo se, že počet těch, které nazývají „dětmi v obzvláště obtížných poměrech“, vzroste z 80 na 150 milionů. Počet dětí žijících na ulici v Zambii se zdvojnásobil ze 35000 na 70000 od roku 1991 do roku 1994, zatímco počet v Nairobi explodoval ze 4500 na 30000 během téhož tříletého období.

Výchovné odcizení se.

Pokud jsou sociálně zařazené, mohly by se děti ze slumů stát platnými občany v hlavním proudu společnosti. Ale jejich téměř úplná nemožnost přístupu ke společenskému kapitálu jako je vzdělání, vychovává v mládeži kulturu zášti, nedůvěry a vzdoru. Podle této zprávy někteří mladí a bývalí pachatelé trestné činnosti v Nairobi tvrdí, že spáchali svůj první trestný čin ve věkovém rozmezí 12-15 let (30 procent) nebo 16-19 let (23 procent) .

Tyto závěry jsou srovnatelné s podobným průzkumem mezi mládeží v Dar es Salaamu v Tanzánii, kde průměrný věk, ve kterém je poprvé páchána trestná činnost je 14 let. V některých případech se mladí lidé zapojují do gangů s cílem „získat respekt“ ve společenském celku. Ale v jiných případech, takových jako jsou ty z Dar es Salaamu, se mládež spolčuje za účelem nalezení společenského celku. Toto zmiňovaly děti žijící na ulici a mládež v tomto městě, kteří říkali, že gangy pomáhaly jeden druhému na ulici a pracovaly společně, například při hledání místa na přenocování, spíše než nezbytně při užívání drog nebo prodeji kradených věcí.

Respondenti ve výzkumu o mládeži a kriminalitě v Nairobi prozradili, že skupiny vrstevníků byly často jejich druhými „rodinami“, kde se naučili normám a hodnotám, zatímco 27 procent tvrdilo, že byly členy gangu a 20 procent říkalo, že jsou stále jeho členy. Mladí pachatelé a bývalí pachatelé říkali, že krádež byla nejčastějším druhem trestné činnosti, za který byli zatčeni, následována přepadením (23 procent), držení drog (10 procent), krádežemi s použitím násilí (10 procent) a zabitím (7 procent).

Koloběh zločinu z chudoby také očividný v rozvinutých oblastech.

V Evropě se jak násilná kriminalita mladistvých (loupeže, přepadení, znásilnění a vraždy), tak nenásilná kriminalita mladistvých prudce zvýšila během poloviny osmdesátých a na počátku devadesátých let ve všech členských zemích Evropské unie, přičemž doprovázely zvýšení nezaměstnanosti, chudoby a nedostatku společenské integrace přistěhovalců z bývalých komunistických zemí. Zatímco, tak jako u dospělých, pachatelé a oběti zločinnosti mládeže byli mnohem pravděpodobněji muži než ženy, kriminalita dospělých během téhož období nestoupala souběžně se zločinností mládeže.

Zpráva Světové zdravotnické organizace o násilí a zdraví za rok 2002 uvádí, že v rozvinutém světě v poslední době došlo k poklesu zločinnosti mládeže, včetně násilné, i když se odhadovalo, že v roce 2000 došlo ke 199000 vraždám spáchaným mládeží. Výzkumy z velkého počtu zemí ukazují, že přibližně od šesti do sedmi procent mladých mužů páchá mezi 50 až 70 procenty veškeré zločinnosti a 60 až 85 procent veškeré závažné a násilné trestné činnosti.

V případě domorodých, etnických menšin nebo soudobé přistěhovalecké mládeže, kteří jsou mnohem pravděpodobněji vyloučeni ze sociálních výhod, kterým se těší jejich zámožní bílí vrstevníci, vyloučení vychovává určitý druh nespokojenosti, která eventuálně vede mladou osobu ke zločinnosti, říká zpráva UN-Habitat. Bezpečí, jistota a obecně kvalita života v městských oblastech, které jsou především obývány etnickými menšinami, má tendenci k poklesu. Například mnozí Afroameričané byli přitahováni do vnitřních území měst ve Spojených státech, která jsou zamořena chudobou, špatným bydlením a užíváním drog. Tato zanedbaná, opomíjená a vyřazená území prodělala největší nárůsty zločinnosti mládeže, násilí a vražd.

Zpráva zdůrazňuje, že děti, které žijí ve slumech, bývají také pravděpodobně oběťmi systematického rasismu a diskriminace a jako takové bývají většinou oběťmi trestné činnosti, stejně tak jako bývají příliš zastoupeny mezi pachateli uvězněnými systémem trestní justice. Domorodá mládež byla dlouho silně nadměrně zastoupena v justičních systémech a systémech sociální péče v Kanadě, v Austrálii a na Novém Zélandu, stejně jako jiné etnické menšiny jako černošská, hispánská a asijská populace v rozvinutých státech, takových jako jsou Spojené státy, Anglie a Wales a Kanada.

Domorodé děti tvoří pouze 5 procent kanadské mládeže, ale odpovídají za 34 procent veškerých mužských mladých pachatelů a 41 procent ženských mladých pachatelek v některých kanadských provinciích. Pouze čtyři procenta mladé populace v Queenslandu v Austrálii v roce 1995 byli domorodci nebo pocházeli z ostrovů v Torresově úžině; přesto byli zapleteni do jedné třetiny soudních případů s účastí mladistvých. Šedesát procent klientů programu Mládež a riziko na Novém Zélandu jsou Maoři nebo Samotné. Američtí černoši představovali v roce 1997 15 procent populace země, přesto tvořili 26 procent zadržených osob.

Zásahy prokazují svou užitečnost a přístupnost.

Australský celostátní orgán pro prevenci zločinnosti a generální prokurátor zahájili programy zaměřené na specifické potřeby mládeže na veřejných prostranstvích, mládeže bez domova a mladých domorodců. Severské země jako Dánsko, Finsko, Norsko a Švédsko dlouhodobě silně investují do sociální a zdravotní politiky s cílem prevence zločinnosti, marginalizace a vyloučení. Místní školy, sociální služba a policejní výbory byly v Dánsku sedmdesátých let uzpůsobeny k tomu, aby rozvíjely komplexní projekty, které předcházejí kriminalitě mládeže spojováním sociálních, zdravotních, výchovných a rekreačních služeb s policií.

V Anglii a Walesu jednotka sociálního vyloučení vypracovala celostátní strategii, která obzvláštní pozornost věnuje potřebám sociálně vyloučených dětí a mládeže; iniciativy vycházející z této strategie také doplňují ty, které vycházejí z vládní souhrnné strategie pro omezení zločinnosti.

Vlády jak Belgie, tak Francie uzavřely koncem devadesátých let místní bezpečnostní smlouvy, které napomáhají místním partnerům řešit problémy sociálního společenství. Kromě toho, že se pokoušejí zastavit celkovou zločinnost a bezpečnostní záležitosti, tyto projekty místního partnerství jsou také zaměřeny na vysoce rizikovou mládež, například poskytováním školení v sociálním zprostředkování mládeži ze znevýhodněných území s vysokou nezaměstnaností.

V Tanzánii byl zahájen v roce 1997 UN-Habitatem, Mezinárodním střediskem pro prevenci zločinnosti a Rozvojovým programem Spojených národů projekt Dar es Salaam – bezpečnější město. Iniciativa byla zaměřena na koordinaci posílení místní institucionální kapacity pro prevenci zločinnosti v partnerství s investory a společenskými celky. Projekt se zaměřil na změnu přístupů; podporu kultury zachovávání práva a snížení nezaměstnanosti mládeže a delikvence prostřednictvím školení v řemeslech a kulturních činnostech. Byly

ustaveny některé sousedské hlídkové skupiny zapojující do dobrovolných služeb 200 nezaměstnaných mladých lidí (jak mužů, tak i žen). Skupiny byly úspěšné u vloupání do obchodů, dopadení zlodějů a objevení ukradeného majetku. Na oplátku každý klient platí měsíční symbolický poplatek.

Takové programy slibují změnu ve společnostech, ve kterých byly přijaty. Ale v mnoha rozvojových zemích, kde projekty sociální podpory neexistují, se život mladých zlodějů pravděpodobně nezmění.

PŘEDSTAVY A SKUTEČNOST O VYUŽITÍ VOLNÉHO ČASU SOUČASNOU STŘEDOŠKOLSKOU MLÁDEŽÍ

(jaká je a jak žije středoškolská mládež na počátku XXI. století)

PaedDr. Monika ŽUMÁROVÁ, Ph.D. vedoucí Katedry sociální pedagogiky

Pedagogická fakulta Univerzita Hradec Králové

Úvod – základní charakteristika současné mládeže

Chceme-li přesnější definici pojmu mládež, můžeme se např. v Pedagogickém slovníku dozvědět, že mládež je „sociální skupina tvořená lidmi ve věku přibližně od 15 do 25 let, kteří již ve společnosti neplní role dětí, avšak společnost jim ještě nepřiznává role dospělých. Má charakteristický způsob chování a myšlení, jiný systém vzorů, norem a hodnot. Každá generace mládeže reprodukuje některé kulturní hodnoty dané společnosti, jiné odmítá a vytváří hodnoty nové,“ (Průcha, Walterová a Mareš, 1998, s. 133). Odborníci zabývající se fenoménem mládeže mají někdy různé názory na věkové rozmezí členů této sociální skupiny. Dospívání se stále rozšiřuje oběma směry – zkracuje dobu dětství a oddaluje nástup plné dospělosti.

Pohled na život mládeže z více stran chybí a proto jsme koncipovali výzkumný záměr právě v tomto směru. Projekt byl MŠMT přijat pod názvem „Sociální analýza mládeže ve východočeském regionu“. S přihlédnutím k novému správnímu uspořádání jsme se omezili na Královehradecký kraj. Vzhledem k tomu, že sousedí s územím Polska, kde máme s některými pracovišti dlouhodobou spolupráci, zahrnuli jsme do projektu i možnost komparace se situací v Polsku.

Přípravné práce započaly v r. 1999 analýzou regionu z hlediska kulturně společenského a demografického. Na základě úvodní teoretické analýzy i z hlediska realizačních možností jsme dospěli k závěru, že bude účelné se orientovat na mládež středoškolskou, která představuje nejcelistvější, nejdynamičtější a také relativně nejvíce ovlivnitelnou část celé kategorie mládeže.

Podle údajů Českého statistického úřadu (2001, 82) představovala středoškolská mládež, tzn. mladí lidé ve věku 15 – 19 let, studující na některém z typů střední školy v Královehradeckém kraji přibližně 40 tisíc obyvatel, což představuje přibližně 7 % všech obyvatel kraje a to je výrazně nad průměrem vzhledem k ostatním regionům České republiky.

V r. 2000 byly zpracovány projekty čtyř dílčích úkolů, na které se řešení celé problematiky rozpadlo. Jednalo se o úkoly „Profesní uplatnění mládeže“, dále „Životní způsob mládeže“ (jehož součástí byla právě oblast trávení volného času), „Současná mládež a rodina“ a „Prevence sociálních deviací u mládeže“. Současně výzkumné týmy přistoupili k realizaci předvýzkumů.

V letech 2001 – 2003 pak probíhala hlavní výzkumná šetření na našem území, byla zpracovávána získaná data, prováděna analýza výsledků a byl také realizován výzkum na území Polska. V r. 2003 byla některá výzkumná šetření zopakována za účelem zjištění posunu, soubor byl doplněn o výběrový podsoubor zdravotně postižených, dále pokračovalo zpracovávání všech získaných údajů, jejich analýza a interpretace výsledků.

Do výzkumného souboru v r. 2001 byli zařazeni studenti 1. až 4. ročníků gymnázií, středních odborných škol a odborných učilišť Hradeckého kraje. V jednotlivých okresech

PŘEDSTAVY A SKUTEČNOST O VYUŽITÍ VOLNÉHO ČASU SOUČASNOU STŘEDOŠKOLSKOU MLÁDEŽÍ

byly vylosovány jednotlivé typy škol. V souboru jsou zastoupeny školy z různě velkých obcí, od malých a středních, až po krajské město. Celkový počet respondentů byl 710. V r. 2003 jsme vytvořili podobný soubor o rozsahu 613 respondentů. Celkem tedy 1323 respondentů. V obou případech tedy přesáhl počet plánovanou velikost tj. kolem 500 respondentů.

Z hlediska jednotlivých typů škol bylo v prvním výzkumu rozložení poměrně vyrovnané, ve druhém výzkumu převažují žáci středních odborných škol (47 %), žáci středních odborných učilišť tvoří 25 % souboru.

Velikost souboru reprezentujícího příhraniční oblast Polska (Jelenja Gora, Walbrzych, Klodsko) činil 439 respondentů. Výběr byl proveden podobným způsobem. Jiná struktura školství však nedovoluje objektivní srovnání a proto jsme tento výběrový soubor z hlediska typu školy nediferencovali.

Z hlediska věku tvoří ve všech výběrových souborech (včetně Polska) více jak tři čtvrtiny respondenti od 16 do 18 let. Asi 10 % tvoří chlapci a dívky ve věku mladším, zbytek pak ti, kteří jsou starší 18 let.

Podstatné je pro náš výzkum i rozložení z hlediska pohlaví. Ve výzkumu 2001 je poměr zcela vyrovnaný, v r. 2003 pak o něco převažuje pohlaví ženské (54,2%). Celkový poměr s mírnou převahou žen odpovídá rozložení populace v ČR. V polském výběrovém souboru tvoří téměř dvě třetiny pohlaví ženské.

Pokud jde o výběrový soubor zdravotně postižených, podařilo se vytvořit soubor 146 respondentů ze středních škol tohoto typu v rámci kraje. Mentálně postižení tvoří 54,1%, fyzicky a smyslově postižení druhou část. Jedná se o žáky SOŠ a OU. Z hlediska věku zastoupení do 18 let je 50% souboru, do 19 let jsou to pak 3/4 souboru. Věkové rozložení, vzhledem ke specifické této části populace je širší (až do 24 let). Pokud jde o pohlaví je v souboru 63,7% chlapců.

Všem respondentům byl předložen anonymní dotazník. Tyto dotazníky vyplňovali studenti sami během jednoho „pracovního týdne“. Jednalo se o dny bez školních úlev, prázdnin či jiných narušení běžného pětidenního pracovního cyklu. Vyplněné dotazníky byly vybírány zpět v následujícím týdnu.

Návratnost nebyla 100 %, protože někteří respondenti dotazník neodevzdali. Důvodem byla nepřítomnost ve škole, ztráta dotazníku apod. Pro neúplné nebo špatné vyplnění některých položek bylo později ještě vyřazeno 36 dotazníků (tj. 4,8 %) v prvním šetření a přibližně stejný počet i ve druhém (39).

Představy o náplni volného času

Volný čas chápeme jako souhrn všech činností, které může člověk provozovat s plnou libovůlí – buď aby si odpočinul, aby se pobavil nebo rozvinul své znalosti, svou dobrovolnou společenskou účast nebo svou svobodnou tvůrčí schopnost poté, když se uvolnil od svých závazků pracovních, rodinných a společenských. Jinými slovy: „volný čas pojmáme jako prostor o jehož využití a náplni rozhoduje svobodně sám jedinec“. (Buriánek, 1996, 97)

Takto charakterizovaný volný čas plní základní funkce, a to funkci odpočinkovou (relaxační, regenerační), zábavní (kompenzační a kultivační (rozvoj osobnosti)). Výsledky řady výzkumů vykazují zřetelný nárůst volného času. To souvisí s jistým uvolněním atmosféry na školách, protože současně tyto výzkumy konstatují zkrácení doby věnované přípravě na výuku. O to je otázka volného času mládeže závažnější. Především proto, že převážná část mládeže volný čas má, chtěla i mohla by, ale nedovede jej využít. Neumějí se

PŘEDSTAVY A SKUTEČNOST O VYUŽITÍ VOLNÉHO ČASU SOUČASNOU STŘEDOŠKOLSKOU MLÁDEŽÍ

orientovat v nabídce, jsou bezradní jak s časem naložit, chybějí potřebné informace i dovednosti. Tím se ovšem otevírá prostor pro nudu a asociální činnosti.

Dětství a mládí jsou charakterizovány vysokou mírou aktivity. Přesto je však u mládeže problematický poměr mezi „aktivními a pasivními“ formami využívání volného času. Mezi další problémy patří také poměr mezi přáním věnovat se ve volném čase určité aktivitě a mezi její faktickou realizací. Výzkumy u nás i v ostatních zemích se v podstatě shodují, že mezi mládeží je ve volném čase na předních místech sport, sociální interakce s vrstevníky, kultura a zábava zprostředkovaná masovými komunikačními prostředky a četba. Podle Saka (2000, 136 – 145) ve volném čase u mládeže v posledních deseti letech klesla pozice vzdělávání (samostudia), zájem o veřejnou nebo politickou činnost, četba a aktivní pohyb. Naopak stoupl povídání si s vrstevníky, návštěva restauračních podniků a výtvarná činnost.

A jak dopadlo naše šetření? V první řadě nás zajímalo, které činnosti by nejraději žáci středních škol provozovali. Současně jsme se také ptali proč tyto činnosti nemohou vykonávat. Celkové přehledné vyhodnocení odpovědí je uvedeno s příslušnou legendou v tabulce č. 1. Vybrané činnosti jsme v některých případech sdružili do větších, zájmově podobných skupin.

Tabulka č. 1.: Představy o náplni volného času

Činnost	ČR (v %)			Polsko (v %)
	2001	2003	Celkem	
Sportovní činnosti	47,9	37,8	41,8	14,3
Více různých činností najednou	13,8	2,2	6,7	26,1
Hudba	9,2	12,0	10,8	6,8
Nuda, nicnedělání	0,0	1,6	1,0	17,9
Cestování	6,6	8,1	7,5	7,1
Meditace, zabývání se sám sebou, spánek	3,9	11,6	8,6	5,7
Výtvarná činnost	0,3	1,4	1,0	7,9
Tanec	3,4	3,7	3,6	4,5
Internet	3,2	3,6	3,5	3,5
Výtvarné činnosti	3,7	4,3	4,0	2,8
Fotografování	1,1	0,4	0,7	0,6
Péče o zvířata	1,1	3,1	2,3	1,9
Četba	2,5	6,9	5,2	0,6
Setkávání se s kamarády	1,7	3,3	2,7	0,0
Učení se	1,6	0,0	0,6	0,3

Převážná část respondentů jak v r. 2001 (47,9 %), tak v r. 2003 (37,8 %) uvedla, že by se ráda věnovala sportovním činnostem, včetně náročných sportů, jako jsou potápění, létání a další, které jsou v současné době označovány jako adrenalinové sporty. Podle jednotlivých sledovaných faktorů jsme dospěli k následujícím zjištěním.

- **Sport** se v největší míře objevuje u respondentů ze středních odborných škol (56,4 %) před gymnazisty (48,5 %) a studenty odborných učilišť (37,6 %); věk nemá žádný

PŘEDSTAVY A SKUTEČNOST O VYUŽITÍ VOLNÉHO ČASU SOUČASNOU STŘEDOŠKOLSKOU MLÁDEŽÍ

výrazný vliv na výběru sportovních aktivit; rozdíly mezi pohlavími v preferenci byl očekávaný – u chlapců je to 55,9 % a u dívek pouze ve 40,7 %.

- U polské mládeže nedosahují sportovní aktivity zdaleka takové frekvence (pouhých 14,3 %) a není na prvním místě. Dokonce je mezi středoškoláky více těch, kteří nemají jasnou představu, jak volný čas využít a uvádějí, že nedělají nic a nudí se (17,9 % oproti 1 % u nás) – toto je však třeba dát do souvislosti s údajem týkajícím se té části respondentů, kteří uvedli, že by se rádi věnovali **více činností najednou** (tedy sportu, cestování, kulturním aktivitám apod.). Takových je v Polsku 26,1 %, zatímco v ČR jen 6,7 % (je tu však značný rozdíl mezi rokem 2001 a 2003). Zajímavým zjištěním bylo, že ve skupině respondentů, kteří by chtěli dělat více činností najednou převažovali gymnazisté (17,7 %), věkově starší respondenti 17 – 19 let (15,2 %) a dívky (16,5 %).
- **Cestování** by chtělo ve svém volném čase provozovat 7,5 % respondentů, což je srovnatelné i s výsledkem od polských respondentů (7,1 %). Nejvíce by chtěli cestovat respondenti z odborných učilišť (12,9 %) a starší ve věku 17 – 19 let (7 %).
- Rozdíly byly zaznamenány u **aktivit spojených s výdělečnou činností** – v Polsku je to 7,9 %, v našem souboru pouze 1 %.
- Naopak podobné hodnoty se týkají **hudby** (10,8 % a 6,8 % v Polsku), která zaujala další pozici v pořadí. Hudbě by se rádi věnovali mladší respondenti ve věku 15 – 16 let (7,1 %).
- Hodnotu 5 % respondentů překročila ještě pouze **meditace, zabývání se sám sebou** (8,6 % u nás a v Polsku 5,7 %).
- Na závěr této analýzy stojí za zamyšlení mizivé procento těch, kteří by se rádi věnovali četbě (5,2 % v ČR, v Polsku dokonce jen 0,6 %). Nelze říci, že by to bylo kompenzováno např. věnováním se Internetu (údaj je shodný v ČR i v Polsku – 3,5 %).

Otázka umožnila také analyzovat (pokud respondenti uvedli), **co brání středoškolákům v tom, aby mohli využívat volný čas podle svých představ.**

Mezi nejčastější důvody, které brání respondentům v provozování uvedených aktivit patří nedostatek času. U nás je to 29,1 % respondentů, v Polsku dokonce 35,8 % (což koresponduje se zjištěnými údaji z položky týkající se životních problémů). Na druhém místě se objevila nedostupnost v okolí, špatné vybavení včetně podmínek k provozování vybrané volnočasové aktivity (16,8 % u nás avšak pouze 7,1 % u polských respondentů). Další v pořadí byla finanční nedostupnost (14 %, ale opět pouze 6,8 % u polských sousedů). Viditelný rozdíl je také u důvodů „zákaz rodičů“ (0,8 % oproti 8,4 % v Polsku) a „příprava do školy“ (4,2 % oproti pouhým 0,7 %).

PŘEDSTAVY A SKUTEČNOST O VYUŽITÍ VOLNÉHO ČASU SOUČASNOU
STŘEDOŠKOLSKOU MLÁDEŽÍ

Tabulka č. 2.: Důvody, které brání ve využívání volného času podle představ

Důvody	ČR (v %)			Polsko (v %)
	2001	2003	Celkem	
Bez udání důvodu	37,7	18,3	28,6	38,4
Nedostatek času	26,2	32,6	29,1	35,8
Ekonomické, finanční problémy	10,4	18,1	14,0	6,8
Nedostupnost v okolí, špatné podmínky, není vybavení	16,8	16,8	16,8	7,1
Příprava do školy, maturita	3,1	5,4	4,2	0,7
Zdravotní problémy	2,4	5,2	3,7	1,4
Je již pozdě na tuto aktivitu	0,3	1,3	0,8	1,4
Zákaz rodičů	0,8	0,7	0,8	8,4
Není parta	2,3	0,8	1,6	0,0
Nařízená ústavní výchova	0,0	0,8	0,4	0,0

Jaké důvody uvedl výběrový soubor mládeže zdravotně postižené? I u nich figuruje na prvním místě nedostatek času, avšak pouze u 17,8 % respondentů. Údaj o nedostupnosti, chybějícím vybavení je podobný (14,5 %). Finanční problémy (10,3 %) předstihly z pochopitelných důvodů problémy zdravotní (11,6 %).

Výsledky výzkumu dále ukázaly, že plná polovina mládeže (shodně v obou výzkumech z let 2001 a 2003) i polské uvažuje o svém budoucím životě a stanovuje si dlouhodobější cíle a plány. Je otázkou, zda můžeme být s touto situací spokojeni. Těch, kteří se domnívají, že vůbec nemá smysl uvažovat o budoucnosti se ukázalo více mezi polskými respondenty. Z hlediska pohlaví se neprokázaly významnější rozdíly. V jistém náznaku se zdá, že dlouhodoběji dopředu plánují spíše dívky. Z hlediska věku si významně více dlouhodobé cíle klade starší věková skupina středoškoláků. Projevuje se v ní však větší polarizace (současně je v ní více těch, kteří tvrdí, že uvažovat o budoucnosti nemá vůbec smysl). Tendence neplánovat život se také zřetelněji projevuje v souboru zdravotně postižené mládeže. O to je mezi nimi méně těch, kteří plánují dlouhodobě.

Pojetí volného času středoškolskou mládeží

Pomocí metody sémantického diferenciálu jsme se pokusili sledovat korelace a těsnost vazeb mezi vybranými veličinami. Rozborem výpovědí jsme se chtěli přiblížit k psychologické podstatě pojmu „volný čas“. Chtěli jsme vědět, jak současná středoškolská mládež v Hradeckém regionu vnímá svůj volný čas, co si pod tímto pojmem představuje. Naprostá většina respondentů v předvýzkumu charakterizovala svůj volný čas jako čas naplněný různými činnostmi. V dané souvislosti jsme se chtěli přesvědčit, zda se jedná spíše o jeho aktivní či pasivní náplň a pojetí. Nelze vyloučit, že zúžením porovnávání hodnoty „volný čas“ pouze k pojmům „sportovní aktivity“ a „nicnedělání, nuda“ mohlo dojít k určitému zkreslení. Pojmy „sportovní aktivity“ a „nicnedělání, nuda“ však byly vybrány na základě předvýzkumu, do kterého byly zařazeny ještě následující pojmy – kultura (četba,

PŘEDSTAVY A SKUTEČNOST O VYUŽITÍ VOLNÉHO ČASU SOUČASNOU STŘEDOŠKOLSKOU MLÁDEŽÍ

hudba), počítače (Internet) a televize. Ty však byly respondenty zařazeny až na poslední místa.

V centru pozornosti mnoha vědních oborů i systémových sociálních přístupů je životní styl. K významným atributům životního stylu člověka patří sport a pohybová aktivita. Výsledky výzkumného šetření prokázaly u souboru jako celku těsnou vazbu mezi pojmy „volný čas“ a „sportovní aktivity“. Přesto se pohybová aktivita u dospívající generace stále snižuje především proto, že se objevují nové aktivity pro volný čas (např. počítače a s nimi Internet, mobilní telefony, apod.).

Učňovská mládež tvoří velmi početnou skupinu mladých lidí v České republice. Tato skupina se od ostatní mládeže nijak neodděluje. Spolu s ostatními tráví každý den své volné chvíle podle svých zájmů, představ a schopnosti např. na diskotéce, na sportovním hřišti, na ulici ve vrstevnické partě apod.. Přesto se životní způsob a názory této sociální skupiny i v rámci středoškolské mládeže v některých oblastech liší. Jistá názorová odlišnost se ukázala i v našem výzkumu v pojetí volného času. Projevila se zde těsná vazba nejen mezi pojmy „volný čas“ a „sportovní aktivity“, ale i „volný čas“ a „nicnedělání, nuda“. Toto zjištění ukazuje na určitou specifickou této sociální skupiny, u které se projevuje jistá zájmová nevyhraněnost.

Jedno z možných vysvětlení je skutečnost, že učňovské školy nemají tak vysoké časové nároky na domácí přípravu svých studentů a těm potom zbývá větší časový prostor, se kterým mnohdy nevědí rady. Naopak studenti ostatních typů škol mají méně času pro sebe a snaží se jej proto efektivněji využívat. Přestože je nereálné způsob trávení volného času komukoliv diktovat a organizovat, je žádoucí vést mládež k jeho hodnotnému využití. To znamená učit je již od mládí vhodně si svůj volný čas organizovat, aby byly maximálně využity všechny možnosti, které se nabízejí. Jako prospěšné se ukazuje nabízet a vést mladé k různorodým koníčkům a zájmům tak, aby si sami zvolili činnost, která je bude bavit a uspokojovat.

Skutečné využití denního času – nejen volného

Pohled na životní způsob, na to jak středoškolská mládež skutečně žije doplníme o data získaná z týdenního časového snímku (viz. tabulka č. 3). Než budeme analyzovat jednotlivé oblasti aktivit, zastavíme se u zásadního údaje, a to je **celkové množství volného času**, kterým současná mládež disponuje.

Pro zajímavost na konci sedmdesátých let se zjištěná hodnota pohybovala okolo 32 hodin týdně. Výsledky výzkumu Krause (1998, 84) z roku 1986 uvádějí už průměrnou hodnotu okolo 36 hodin týdně. Zde již byly zřetelné rozdíly mezi žáky středních odborných učilišť a studenty ostatních středních škol, které reagují na různé množství školních povinností. To, že nárůst volného času pokračoval, ukazuje i výsledek tohoto šetření.

Došli jsme dokonce k průměrné hodnotě přes 42 hodin volného času týdně. Dodejme hned, že ke stejnému výsledku jsme došli i u středoškoláků polských. Průměrná denní hodnota volného času je cca 6 hodin. Ta je pochopitelně nižší pokud se jedná o pracovní den a činí asi 5 hodin „volna“ denně. O víkendu je pak průměrná hodnota „času pro sebe“ vyšší a je to asi 9 hodin denně. Nejvíce volného času mají respondenti o sobotách – v průměru okolo 10 hodin. U množství volného času podle pohlaví jsou patrné jisté rozdíly. Nižší průměrné hodnoty volného času uvádějí více dívky než chlapci.

Získaná data ze souboru zdravotně postižených ukazují, že ani tento soubor se v těchto základních údajích neodlišuje a průměrná týdenní hodnota volného času činila rovněž přibližně 42 hodiny a denní 6 hodin. Průměrná denní hodnota všedního školního dne činí 5,2 hodiny a hodnota „víkendového dne“ 9, 3 hodiny.

PŘEDSTAVY A SKUTEČNOST O VYUŽITÍ VOLNÉHO ČASU SOUČASNOU
STŘEDOŠKOLSKOU MLÁDEŽÍ

Tabulka č. 3.: Údaje z časového snímku

Činnost	ČR 2001		ČR 2003		celkem ČR		POLSKO	
	Průměrné hodnoty		Průměrné hodnoty		Průměrné hodnoty		Průměrné hodnoty	
	týdenní	denní	týdenní	denní	týdenní	denní	týdenní	denní
Spánek	60,02	8,57	59,71	8,53	59,85	8,55	59,43	8,49
Škola	28,47	5,69	28,42	5,68	28,455	5,69	26,6	5,32
Příprava do školy, vzdělávání se	9,80	1,40	8,61	1,23	9,275	1,325	8,68	1,24
Cesta do a ze školy, dojíždění	6,59	1,32	7,35	1,47	6,965	1,39	7,56	1,51
Stravování	10,08	1,44	10,22	1,46	10,15	1,45	10,57	1,51
Osobní hygiena, oblékání se	6,60	0,94	6,86	0,98	6,72	0,96	7,21	1,03
Domácí práce, pomoc rodičům	4,35	0,62	3,99	0,57	4,165	0,595	5,60	0,80
Sledování televize, videa	10,77	1,54	12,11	1,73	11,445	1,635	10,99	1,57
Nuda, nicnedělání	1,83	0,26	5,53	0,79	3,675	0,525	2,45	0,35
Kultura (kino, divadlo, koncerty), četba, poslech hudby	6,00	0,86	6,09	0,87	6,055	0,865	7,42	1,06
Počítač, internet	3,34	0,48	3,92	0,56	3,64	0,52	4,20	0,60
Diskotéka, tanec	3,92	0,56	4,69	0,67	4,375	0,625	4,69	0,67
Pohybová sportovní aktivita	8,23	1,17	5,46	0,78	6,825	0,975	10,64	1,52
Jiné činnosti	7,80	1,11	5,04	0,72	6,405	0,915	1,96	0,28
Volný čas celkem	41,89	5,98	42,84	6,12	42,42	6,06	42,35	6,05

Jako první činnosti z celého časového snímku si všimneme zajímavého i závažného údaje, a to **sledování televize (videa)**. Ze zjištěných číselných údajů (tabulka č. 3) vyplývá, že celkem respondenti tráví u televize průměrně téměř 11 a půl hodiny týdně, denně to pak činí 1,63 hodiny v průměru. Nejvíce sledují respondenti televizi v neděli (2,3 hodiny). Za pozornost stojí, že v průběhu sledovaných dvou let došlo k nárůstu o 1,3 hodiny.

Údaj týkající se polských středoškoláků (10,99 hodiny týdně a 1,57 hodiny denně) svědčí o tom, že ani v tomto směru se nijak neodlišují od našich. Výrazněji vyšší hodnotu zaznamenali zdravotně postižení. Za celý týden dosahuje 12,74 hodin a denní průměr tak činí 1,74 hodiny, ve víkendových dnech až 3,24 hodiny.

Pokud jde o jednotlivé typy škol, ukazuje se, že mezi typem školy respondentů a průměrnou délkou sledování televize není statisticky významná závislost. Také mezi pohlavím respondentů a průměrnou délkou sledování televize jsme nezjistili závislost.

Dále se budeme zabývat časem, který středoškolská mládež věnuje **pohybovým aktivitám**. Zahrnuli jsme sem vedle různých druhů sportování i turistiku, vycházky. V r. 2001 činila tato hodnota za týden 8,23, v r. 2003 už jenom 5,46 hodiny, což je zřetelný posun

PŘEDSTAVY A SKUTEČNOST O VYUŽITÍ VOLNÉHO ČASU SOUČASNOU STŘEDOŠKOLSKOU MLÁDEŽÍ

k horšímu. U polského souboru činí tato hodnota 10,64 a to je statisticky významný rozdíl. Lze tedy konstatovat, že polská mládež věnuje pohybovým aktivitám v průměru podstatně více času ačkoliv jejich představy o sportovní náplni volného času oproti respondentům z ČR byly výrazně nižší. Pro úplnost doplňme, že v souboru zdravotně postižené mládeže činí čas věnovaný pohybovým aktivitám týdně 4,75 hodiny, tedy výrazně méně.

Z hlediska typu školy se neprojevila statisticky významná souvislost. Naopak je tomu z hlediska věku. Ukázalo se, že mladší věková kategorie respondentů se sportovním aktivitám věnuje průměrně 8,23 hodiny týdně v r. 2001 (tj. cca 1 hod a 17 minut denně) a v r. 2003 už jenom 5,46 hodiny týdně. Ještě doplňme, že u zdravotně postižených respondentů dosáhl tento čas dokonce hodnoty 6,74 hodin týdně, tedy v průměru téměř 1 hodinu denně.

Nuda je psychology považována za „nepříjemný afektivní stav spojený mimo jiné s pocitem prázdna“. Prožívání pocitů nudy ve volném čase může ve svém důsledku vést až k patologickému využívání volného času. Průměrná denní doba nicnedělání, nudy v našem sledování činí 0,26 hodiny v r. 2001 a v r. 2003 vyskočila na 0,79 hodiny denně (tj. cca 50 minut), týdně tedy přibližně 5 a půl hodiny. Pro zajímavost u polských středoškoláků to bylo jenom asi 2 a půl hodiny týdně. Existuje statisticky významná závislost na pohlaví. Více jak polovina dívek se nikdy nenudí (56,1 %) a naopak u chlapců jsou častěji zastoupeny četnosti s vyšší dobou denní nudy.

Za povšimnutí z dalších aktivit stojí **příprava do školy a další sebevzdělávání**. Při srovnání výzkumů z r. 2001 a r. 2003 zjistíme, že došlo k poklesu o 1,2 hodiny týdně. Je však zajímavé, že údaj z r. 2003 (8,61 hodiny za týden) plně koresponduje s časem, který věnuje přípravě do školy polská středoškolská mládež (8,68 hodiny týdně). Pro srovnání uvedeme ještě údaj o přípravě do školy u mládeže zdravotně postižené, který činí 9,56 hodiny za týden.

Kolik času věnuje mládež **návštěvě kulturních akcí, četbě**? U naší mládeže je to v průměru přibližně 6 hodin za týden. V tomto případě jsme nezaznamenali rozdíl mezi oběma výzkumy. O něco vyšší hodnotu jsme zaznamenali u mládeže zdravotně postižené. Činí 6,79 hodin týdně. Polská mládež vykazuje ještě vyšší hodnotu a to 7,42 hodiny týdně.

Zvlášť nás zajímalo, kolik času věnují studenti středních škol **práci s počítačem, příp. Internetu**. V r. 2001 to bylo 3,34 hodiny za týden, v r. 2003 o něco více 3,92 hodiny týdně., u mládeže zdravotně postižené je tato hodnota srovnatelná a činí 3,45 hodiny. Polský výzkum ukázal, že takto strávený volný čas zabírá v celkovém časovém snímku ještě větší místo, a to 4,20 hodiny za týden.

Podrobné hodnoty jsme zjistili i v případě **návštěv diskoték**, které jsme se snažili podchytit zvlášť. I zde se časový údaj zvýšil, a to ze 3,92 hodin týdně v r. 2001 na 4,69 hodin za týden v r. 2003. až překvapivě naprosto stejnou hodnotu jsme zaznamenali u polské mládeže. Stejně překvapivé může být i to, že téměř stejné hodnoty dosahují i respondenti zdravotně postižení (4,58 hodiny týdně).

Ještě jedna oblast stojí za pozornost a to je **pomoc rodičům, domácí práce**. Zde naopak došlo v průběhu sledovaných dvou let k poklesu z 4,35 hodin na 3,99 hodiny týdně. V souboru zdravotně postižených jsme zaznamenali ještě o něco menší hodnotu – 3,59 hodin za týden. Ve výzkumu polských respondentů dosáhl tento čas hodnoty příznivější a to 5,60 hodin týdně.

Dále si ještě všimneme času, který lze vyčíst z kolonky „**jiné činnosti**“. Ve výzkumu, který jsme realizovali u polských středoškoláků je tato hodnota vcelku zanedbatelná (asi 2 hodiny týdně). U zdravotně postižené mládeže je to o málo více (2,87 hodiny za týden). U ostatních respondentů je to však v r. 2001 dokonce 7,8 hodiny týdně, v r. 2003 už jen 5 hodin.

PŘEDSTAVY A SKUTEČNOST O VYUŽITÍ VOLNÉHO ČASU SOUČASNOU STŘEDOŠKOLSKOU MLÁDEŽÍ

Co naplňuje tento čas? Je to především čas trávený s kamarády (popř. přítelem, přítelkyní), návštěva restauračních podniků, specifické zájmové činnosti, návštěva prarodičů, péče o zvířata, brigády, domácí a ruční práce, nakupování, cestování, telefonování, meditace, návštěva bohoslužeb aj.

U největšího procenta respondentů se jedná především o čas strávený zájmovou činností a s kamarády a to jak u nás, tak u polských respondentů. Je zajímavé, že vysoký počet respondentů v Polsku zahrnul do kategorie zájmové činnosti - modelářství (u nás jsme tuto aktivitu nijak zvlášť nezaznamenali). Platí to i o mládeži zdravotně postižené. Naopak v polském souboru (vzhledem k celkové situaci v zemi zcela pochopitelně) je větší procento těch, kteří v rámci této položky uvedli návštěvu bohoslužeb.

I když bylo vyplňování časového snímku anonymní lze dost těžko předpokládat, že do něho respondenti přiznají také činnosti jako braní drog. Přesto se to objevilo v šetření z r. 2003 (1 % respondentů) a v souboru zdravotně postižených (1,6 % respondentů). V polském souboru jsme nic takového nezjistili.

Na závěr analýzy časové snímku ještě doplňme, že kategorie „**spánek**“, „**stravování**“, „**cesta do a ze školy**“ jsou zcela srovnatelné ve všech uvedených výzkumech (viz tabulka č. 3) včetně souboru zdravotně postižené mládeže. Snad jedině při pohledu na kolonku „**čas strávený ve škole**“ lze vidět, že žáci polských středních škol v nich pobývají asi o 2 hodiny týdně méně. Žáci ze souboru zdravotně postižených uvádějí stejnou hodnotu jako ostatní jejich vrstevníci u nás (28,54 hodiny za týden). Zbývá ještě poznámka ke kategorii „**péče o sebe**“ (hygiena, oblékání apod.). Výsledky všech šetření u českých respondentů jsou v zásadě shodné (u zdravotně postižených to je 6,81). U polských respondentů to je o něco více (7,21 hodiny za týden).

Jak vypadá reálně život současných středoškoláků - shrnutí

Při srovnání s výsledky výzkumu Euronet Pilot Study (Macek, 1999, 138–140), které se však týkaly pouze aktivit během jednoho dne jsme dospěli k následujícím výsledkům:

- Doba spánku v průměru 8,5 hodiny – shodné.
- Denní hygiena a oblékání něco přes půl hodiny z celého dne, dívky více času než chlapci. V našem výzkumu jsme dospěli k vyšší hodnotě a to necelé hodině.
- Obdobně u jídla – v našem výzkumu je to necelá hodina a půl, zatímco v uvedeném výzkumu je to asi 45 minut. Typická doba, kdy mladí jedí se stanovuje s výjimkou snídaně velice obtížně. Oběd se koná v různou dobu, většinou až po skončení vyučování, čas večeře se také různí.
- Cesta do školy a ze školy se liší podle typu navštěvované školy a délky dojíždění, v průměru zabere hodinu.
- Vyučováním tráví dospívající v průměru 6 hodin. A tady je největší rozdíl. V našem šetření vyšlo jen něco málo přes 5 hodin v pracovní den. Asi hodinu a čtvrt věnují pak respondenti domácím úkolům.
- Představy o využití volného času jsou velmi diferencované a to především mezi českou a polskou mládeží. U českých středoškoláků stojí jednoznačně na prvním místě sport. Výsledky výzkumu ukazují, že uskutečnění představ o využití volného času brání především jeho nedostatek. To uvedlo téměř 30 % českých a přes 35 % polských respondentů. U zdravotně postižené mládeže to bylo sice jen 17,8 %, ale stejně tento důvod uvedli na prvním místě. Teprve pak následovaly špatné materiální podmínky a nemožnost realizovat danou činnost v místě bydliště či školy, následovaly důvody finanční.

PŘEDSTAVY A SKUTEČNOST O VYUŽITÍ VOLNÉHO ČASU SOUČASNOU STŘEDOŠKOLSKOU MLÁDEŽÍ

- Jak jsme již uvedli výše, realita využití volného času je však od zmíněných představ značně odlišná:
 1. Sport zdaleka v realizovaném časovém snímku nezaujímá prvé místo. Více času zabírá sledování televize (přes 11 hodin týdně). Není zde významnějších rozdílů mezi českou a polskou mládeží ani zdravotně postiženou. Nejistili jsme v tomto případě ani významný rozdíl mezi pohlavím ani typem školy.
 2. Výsledky šetření potvrdily současný trend v preferenci především sportovních činností, dále cestování a pak kulturních zájmů. V časovém snímku respondentů zabírají sportovní aktivity cca 1 hodinu denně, rozdíly jsou mezi pohlavím a věkem respondentů. Již jsme uvedli, že také cestování zaujímá v představě o využití volného času významné místo. V četnosti není rozdíl mezi českou a polskou mládeží. U nás se to týká více mládeže učňovské. Podobně není rozdíl v počtu těch, kteří chtějí svůj volný čas věnovat hudbě. U nás především studenti gymnázií.
 3. Z hlediska využívání volného času a životního způsobu vůbec mají zásadní význam jakási hluchá místa tj. čas, který člověk nevyužívá vůbec nijak, nebo-li jej prozahálí. Takový čas činil v r. 2001 skoro 2 hodiny týdně, v r. 2003 to však bylo 5,5 hodiny týdně. U mládeže zdravotně postižené představuje tento čas dokonce 6,74 hodiny týdně. Pro srovnání u polské mládeže jsme dospěli k číslu 2, 45 hodiny týdně. Významný rozdíl se projevil z hlediska pohlaví a to v neprospěch chlapců.
- V oblasti hodnotové orientace se ukázalo, že první místa zaujímají zdraví a dobrá, zajímavá práce. Tu preferují více chlapci a respondenti věkově starší. I když těch, kteří preferují materiální orientaci v průběhu srovnávaných let přibývalo, nelze tvrdit, že by převládal konzumní přístup k životu. Významně více se projevil u učňovské mládeže. Pokud jde o hodnotu „volný čas“, zaujímá první místa v druhé polovině nabízených hodnot. Překvapivě k jiným výsledkům jsme dospěli u polských respondentů – na prvním místě stojí jednoznačně rodina a hned na druhém místě materiální úroveň. Pomoc druhým má pak vyšší index u českých respondentů.

Závěr

Shrneme-li to, co jsme uvedli, tedy jakou pozici zaujímají pohybové aktivity ve volném čase ve srovnání s časem stráveným před televizí, počítačem, Internetem a také časem vyplněným lenošením, resp. Jen tak povídáním s kamarády – tedy situace a trend nepříliš příznivý. Připočteme-li k tomu ještě čas strávený ve škole a věnovaný přípravě na vyučování, je zřejmé, že duševní aktivity a pasivní trávení volného času nepoměrně převažuje a není nijak kompenzováno.

Tělesná aktivita může přispívat k integraci a harmonizaci osobnosti člověka, jak to dobře dokumentují např. některé orientální systémy. Zvláštní místo v životě mládeže má však především prožitek, který ke kvalitě života patří a z mnoha mladých se v pojetí Zuckermanově stávají „hledači vzrušení“ (sensations seekers). Jde o to, aby naprostá většina prožitků nebyla spojena s tělesnou pasivitou, neměla pouze diváckou a virtuální povahu, nebo dokonce chemickou podstatu. Právě sport a hry jsou nejfrekventovanější oblastí výskytu vhodných prožitků s optimální zkušeností (flow) ve volnočasových aktivitách člověka, a proto bychom měli v dostatečné míře, na odborné úrovni a především nenásilnou formou využívat nabídku volnočasových aktivit (Hošek, 1999, 26-28).

Je třeba nabízet nové atraktivní a prožitkové činnosti, netradiční a adrenalinové sporty, které více vyhovují současné mentalitě mládeže, které zaujmou a mohou pomoci i aktivovat nejen pro pohybovou činnost. Nabídka těchto aktivit poslední dobou v Hradeckém kraji zvolna vzrůstá. Velmi progresivním krokem bylo otevření většiny venkovních hřišť v době po

PŘEDSTAVY A SKUTEČNOST O VYUŽITÍ VOLNÉHO ČASU SOUČASNOU STŘEDOŠKOLSKOU MLÁDEŽÍ

vyučování a o víkendech široké veřejnosti, včetně organizování různých turnajů a soutěží. Jedním z možných kroků ke zlepšení situace je další vzdělávání profesionálních a dobrovolných pracovníků pro sféru volného času a to jak formou kurzů a licencí, vyšších odborných škol i vysokoškolského studia.

Je tedy na každém z nás, a to ať již jsme jako rodiče, příbuzní, přátelé, vrstevníci, kolegové, vychovatelé, učitelé, zástupci různých institucí, organizací či společností, abychom dali a vytvářeli pro dospívající generaci dostatek možností a nabídek v oblasti trávení volného času. Snažili se a uměli poradit, inspirovat a především vlastním příkladem dali možné vzory aktivního trávení a prožívání volného času, který nám slouží k odpočinku, odreagování, naší kultivaci a socializaci. Současným trendem v oblasti volného času je animace, tj. „rozpohybování“ lidí ve svém okolí dostatečnou a nenásilnou nabídkou možností volnočasových aktivit. Je třeba mít dostatek času ke společnému trávení chvil volna, snažit se o empatii a především „nelámat nad současnou mládež hůl“, nevzdávat se a nenechat se odradit od organizování různých soutěží, výletů, táborů a víkendových pobytů v přírodě, klubových pořadů apod.

Použitá literatura:

BURIÁNEK, J. *Sociologie*. 1. vyd. Praha: Fortuna, 1996. 128 s. ISBN 80-7168-749-9

HOŠEK, V. Psychosociální funkce pohybových aktivit jako součást kvality života. In *Psychosociální funkce pohybových aktivit jako součást kvality života dospělých*. Sborník výzkumných záměrů společensko-vědní sekce FTVS. Praha: UK, 1999. s. 22-29. ISBN 80-86317-03-X

KRAUS, B. *Sociální aspekty výchovy*. 1. vyd. Hradec Králové: Gaudeamus, 1998. 166 s. ISBN 80-7041-841-9

MACEK, P. *Adolescence: psychologické a sociální charakteristiky dospívajících*. 1. vyd. Praha: Portál, 1999. 207 s. ISBN 80-7178-348-X

PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E. a MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. 2. rozš. a přeprac. vyd. Praha: Portál, 1998. 328 s. ISBN 80-7178-252-1

SAK, P. *Proměny české mládeže*. 1. vyd. Praha: Petrklíč, 2000. 291 s. ISBN 80-7229-042-8

Statistická ročenka Královéhradeckého kraje 2001. Hradec Králové: ČSÚ, 2002. 323 s. ISBN 80-7223-628-8

Autorka:

PaedDr. Monika Žumárová, Ph.D.

vedoucí Katedry sociální pedagogiky

Pedagogická fakulta Univerzita Hradec Králové

Tel.: 495063132

E-mail: monika.zumarova@uhk.cz

POZNATKY Z VÝZKUMU POSTOJŮ MLÁDEŽE K NEALKOHOLOVÉ TOXIKOMANII.

Vladimír TÄUBNER

Při náhodném listování v archivu jsem našel výše uvedený materiál. Jelikož se jedná rovněž o mládež z Východočeského kraje myslím si, že srovnání s odstupem téměř třiceti let a ve dvou zcela odlišných společenských podmínkách může být zajímavé. Uvedený text uvádím v plném znění bez jakýchkoli změn nebo oprav.

Miloš VANĚČEK, NPC

Český ústřední výbor socialistické akademie ČSSR
KOMISE PRO PRÁCI S MLÁDEŽÍ

Vladimír TÄUBNER

POZNATKY Z VÝZKUMU POSTOJŮ MLÁDEŽE K NEALKOHOLOVÉ TOXIKOMANII.

(Metodický materiál z porady předsedů komisí pro práci s mládeží dne 24. ledna 1989)

Praha, leden 1989

Nekorigováno

Ještě před několika roky přetrvával oficiální názor, že vlna nealkoholové toxikomanie je specifickým problémem kapitalistického světa. Bohužel, není tomu tak. Toxikomanie se stala a zřejmě ještě delší dobu bude sociálně patologickým jevem u nás. Rozvoj nealkoholové toxikomanie má v naší společnosti podobný trend, jako v jiných průmyslově vyspělých zemích. Zasahuje spíše průmyslová centra, přibývá žen a mládeže stále nižších ročníků. V ČSR je evidováno více jak 8.500 toxikomanů, ovšem odborníci soudí, že je to typický fenomén „ledovce“. Jak uvádí J.Presl, jenom v Praze je evidováno přes 2.500 toxikomanů.

Nejrozšířenější formou nealkoholové toxikomanie (dále NAT) je zneužívání léků a těkavých látek. Zneužívání „klasických drog“ naráží na určitou nedostupnost těchto drog na černém trhu, ačkoliv jak ukazují některá hlášení VB, i zde se objevuje určitý nový pohyb. Velké nebezpečí představuje nadužívání kodeinu a přípravků z něj vyrobených. Velmi často je rovněž zneužíván Alnagon, který byl až do roku 1987 volně prodejný. Do řady zneužívaných léčiv patří barbituráty (hypnotika, sedativa, antidepressiva). Mezi nejnebezpečnější však patří zneužívání těkavých látek, které ovlivňují negativně a často trvale centrální nervovou soustavu (etér, toluen, chloroform, trichloretylen, aj.). tyto látky toxikomani zneužívají především čicháním a inhalováním, někdy i pitím. Nebezpečí zneužívání těchto látek tkví především v jejich velmi snadné dostupnosti pro mladistvé, dokonce pro žáky základních škol. Každoročně dochází u nás k úmrtí mladistvých v důsledku čichání těchto látek.

Boj proti toxikomanii má u nás právní opatření především v § 187 a 188 tr. zákona. Současná opatření jsou předmětem diskuse v zákonodárných sborech. Výsledkem budou nové návrhy zákonných opatření již od roku 1989, které se budou týkat ochrany před alkoholismem a toxikomanií.

1. NĚKTERÉ PŘÍČINY NEALKOHOLOVÉ TOXIKOMANIE

Vlastní příčiny vyplývají z individuálního života jedince, z obecných sociálně kulturních podmínek, v provokujících podnětech, v dostupnosti drogy a dalších souvisejících faktorech. Jde o velmi složitý jev, který je podmíněn celou řadou vzájemně se doplňujících faktorů. V dále uváděném výzkumu lze například postihnout i závislost tohoto jevu na určité formě prezentace masově sdělovacími prostředky a kulturními médii. E.Urban /Toxikomanie, Avicenum, Praha 1973/ člení faktory drogové závislosti (toxikomanie) do čtyř základních skupin:

1. Faktory farmakologické
2. Faktory somatické a psychické
3. Faktory enviromentální
4. Faktory precipující

Obvykle v každém jednotlivém případě jsou všechny tyto faktory různým dílem zastoupeny. Jsou ve složitých vazbách a příčinných vztazích.

Lektory Socialistické akademie jistě zajímají všechny faktory, ovšem z hlediska výchovného působení zvláštní roli představují faktory psychické, enviromentální a precipující (podnětové).

Některé psychologické studie ukazují, že v podstatě každý člověk se za určitých podmínek může stát potencionálním toxikomanem. Přesto u určitých lidí je vznik závislosti na NAT průkaznější. Například jako zvlášť disponované osoby bývají označovány psychopatické osobnosti. Podobně ohroženou skupinou jsou neurotici, lidé trpící pocity méněcennosti, poruchami v mezilidských vztazích, různými tělesnými potížemi, bolestmi atd. v našem výzkumu mezi mládeží se nám zvláštním způsobem ukázala závislost na pocitech méněcennosti. Zátěžové situace pro tyto lidi je zvlášť ohrožujícím faktorem, který v sobě skrývá nebezpečí vzniku závislosti na NAT. Proto také období adolescence, které bylo předmětem našeho šetření, je obzvlášť nebezpečné. Protože nezralý jedinec, který hledá sám sebe a přitom již poznal hořkost vlastních nedostatků, může nacházet cesty úniku právě v drogách.

Enviromentální vlivy jsou z hlediska výchovy středem pozornosti pedagogů i psychologů. Skupiny, ve kterých mladý člověk žije (rodina, přátelé, parta, pracovní kolektiv, třídní kolektiv atd.), významně ovlivňují postoje člověka a jeho vztah ke světu i k sobě samému. Například alkoholismus a tabakismus rodičů prokazuje přímou závislost na negativní vývoj dětí v NAT. V období adolescence má silný vliv skupina vrstevníků. Švédský psychiatr Gronholm uvádí: "Jakmile abúz drog v nějaké skupině zakořenil, má tendenci se v ní šířit. Často nejde o pouhé šíření pozorováním a nápodobou, nýbrž sváděním k abúzu drog." Literatura někdy hovoří o efektu „sněhové koule“. Neizolování toxikomani na sebe „nabalují“ nové začínající toxikomany. Uvádí se, že takový toxikoman dokáže na sebe „nabalit“ až 60 nových toxikomanů za rok (Labudová, H.: Od varování k činům. Rudé právo, 1984, č. 291)

Precipující faktory jsou velmi individuální. Různost podnětů a motivů je závislá na osobnosti, věku, postoji i současné situaci. U žen se často uvádějí afektivní tenze, které jsou podmíněny citovým a sexuálním neuspokojením, nesnázemi v manželství, ve výchově dětí, nesnázemi v práci, finančními starostmi, atd. U mužů převažují konflikty v zaměstnání, ve škole, problémy související se ctižádostivostí, rivalitou, úzkostí, strach před selháním atd. Pro adolescenty je zase typická potřeba po novém neznámém zážitku, touha po dobrodružství, nuda, potřeba začlenit se do nějaké party, snaha o vyjádření vlastní nezávislosti. Náš výzkum sledoval právě problémy nudy, touhy po dobrodružství a současně i schopnost prožít užitečně volný čas.

2. VÝZKUM A JEHO NĚKTERÉ VÝSLEDKY.

Výzkum předkládáme lektorovi SAK proto, aby ve své lektorské praxi mohl využívat konkrétních výsledků šetření. Tím nejen získá údaje pro svoji lektorskou činnost, ale i pro objektivizaci pohledu na mládež, pro kterou pracuje.

2.1. CÍLE, METODIKA VÝZKUMU A CHARAKTERISTIKA VZORKU

Hlavní cíl byl stanoven požadavkem KNV odboru školství v Hradci Králové. K tomuto orgánu se připojila KS SNB a příslušný odbor na KV KSČ Východočeského kraje. Cíl byl koncipován takto: zjistit úroveň současných postojů a vztahů mládeže středních škol k nealkoholové toxikomanii v našem kraji. Hlavním organizátorem výzkumu byla stanovena Pedagogická fakulta v Hradci Králové.

Výzkum byl proveden v letech 1986 a 1987 na gymnáziích, středních odborných školách a odborných učilištích ve VČ kraji. Proto závěry a výsledky se týkají především tohoto kraje, ačkoliv lze očekávat, že k podobným výsledkům bychom dospěli i v jiných oblastech naší republiky s určitou regionální odlišností. Proto výsledky jsou poučné pro lektory a pedagogy ze všech oblastí.

Metoda byla koncipována na adaptovaném a rozšířeném standardizovaném dotazníku, který se používá na psychiatrické klinice v Hradci Králové při vyšetřování branců. Dotazník obsahoval 58 dotazníkových položek. K dotazníku byl doplňkově užíván volný rozhovor a studium dokumentů o respondentech.

Respondentům bylo 17-18 let. Celkový počet respondentů byl 1.329. 690 respondentů bylo chlapců a 639 dívek. Tabulky č. 1,2,3,4 uvádějí věk a vzdělání rodičů. Pro naše šetření tyto údaje byly potřebné, stejně jako údaje tabulky č. 5 o úplnosti rodiny.

Výsledky byly testovány na počítačím stroji ADT 4 300 testem statistické významnosti CHI-kvadrát a procentuálním vztahem.

Tabulka 1,2 – věk otce a matky

	Věk otce	Věk matky
Odpovědi	%	%
Méně než 38	4,06	13,83
38 – 45	60,57	69,24
45 – 55	31,85	16,25
Více než 55	3,52	0,68

Ačkoli největší položku představují otcové od 38-45 let a matky v téže věkové kategorii, nejzajímavější výsledky se vážou k otcům do 38 let.

Tabulka 3,4 – vzdělání otce a matky

	Vzdělání otce	Vzdělání matky
Odpovědi	%	%
Základní	11,46	20,44
Střední odborné	38,50	30,09
Úplné střední odborné	27,20	27,83
Úplné střední všeobecné	5,27	10,26
Vysokoškolské	17,57	11,39

Tabulka 5 – společná domácnost

Společná domácnost	
Odpovědi	%
S oběma rodiči	89,12
S matkou	10,20
S otcem	0,68

Po stručné charakteristice výzkumného vzorku uvedeme výsledky výzkumu. K charakteristice lze ještě dodat, že počty studentů gymnázií (G), středních odborných škol (SOŠ) a středních odborných učilišť – nematuritních oborů (SOU) byly relativně vyrovnané a že převažovali respondenti z měst, proti respondentům z venkova. Všechny školy však byly ve městech. Výsledky výzkumu uvádíme v 1. stupni třídění, to je v procentech celku bez vztahu a diferenciaci a ve 2. Stupni, to je ve vybraných vztazích a diferenciovaně. Zároveň je nutno říci, že máme k dispozici více jak 50 tisíc údajů, takže i dále uváděný výčet je stále stručným výtahem těch nejpodstatnějších údajů.

2.2. VÝSLEDKY TŘÍDĚNÍ 1. STUPNĚ

Tabulka č. 6

Nudíš se často?	
Odpovědi	%
Ano	11,29
Ne	88,71

Z tabulky je zřejmé, že významná část mládeže (11,29%) se velmi často nudí. Pocity nudy prožívají ti lidé, kteří trpí nedostatkem nějaké činnosti. Nudu prožívají nelibě a mají tendenci ji aktivně narušit. Proto je nudící se mládež v určitém nebezpečí, že svoji potřebu aktivity „za každou cenu“ může orientovat i společensky nežádoucím směrem. Do jisté míry tomu odpovídají i výsledky v tabulce č.7. v tabulce č.7 nejenže evidujeme značnou potřebu po dobrodružné až nebezpečné aktivitě, ale i vysoký stupeň váhajících (61,94%). Z předcházejícího textu víme, že potřeba nového a vzrušujícího zážitku patří mezi precipitující faktory při vzniku nealkoholové toxikomanie. Naskytá se také otázka, proč tato potřeba nových a dobrodružných zážitků není nasycena zájmovou činností, dobrodružstvím z poznání atd.

Tabulka č.7

Otázka: Kdybys měl příležitost udělat něco opravdu vzrušujícího a dobrodružného, ale také nebezpečného	
Odpovědi	%
Pravděpodobně bych to neudělal	17,63
Nejsem si jist	61,94
Určitě bych to udělal	20,42

Mezi faktory psychické lze zařadit stavy smutku a deprese.

Tabulka č.8

Otázka: prožíváš někdy stav smutku a deprese?	
Odpovědi	%
Ano, často	13,54
Zřídka	76,07
Nikdy	10,38

Časté stavy smutku a deprese udává 13,54% respondentů. Je to významné množství zkoumaného vzorku. Údaje tabulek č. 6, 7, a 8 souvisí s náplní a prožíváním volného času. Zde je pro lektora SAK široké pole působnosti, protože i ušlechtilé náplni volného času je nutné mládež učit a dlouhodobě vychovávat. Stejně tak nelze jednoduše předpokládat, že rozvoj zájmů a dispozic dítěte a mladého člověka podléhá samovývoji, který není nutné usměrňovat. Tabulka č.9 nám dává určitý přehled o postojích k volnému času u našich respondentů. Pasivní formy s nízkým stupněm aktivity (položky 5,8,9) představují více jak 20% naší mládeže, a to ještě údaje tabulky nelze pokládat za vyčerpávající.

Tabulka č.9

Otázka: Čemu dáváš přednost v době osobního volna?	
Odpovědi	%
1 – aktivní sportovní činnosti	20,02
2 – procházce se svoji dívkou (chlapcem)	22,92
3 – procházce o samotě	1,67
4 – taneční zábavě	11,60
5 - návštěvě restaurace	4,02
6 – návštěvě kulturního podniku	10,39
7 – četbě nebo oddychové ruční práci	11,68
8 – pobytu s partou	9,70
9 – nechci se na nic vázat	8,64

Závažným zjištěním je skutečnost, že pouze jedna pětina mladých lidí se věnuje sportovní činnosti. Sportovní činnost nám v dalším šetření signalizovala významný typ netoxikomanského a nealkoholového chování mezi mládeží. Taneční zábava (diskotéka) je v představách mladých lidí velmi často spojena se zneužíváním alkoholu současně i s tabakismem. Stejně tak činnost v partě se obvykle orientuje na méně ušlechtilé náplně volného času. To vše vytváří faktor environmentálních podmínek nealkoholové toxikomanie.

Zajímavé výsledky v 1. Stupni třídění nám nabízí tabulka č.10. nejvyšší stupeň informací nabízí v oblasti NAT televize. Tato informace však nesehrává pouze roli informativní, jak dále uvádíme.

Tabulka č.10

Otázka: O tom, co je toxikomanie jsi byl informován:	
Odpovědi	%
Doma od rodičů nebo sourozenců	10,08
Ve škole učitelem	25,09
Z televize, tisku	54,81
Kamarády	4,32
Jinde	5,08
nikde	0,61

POZNATKY Z VÝZKUMU POSTOJŮ MLÁDEŽE K NEALKOHOLOVÉ TOXIKOMANII

Z tabulky je zřejmé, že osvětové působení školy a konečně i rodičů v oblasti NAT je nižší, než bychom mohli očekávat. Význam osvěty ve škole, ale i v akcích SAK, SSM a jiných organizacích je i v tom, že může působit diferenciovaně a přiměřeně k mládeži. To sdělovací prostředky mohou jen zčásti.

Tabulka č.11

Otázka: domníváš se, že pocity po požití drogy jsou:	
Odpovědi	%
Příjemné	37,20
Nepříjemné	4,82
Nevím	57,98

Domněnka o příjemnosti pocitů po požití drogy je proto toxikomanická. To souvisí i se zdrojem informace, odkud respondenti získávají poznatek o příjemných pocitech při zneužití drogy. Tabulka č. 12 ukazuje na významný podíl televize při vytváření informací mládeže o příjemných zážitcích při zneužívání drog.

Tabulka č.12

Otázka: Kde jsi se dozvěděl, že to vzbuzuje příjemné pocity?	
Odpovědi	%
Ve škole	4,93
Od kamarádů	10,32
Doma	0,76
Z televize	39,53
Z četby	17,07
Nedozvěděl jsem se to	27,39

Tabulka č.13

Otázka: Proč si myslíš, že někteří mladí lidé zkoušejí brát drogy? /zatrhni pouze jednu odpověď, která si myslíš že převažuje/	
Odpovědi	%
Zvědavost	56,25
Nuda	10,99
Nebaví je svět	7,88
Chce to parta	11,22
Jsou neúspěšní v životě	7,96
Mají to vrozené	0,53
Napiš jiný údaj	5,16

Zatímco tabulka č.12 nás upozorňuje na, určitým způsobem, neblahý vliv televize při vytváření vědomí o příjemnosti drogy, tabulka č. 13 je orientována do oblasti motivu. Respondenti v určité sebeprojekci dávají na první místo zvědavost, touhu po novém vzrušujícím zážitku. Pak následuje vliv vrstevníků a pocitů nudy. Toto zjištění je odrazem veřejného mínění 17 – 18leté mládeže, ale nemusí postihovat pravé příčiny. Vypovídá o postojích k určité skutečnosti.

Tabulka č.14

Otázka: Pokoušel jsi se někdy sám o nějaký způsob užití drog?	
Odpovědi	%
Ano	3,39
Ne	96,61

Zjištění v této položce bylo pro nás velmi závažné. Ve zkoumaném vzorku jsme evidovali 3,39% osob, které mají zkušenost se zneužíváním drog. Tím se nám mezi respondenty vyčlenila zvláštní skupina, které jsme věnovali ve statistickém testování mimořádnou pozornost. Rozšíříme-li procentový údaj na celou 17-18tiletou populaci, docházíme k počtu několik tisíc osob se zkušenostmi v zneužívání drog. Na druhém stupni třídění pak evidujeme velmi poučné závislosti. Na tuto otázku navazuje tabulka č. 15.

Tabulka č. 15

Otázka: Chtěl bys někdy zkusit vzít si nějakou drogu nebo fetovat?	
Odpovědi	%
Ano	7,16
Ne	92,84

7,16% respondentů přiznává, že by chtěla zkusit nějakou drogu. Je to vyšší údaj než ti, kteří drogu již zkusili. Mezi těmito respondenty však existuje řada závislostí, které jsou významnější než u těch, kteří odpověděli záporně. Jsou to častěji pijáci alkoholu, častěji kouří atd.

Tabulka č.16

Otázka: Kdybys se chtěl stát toxikomanem, bylo by pro tebe snadné sehnat si drogy nebo látky k fetování?	
Odpovědi	%
Ano	51,02
Ne	48,98

Tabulka č.16 je opět výrazem subjektivního postoje respondentů k určitému typu možného chování. V jiných otázkách, které zde neuvádíme, že značná část respondentů (více jak 30%) má konkrétní možnost přístupu k léčivům, rozpouštědlům, kterých lze zneužívat jako drogy.

Tabulka č.17

Otázka: Myslíš, že na škole, ve které studuješ, je určitě nějaký student, který zkoušel brát drogy nebo fetovat?	
Odpovědi	%
Ano	55,84
Ne	44,16

Údaje tabulky č.17 ukazují na vysoký stupeň vědomí respondentů o existenci NAT v jejich nejbližším prostředí. Údaj 55,84% je vysoký, ovšem nemusí být zcela validní a může se vztahovat i k relativně nízkému počtu jedinců, o nichž je všeobecně známo, že zneužívají

POZNATKY Z VÝZKUMU POSTOJŮ MLÁDEŽE K NEALKOHOLOVÉ TOXIKOMANII

drou. Totéž lze soudit i o výsledcích tabulky č. 18. Srovnajme však tuto tabulku s výsledky tabulky č. 19

Tabulka č. 18

Otázka: Už jsi u někoho viděl, jak užívá drogu?	
Odpovědi	%
Ano	31,08
Ne	68,92

Tabulka č. 19

Otázka: Koho bys upozornil, kdybys věděl o někom, že bere drogy nebo čichá (fetuje)?	
Odpovědi	%
Lékaře	10,19
Učitele	3,65
Rodiče	27,53
Veřejnou bezpečnost	10,80
Někoho jiného	9,20
Nikoho	38,63

V tabulce č. 19 nás zarazí velmi nízký stupeň důvěry k učitelům a výchovným pracovníkům vůbec a současně nezajem, který je prezentován údajem 38,63%. Opět zde můžeme sledovat selhávání mravní výchovy v oblasti mezilidských vztahů, tak jak nás tento jev provázal po celou dobu šetření, i když to nebylo výzkumným záměrem. Ztráta jistot a důvěry svědčí o postojích mládeže, ale i o způsobu jejich formování. Ve 2. stupni třídění jsme prokázali vztah mezi kuřáctvím a vyšší tendencí ke zneužívání NAT. Tabulka č. 20 ukazuje na stupeň rozšíření tabakismu a tabulka č. 21 na stupeň rozšíření zneužívání alkoholu mezi mládeží ve věku 17 – 18 let. Kuřáctví stejně jako zneužívání alkoholu mezi mládeží do 18 let je jedním z častých podmiňujících faktorů NAT. Opilství je v přímém vztahu k pozitivním postojům k NAT.

Tabulka č. 20

Otázka: Kouříš cigarety?	
Odpovědi	%
Vůbec	56
1 – 10 denně	11,85
10 a více denně	3,85
Příležitostně	28,30

Tabulka č. 21

Otázka: Odhadni, v kolika letech jsi se poprvé opil?	
Odpovědi	%
Před dosažením 12 let	2,19
Mezi 12 – 14 lety	11,32
Mezi 15 – 16 lety	35,62
Mezi 17 – 18 lety	14,11
Po 18 letech	1,28
Nikdy	32,08
Nepamatuji se	3,40

Výsledky výše uvedených tabulek ukazují na nízkou účinnost výchovy v této oblasti, stejně jako na nízkou úroveň dodržování zákonnosti v oblasti zneužívání alkoholu mladistvými. Stejně tak nízkou účinnost vykazují jednorázové výchovně vzdělávací akce lektorů SAK.

Farmakologické faktory, jako podmínku vzniku NAT, zkoumala celá skupina otázek. Pro zajímavost vybíráme výsledky dvou otázek. Zvláště výsledky tabulky č. 22 jsou překvapivé.

Tabulka č. 22

Otázka: Když tě bolí hlava, vezmeš si tabletu?	
Odpovědi	%
Ano	25,80
Ne	74,20

Více jak čtvrtina respondentů se při bolestech hlavy obrací na farmaka. Zde lze stručně poznamenat, že návyk zneužívání léčiv může mít své kořeny i v časném a mnohdy zbytečném užívání tisíců léků již od mládí.

Tabulka č. 23

Otázka: Když prožíváš velké napětí nebo starosti, vezmeš si nějaký uklidňující lék?	
Odpovědi	%
Ano	4,84
Ne	95,16

Obdobný komentář lze uvést i k tabulce č.23. 4,84% představuje v našem vzorku sice pouze 64 respondentů, ovšem v širší populaci při zobecnění má údaj hodnotu několika tisíců.

Vybrané výsledky třídění 1. stupně nám stručně charakterizovaly obecné tendence respondentů a některé podmínky vzniku určitých postojů k NAT. Neuvádíme všechny výsledky 1. třídění, jednak vzhledem k rozsahu sdělení a vzhledem k tomu, že některé výsledky se objevují při popisování vztahů ve 2. třídění. Bohužel ani ve 2. třídění nelze prezentovat všechny dosažené výsledky, protože tím bychom výrazně překročili možnosti tohoto sdělení. Proto ve 2. třídění zaměříme svoji pozornost spíše na vztahy mezi jednotlivými položkami testu, bez větší snahy členění dle pohlaví či typu školy. Obecně však platí, že studenti učňovských zařízení vykazují vyšší tendence ke zneužívání NAT, mají méně ušlechtilou náplň volného času, častěji kouří, zneužívají alkoholické nápoje atd. jde o tendence všeobecně známé. Obdobně fungují relace mezi chlapci a dívkami v negativní prospěch chlapců. Těmto relacím tedy nebudeme věnovat pozornost, ačkoli výsledky máme ve značném rozsahu k dispozici.

2.3. VYBRANÉ VÝSLEDKY 2. STUPNĚ TŘÍDĚNÍ

Mezi nejzajímavější výsledky šetření patří statisticky významná závislost mezi věkem otce a pokusy syna o zneužívání drog.

Tabulka č. 24

Závislost věku otce a pokusy syna o zneužívání drog					
Věk otce	Nemá	Méně jak 38	38 – 45	45 – 55	55 a více
Zneužil drogu	18%	46%	14%	18%	4%

POZNATKY Z VÝZKUMU POSTOJŮ MLÁDEŽE K NEALKOHOLOVÉ TOXIKOMANII

Výchozí údaj pro tuto tabulku bylo 3,39% respondentů, kteří přiznali zneužívání drog. Dívky nevykázaly žádnou závislost na věku otce ani matky, naopak chlapeci vykázali statisticky významnou závislost na věku otce mladšího než 38 let. Téměř polovina chlapců, kteří okusili drogu, se tedy narodili otci, kterému bylo v době narození dítěte méně jak 20 let. Lze tedy vyslovit hypotézu vlivu nezralých otců na formování protitoxikomanických postojů svých synů. A zřejmě nejen těchto postojů.

Věková nezralost je výrazněji provázána výchovnou a sociální nezralostí než věková nezralost matky. Jiná závislost z hlediska úplnosti rodiny se v našem měřítku neobjevila.

Tabulka č. 25

Otázka: Kdybys měl příležitost udělat něco opravdu vzrušujícího, dobrodružného, ale i nebezpečného“				
Pokoušel jsi se někdy brát drogu?		Pravděpodobně bych to udělal	Nejsem si jist	Určitě bych to udělal
	Ano	11%	16%	53%
	Ne	17%	62%	19%

Tabulka č. 25 nám nabízí relaci mezi dvěma otázkami, v nichž se vyčlenili respondenti s pokusy o NAT od ostatních ve vztahu k potřebě novosti, nebezpečí a dobrodružství. Skupina respondentů, kteří mají osobní zkušenost s drogou, má významně vyšší tendenci k potřebě po něčem vzrušujícím, dobrodružném a nebezpečném. Projektivně lze tedy soudit i na určitý stupeň nudy, „nicedělání“ ve volném čase a z toho vyplývající nenasycené seberealizace a aktivity. K tomuto zjištění lze ještě dodat, že většina pokusů o zneužívání drogy se odehrála v partě nebo s kamarádem. V komentáři k této tabulce můžeme uvést i údaj o závislosti v důvěře. Část těch, kteří zneužili drogu, mají nejmenší důvěru k učiteli či výchovnému pracovníku. Naprostá většina toxikomanů by však nesdělila nikomu, že jejich přítel zneužívá NAT.

Nabízí se zde možnost vyslovit domněnku o vztahu mezi důvěrou k učiteli, škole a adolescentem k zážitkům spokojenosti, úspěchů a sebererealizace v době školní docházky. Neúspěšný žák je významně ohrožen v důvěře i optimismu do budoucnosti, pakliže nemá možnost vhodné kompenzace.

Poučné relace existují rovněž mezi názorem respondentů na pocity po použití drogy a potřebou „to někdy zkusit“.

Tabulka č. 26 – názor respondentů na pocity po požití drogy

Otázka: Jaké jsou pocity po požití drogy?				
Chtěl bys někdy zkusit brát drogy nebo fetovat?		Příjemné	Nepříjemné	Nevím
	Ano	4,6%	0,07%	2,4%
	Ne	32,4%	2,7%	55%

Závislost je z tabulky zřejmá. V položce „nepříjemné“ se ukazuje, že ti, kteří by to někdy chtěli zkusit, hodnotí pocity po použití drogy jinými kritérii než je nepříjemnost. Ovšem my víme, že téměř 7,1% respondentů nám řekla, že „by to někdy chtěla zkusit“. Právě z této části 7,1% představuje údaj 4,6 více jak polovinu respondentů, kteří soudí, že „je to příjemné“. Tím se objevila vysoká závislost u těch, kteří mají určitou tendenci to někdy zkusit.

Z 1. stupně víme, že 74,23% respondentů uvedlo, že zneužívání drog škodí zdraví. Mezi tento procentuální údaj se však nezařadili respondenti, kteří soudí, že droga je příjemná a že by „to někdy chtěli zkusit“. V našem souboru šlo o 62 respondentů. Byli to většinou

POZNATKY Z VÝZKUMU POSTOJŮ MLÁDEŽE K NEALKOHOLOVÉ TOXIKOMANII

chlapci z učňovských zařízení. Zdá se, že tuto skupinu můžeme označit jako potencionální toxikomany, kteří čekají jenom na soubor vhodných podmínek a faktorů.

Tabulka č. 27

Otázka: Kde jsi se dozvěděl, že droga vzbuzuje příjemné pocity?							
Pokoušel jsi se někdy brát drogu?		Škola	Kamarádi	doma	Televize	Četba	Jiné
	Ano	4,6%	39,5%	0%	32,5%	11,6%	13,9%
	Ne	4,8%	9,25%	0,77%	39,42%	17,02%	27,6%

V tabulce č.27 jsme v položce ANO pracovali s těmi, kteří zneužívali drogy. V položce NE s těmi, kteří drogu dosud nezneužili. Nejvýznamnější rozdíl je v položce „kamarádi“. Tím je prokázán významný vliv skupiny vrstevníků a do jisté míry i teorie „sněhové koule“. Zanedbatelný však není ani podíl televize a četby. Některé procentuální nevyrovnanosti jsou ovlivněny zaokrouhlením a vyřazováním některých respondentů při překročení normy lži – skore. S televizí jsme objevili ještě další souvislost, a to při vztahu „drogu jsem užil“ – „je příjemná“ a „informací o příjemnosti jsem se nejdříve dozvěděl z televize“. I tento vztah je velmi významný. Soudíme, že televizní pořady, zvláště filmy a inscenace, by se měly spíše orientovat na negativní zážitky a abstinenční příznaky toxikomanie, než na atraktivitu a vyjimečnost zážitků.

Tabulka č. 28 – osobní prožitky po požití drogy

Otázka: Zkoušel jsi někdy brát drogu?			
Bylo to pro tebe příjemné?		Ano	Ne
	Příjemné	22,2%	0
	Nepříjemné	31,1%	0
	Oba pocity	46,6%	0
	Nezkoušel jsem to	0	96,61%

Tabulka je zajímavá proto, že respondenti zneužívali drogu (v tabulce pod položkou ANO), spíše prožívali oba pocity, tedy příjemný a nepříjemný. Tyto pocity zřejmě dobře registrovali. Lze tedy soudit, že námi zjištění toxikomani byli spíše ve stádiu určité experimentace, než ve stádiu pokročilém. O příjemnosti NAT hovořili spíše studenti SOU, naopak oba pocity častěji uváděli respondenti z gymnázií. Tím lze konstatovat zřejmě vyšší stupeň sebekontroly a sebekritičnosti u studentů gymnázií než u studentů učňovských zařízení.

Tabulka č.29 – sociální prostředí při zneužívání drogy

Otázka: Kde jsi to zkoušel?					
Pokoušel jsi se někdy brát drogu?		V partě	Sám	S kamarádem	Nezkoušel
	Ano	42,2%	22,2%	35,5%	0
	Ne	0	0	0	96,61%

Nejvýznamnější množství respondentů – toxikomanů – zkoušelo drogy „v partě“. Dokonce i druhé nejvýznamnější množství ze sociálního charakteru – „s kamarádem“. Lze tedy právem předpokládat, že zneužívání drog u mládeže má, alespoň zpočátku, spíše sociální charakter. Zajímavý je zde však i vztah mezi chlapci a dívkami. Zpočátku je u obou pohlaví silná sociální tendence, ovšem po určité době zneužívání chlapci více inklinují k sociálnímu chování v této oblasti než dívky. Protože námi zjištěný počet toxikomanů nebyl příliš vysoký,

POZNATKY Z VÝZKUMU POSTOJŮ MLÁDEŽE K NEALKOHOLOVÉ TOXIKOMANII

nelze toto tvrzení pokládat za vhodné ke zobecnění. V našem vzorku se však toxikomani tímto způsobem jeví.

Tabulka č.30 – Vztahy mezi otázkou: Viděl jsi u někoho užívat drogu? a Chtěl bys někdy zkusit vzít nějakou drogu nebo fetovat?

Otázka: Drogu užívat jsem:			
		Viděl	Neviděl
Zkusit bych chtěl	Ano	4,22%	2,94%
	Ne	26,83%	66,01%

Statistická významnost „chtěl bych to zkusit“ a „viděl jsem zneužívat drogu“ a naopak „nechtěl bych to zkusit! A neviděl jsem zneužívat drogu“ nás upozornila na další zajímavý fakt. Ukazuje se, že je možné předpokládat dva typy chování ve výše uvedené závislosti. 1.typ – „chtěl bych to zkusit“, jako zážitek vnitřní touhy po nějakém zážitku a důsledek – „viděl jsem zneužívat drogu“. v tomto případě jde o aktivní vyhledání, navázání a kontaktování toxikomana nebo skupinu. 2.typ chování „viděl jsem zneužívat drogu“ – jako důsledek „chtěl jsem to zkusit“. Jde tedy o probuzený zájem na základě vnějšího impulsu. V našem šetření jsme mohli odvodit tyto typy možného chování na základě vysokého statistického významu udaných závislostí.

Opět lze zde konstatovat ještě další závislosti. „Zájemci“ o možnost zneužití drogy jsou kuřáci cigaret, pijí alkoholické nápoje, nemají trvalou ušlechtilou náplň volného času a jsou to spíše chlapi než dívky.

Tabulka č. 31 – Kdybych se chtěl stát toxikomanem, bylo by pro tebe snadné si sehnat drogy nebo látky k fetování?

Otázka: Kdybych se chtěl stát toxikomanem, bylo by pro tebe snadné si sehnat drogy nebo látky k fetování??				
	Gymnázium	SOŠ	SOU	SUMA
ANO	20,62%	15,24%	15,16%	51,02%
NE	23,65%	11,07%	14,25%	48,97%

V tabulce můžeme opět konstatovat určité procentuální nesrovnalosti, které byly způsobeny zaokrouhlováním mimo počítač a vyřazením testů, které překročily povolené lži-skóre. Více jak polovina respondentů soudí, že dostupnost drogy by pro ně nečinila potíže. Chlapci jsou sebevědomější než dívky a jsou také o místech, kde by bylo možno drogu sehnat, informovanější. Nejvyšší informovanost vykazují opět chlapi z gymnázií. Nepodařilo se nám prokázat, jestli jde spíše o projev zvýšeného intelektuálního sebevědomí nebo o podloženou znalost. Na 1.stupni třídění jsme zjistili, že více jak 63% respondentů má možnost navázat kontakt s někým, kdo pracuje ve zdravotnictví a mohl by mu opatřit potřebný lék.

Tabulka č. 32 – O tom, co je toxikomanie jsi byl informován?

Otázka: O tom, co je toxikomanie jsi byl informován?						
	Doma od rodičů nebo sourozenců	Ve škole učitelem	Z tisku, televize	Kamarády	Jinde	Nikde
G	4,70%	7,80%	27,45%	1,59%	1,97%	0,30%
SOŠ	1,82%	7,51%	14,63%	1,14%	1,44%	0,08%
SOU	3,56%	9,70%	12,74%	1,59%	1,67%	0,23%

Známe již podíl informací o pocitech příjemnosti při zneužívání drogy z předcházející diskuse a tabulek. Z této tabulky lze číst procentuální podíly z celého vzorku z hlediska školy. Podíl televize je opět nejvyšší. V tomto smyslu lze hovořit o osvětovém vlivu televize na naši mládež, přičemž jde opět o vliv nediferencovaný. Z tabulky je zřejmá vlastní diferenciaci. z rozhovorů s respondenty jsme zjistili, že v této otázce, tak to bylo i záměrem, respondenti uváděli vzdělávací pořady. Proto zřejmě i podíl učňovské mládeže je nižší než mládeže jiných typů škol. Svůj význam může mít i skutečnost, že většina respondentů učňovské mládeže bydlí na domovech mládeže, kde je do jisté míry snižena možnost sledovat pořady televize. S touto problematikou souvisí i vědomí mládeže o kouření a alkoholismu jako o typech toxikomanie. Jak již víme, kuřáctví a alkoholismus předcházelo vzniku NAT. 38,86% respondentů se domnívá, že kuřáctví není toxikomanií. O alkoholismu se to domnívá 29,47% respondentů. Z těchto údajů lze odvodit, že výchova proti alkoholismu a kuřáctví musí být chápána i jako výchova proti toxikomanii.

2.4. ZÁVĚRY K 1. A 2. STUPNI TŘÍDĚNÍ

Na základě šetření můžeme konstatovat, že osobní zkušenosti se zneužíváním drogy mělo 3,39% respondentů. 7,16% respondentů by chtělo zkusit nějakou drogu nebo fetovat. Většina těch, kteří drogu okusili a těch, kteří by chtěli zkusit, uvádějí příjemné pocity nebo kombinaci příjemných a nepříjemných pocitů. Zároveň můžeme soudit, že prvotní informace o příjemnosti většina respondentů získala z televize nebo od svých kamarádů. Závislost je průkazná.

Významná část respondentů uvádí, že zná člověka, o kterém se říká, že je toxikoman, ale současně většina respondentů nebude zřejmě nikoho o této skutečnosti informovat. Nejvyšší stupeň nedůvěry mají respondenti vůči škole a učitelům.

V postojích k motivům respondenti vyjadřovali nejčastěji motiv zvědavosti, potřeby novosti, dobrodružství, nudy a začlenění do party. S tím souvisí nedostatečná náplň volného času.

Prokazatelně platí závislost mezi kuřáctvím, alkoholismem, nevhodným využíváním volného času a tendencí ke zneužívání drog. Obdobná závislost platí při negativním vlivu nezralých otců. Varující jsou postoje i k léčivům, která značná část mládeže aplikuje při bolestech hlavy a různých náročných psychických stavech.

Mimo záměry šetření jsme zjistili, že více jak 90% respondentů mělo do svých 18 let zkušenosti se zneužíváním alkoholu a téměř polovina jsou pravidelní nebo příležitostní kuřáci.

Jiným varujícím údajem jsou časté prožitky nudy ve volném čase, které souvisí s potřebou prožít něco dobrodružného a nebezpečného. Vysoká část mládeže dává přednost ve využívání volného času pobytu v restauraci nebo diskotéce s možností pít alkohol.

Zarážející je zjištění o stále klesajícím výchovném vlivu školy, zvláště v oblasti mravní výchovy a klesající prestiži učitele.

Tyto a jiné konkrétní údaje, které naše šetření konstatovalo, ukazují na nedostatky při výchovné práci s mládeží. Současně je nutné si uvědomit, že nelze pouze výchovu vinit za současný stav. Výchova není a nebyla všemocná. V souladu s výchovou musí postupovat i administrativní opatření, která se dodržují a kontrolují, včetně politicko-kulturního a společenského života celé společnosti. Lektor SAK v tomto textu dostává k dispozici řadu konkrétních údajů, se kterými musí tvořivě pracovat a vhodně začleňovat do svých výchovně vzdělávacích akcí. Záměrně říkáme akcí, protože o výchově nelze pouze přednášet. Lektor musí pracovat aktivizujícím způsobem, v němž posluchač se mění na účastníka a partnera na vlastní výchově a vzdělávání.

Poznámka:

Při výzkumu jsme užívali, mimo jiné, i metodu studia dokumentů. V další části textu uvádíme a citujeme některé dokumenty, které nám pomáhají charakterizovat určité psychické a pedagogické aspekty našeho problému výňatky z dokumentů citujeme s laskavým svolením pracovníků KS SNB v Hradci Králové.

Lektor SAK může těchto dokumentů vhodným způsobem využít při svých akcích.

Jména, která v kauze uvádím, jsou změněná.

3. ZE ZÁPISNÍKU ZEMŘELÉHO TOXIKOMANA P. KRÁTKÉHO

Věk: 18 let
Škola: gymnázium
Rodiče: otec – 39 let, technik
matka – 38 let – kadeřnice
Smrt nastala předávkováním pervitinem

Petr K. zemřel na předávkování drogou. Byl to nepochybně nadaný a velmi schopný mladý člověk, který nám ve svých zápiscích, dopisech, básních a kresbách zanechal zvláštní svědectví. Jak sám popisuje své zážitky, je zřejmé, že se jednalo o chlapce nervově labilního, velmi senzitivního, s častými projevy deprese, a pocity určité životní nenaplněnosti a zbytečnosti. Svět kolem sebe cítí jako ohrožující a marný.

„7.2.19.. jsem asi poprvé poznal opravdový vliv drog. Vzal jsem 3x5mg Diazepam a asi 1 dcl rumu na lačno, po příchodu do školy v sebevražedném pokusu. Neměl jsem ani tušení, že tato dávka není ani nebezpečná, natož pak smrtelná, vybral jsem nejhroživěji působící krabičku s výstražným trojúhelníkem, která měla kontraindikován alkohol. Za několik desítek minut se dostavily změny ve vnímání: závrať, malá stabilita, pocit omámení, nejistota v prostoru, veliké zintenzivnění barev, stimulace emotivity, euforie značné hloubky, velmi příjemné vnímání těla“. Takto komentuje Petr své první setkání s drogou. Toto setkání nebylo typické pro toxikomani mladistvých, začíná sám a s jinými úmysly. Jaký byl důsledek tohoto pokusu?

„Vzhledem k depresi, kterou jsem měl před pokusem, top byl fantastický zážitek, bylo mi opravdu dobře a nic jiného jsem v té chvíli nepotřeboval. Všechno ustoupilo dozadu a stalo se nevýznamné“. Takto píše Petr o výsledku svého prvního pokusu. Úzkost a depresi zahnal. Na místo ní našel způsob jak uniknout. Tento poznatek jej bez přispění kohokoliv vede dál.

23.2. 19.. jsem začal užívat pravidelně Diazepam – alkohol. Byl jsem zcela nepřetržitě pod vlivem drogy. Bůh sám ví, jak mi to mohlo po dobu snad 6 týdnů procházet před známými, ve škole, doma a všude. Věděl samozřejmě o tom kde kdo, zvláště mí přátelé a spolužáci, ale nic se nedělo. Dávky jsem zvýšil na 15-20 mg a 5 dcl tvrdého alkoholu. Tyto dávky jsem začal brát až třikrát denně. Žil jsem na vrcholu „chemického štěstí“. Objevil jsem vesmír, hudbu, mezilidské vztahy a sám sebe. Žil jsem v rájích“.

V téže době Petr se pokusil svůj zážitek vyjádřit i jiným způsobem.

„Nechte lidem svět
Proč o něco stát
Už nebudem nic potřebovat
Našel jsem klíč k cestě od lidí
V prostoru tmy oni nevidí
Kde duše se vznáší, duše vidí“

Současně Petr začal na sebe „nabalovat“ další přátele a vytvářet kolem sebe skupinu sobě podobných.

„14.6. 19... mi „děčko“ došlo, definitivně. Zoufalé utrpení, nicota, psychopatie. Pomohla mi Lenka Pražáková. Moje „dole“ zvedla. Sehnala mi další sedativa a sama se mnou a s několika přáteli unikla pozemskému ničemu. Naučili jsem se nitrožilně injikovat nemožně připravený roztok „děčka“ (Diazepamu). Později jsme kombinovali Isonal, Dinyl, Guajacuran, Bromadryl, Efedrin, Prothadien, Kinedryl, Kodein atd. všechno ve velkém množství. Lenka v nemocnici sehnala vše co jsme potřebovali. Ve škole a ani doma se stále nic nedělo. Na školním výletě na Moravský kras jsem od této společnosti odvedl své dva spolužáky. Zkusili kombinaci Radepur s alkoholem. Přestali jsme potřebovat učitele i Moravský kras“.

Petrova závislost na drogách výrazně stoupá, stává se „vyjíměčným“, alespoň ve svých představách a současně však ztrácí stále více schopnosti reálného pohledu na svět. Změnil hodnoty jako je zdraví, přátelství, láska a život naruby. Jeho myšlení a fantazie má psychopatické polohy. Přitom stále chodí do školy, žije u rodičů a má dívku, kterou miluje/?. 27.7. 19.. napsal báseň „Andílek muž a trpaslík“, charakteristickou část citujeme.

„Klečí nad postýlkou s bláznivou myšičkou
Andílek s bledavou tváří
Do zad mu dýku a tenkou jehlicí ledový
Muž řezač vráží
Chrčí a bublá v něm pěna a diviznám
Stydne krev dračí
Spokojen s křečí s blaženým úsměvem
Řezáč-muž břicho si hladí

V těžce době píše, mimo své dívky:

„Utíkám od lidí, neboť omezenost a surovost mne uvrhují znova do temnice lebky, protkané spleť bušících žilek“. „... Jsi krásný stříbrný světýlko, co se hýbá v pavučině. Jsi hudba, která není, ale nedozněla. Sedím u ohýnku a ty se usmíváš z kouřových pohybů“.

Přes všechny skutečnosti Petr byl přijat na vysokou chemickou školu! Tuto událost vůbec nekomentoval, neměla pro něj žádný význam a také v jeho zápisníku je jenom zmínka. „Museli mě přijmout, lepší tam nebyli“. Avšak na témže řádku již opět sleduje sám sebe. Někdy mám dojem, že i určitou zvráceností sleduje svoji devastaci a široce se o ní rozepisuje.

„Mám pěkný ukázkový kruhy pod očima, silně jsem zhubl a třesou se mi hrozně ruce. Líbí se mi, jak se devastuju, je to síla, nezáleží mi na ničem, kromě cítění, tenhle hnusný svět mě nezajímá, žiju zcela volně, v závratí myšlení jako dlouhé sebevraždy a jsem v tom nejšťastnější...“.

pomalu z jeho poznámek cítíme změnu k psychopatické osobnosti, která svoji neuvědomělou sugestivitou je schopna strhnout sebou i ty, kteří se k němu přiblíží. Do jeho fantazie stále častěji proniká určitá náboženská vize a mystika. Obrázky, které v té době kreslil jsou plné náboženských symbolů a snad pouze jemu srozumitelné fantazie. V poznámkách často reaguje s určitou existencionální filozofií, která jej přivádí k hluboké beznaději. Jistě velmi nadaný a schopný člověk definitivně ztratil svět i sám sebe. Cítí se nadřazen i vyřazen.

„Je těžké stále odpouštět,
milovat idioty...“

„Pokud v každém z nás existuje kousíček kristovství,
je děsivé si představit, jaké zločiny
tam asi zanechaly ty stovky barbarských generací od jeho dob“.
„Jsem tady souzen příliš se dívat, než abych dokázal žít,
biologická vegetace mne obtěžuje“.

Jistěže ne každý toxikoman se pohybuje po těchto drahách, snad je i případ Petra K. vyjímecný. Ovšem dovoluje nám v jeho schizofrenických úvahách nahlédnout hlouběji do drogami likvidujícího se mladého člověka.

Konečně si sebelikvidace Petra všiml i lékař, který jej prohlížel před přijetím na vysokou školu. Petr K. již mezitím přešel na samovýrobu řady drog, zvláště z Kodeinu, které si s přáteli aplikuje. Byl poslán na psychiatrickou kliniku na léčení. Z dopisů své milé se zdá, že se vrací zpět mezi lidi.

„3.8.19.. Nejvíc se těším, že odtud vypadnu a uvidím Tebe. Úplně celou Tě upusinkuju a pak někam pojedeme. Nechci být žádný narkoman, chci žít s Tebou a chci, abychom byli šťastni“.

Petr se skutečně vrátil s předsevzetím ukončit svůj toxikomanický návyk. Začal dokonce studovat na vysoké škole. Na jedné návštěvě u přátel v Praze však okusil novou, pro něj neznámou drogu, pervitin. Svůj návyk ještě intermitentně a definitivně zpevnil. V zápisech čteme: „... je to fantazie, droga první třídy, budu se sjíždět, co to dá“. Z té doby je i báseň „V troskách kostela“, z níž část cituji:

„...v kostele na obzoru dávno zrezavěl zvon.
Zem se mi pod očima prohýbá, je měkká jak bažina a
Odněkud přitéká voda – špinavá.
Milióny nepřátel mne nutí být,
Nechci žít
Nechci žít“

V témže roce má na pokoji rozvěšené obrázky svatých, sám sebe fotografuje na hromadě prázdných krabiček od léků s papírovou korunou na hlavě. Nad postelí mí heslo: „Nejsem přírodní. Jsem syntetický“.

A znovu léčebna a psychiatrie. Tady končí jeho zápisník. Pokračují jen básně a dopisy své dívce. Chvilími se z jeho dopisů zdá, že určitá naděje na záchranu existuje. Psychopatie textu občas ustoupí životu: „... měl jsem radost jako štěně, když jsem dostal Tvůj dopis (kdybych byl štěně, maličké, chlupaté a kulaté, točil bych dokolečka a ňafal bych). Moje šance vzrostly na 99%. Ale ještě v témže dopise popisuje svoji novou známou z Prahy. Oba dva jsme na tom stejně, ale on má sebou věci. Mistrně je ukryl, ani já nevím kde, a až to bude k nevydržení, tak si s ním šlehnou. Je to něco jako LSD, prý to má z Anglie“. Celý rok se ještě Petr potýkal s drogou, léčebnou a sám se sebou.

Napsal úctyhodné množství básní, které jsou přesycené jeho deformovanou myslí a fantazií. Zcela ztratil všechny důvody k životu. Nelze přesně odhadnout, kolik mladých lidí Petr na sebe „nabalil“. Z jeho poznámek soudíme, že se pohyboval v okruhu několika desítek lidí, které svým chováním významně ovlivnil. Pro své přitele napsal báseň „Vítejte v pekle“. Opět část básně vyjímám. Je sugestivní a pro skupinu stejně smýšlejících jistě i inspirativní.

„Vítejte v pekle
Upište se nám
Jen svou volnost mám
V pekle vás vítám.

Opusťte páchnoucí svět
Dávno začal trouchnivět
Můžete k nám odejít
Můžete za nás zemřít“

Petr ze svých schopností a možností rozvinul ty nejhorší. Byl však obklopen lidmi, rodiči, vychovateli, přáteli, lékaři a přesto prohrál.

„Včera jsem za městem stál v zapadajícím slunci
A tolik jsem si přál, abych se nikdy, nikdy
Nenarodil“.

V této zkratce nabízíme lektorovi určitou možnost ke konkretizaci a aktivizaci svých vystoupení. Chceme však upozornit, že s uvedeným materiálem musí lektor pracovat velmi citlivě a diferenciovaně, aby nemohlo dojít k možnému zneužití. Jde tedy o materiál spíše důvěrný, který není vhodný k široké popularizaci. Na případu lze vhodně dokumentovat somaticko-psychické faktory enviromentální a farmakologické.

POZNÁMKA:

Autor textu se čtenáři omlouvá za některé zkratky v úvahách a některá neúmyslná zkreslení. Nechceme aby tento materiál byl chápán jako komplexní, ale spíše jako nabídka pro rozšíření a zefektivnění výchovně vzdělávací práce mezi mládeží.

DVA POHLEDY NA DELIKVENCII DĚTÍ A MLADISTVÝCH

Doc. PhDr. Ludmila ČÍRTKOVÁ, CSc., Policejní akademie ČR, Praha

Úvod

Podíl dětí a mladistvých na majetkové i násilné kriminalitě budí delší dobu pozornost i znepokojení. Ačkoliv je problém dlouhodobě studován, stále přetrvává řada otevřených otázek i zcela protichůdných názorů zejména na příčiny jevu a zacházení s mladistvými delikventy. Pokud jde o nápravu, zkouší se téměř vše, od experimentů s tzv. šokujícím arestem (USA) až po projekty typu „expedice“ inspirované Glenn Millsovu zážitkovou pedagogikou (Evropa). Zatímco silně represivní postupy vycházejí z hypotézy o odstrašujícím účinku sankce, jsou postupy rozvojové pedagogiky založené na myšlence, že nikoli trest, nýbrž silné zážitky v mimořádném prostředí přinášejí korektivní, polepšující účinek.

V tomto článku chceme prezentovat aktuální a možná i méně tradiční pohledy na věc. Cílem stati je přivést čtenáře k zamyšlení nad delikventními projevy dětí a mládeže v době, kdy odborná i laická veřejnost diskutuje nový zákon o soudnictví ve věcech mládeže č. 218/2003 Sb.

Vývojová kriminologie

Zásluhy vývojové kriminologie (developmental criminology) jsou dvě:

- za prvé empiricky doložila, že sběrný koš s heslem kriminalita dětí a mládeže obsahuje zásadně kriminologicky a psychologicky odlišné jevy,
- za druhé vrátila do vědeckých diskusí problém celoživotního násilníka neboli „pachatele od útlých dětských let“. Co to konkrétně znamená a o jaké poznatky se vývojová kriminologie opírá, ukážeme v následujících řádcích.

Vývojová kriminologie se opírá o teorie životní cesty (Life Course Theories) a zkoumá výskyt kriminálních vzorců chování v průběhu života jedince. Všimá si, v které fázi životního cyklu se kriminální chování objeví, zda pokračuje v dalších etapách a kdy eventuálně vymizí. Jinak řečeno zaměřuje se na popsání kriminality jako určité vedlejší pěšinky či hlavní cesty celým životem jedince. Klade sice důraz na věk pachatele, ale nikoli izolovaně ve vztahu k jednotlivému činu, nýbrž chce rozpoznat širší časové souvislosti výskytu kriminálního chování v životním běhu konkrétního jedince.

Po metodologické stránce sází vývojová kriminologie na longitudinální výzkumné projekty dvojího typu, na retrospektivní a prospektivní. V retrospektivních studiích je analyzován výskyt kritických událostí (tj. kriminality či viktimizace) u daného souboru zpětně, de facto se postupuje anamnestickým způsobem. Empirická data se získávají z různých zdrojů, zejména však ze spisů. Prospektivní studie definují předem určitou skupinu osob, a pak sledují, zda a kdy se u ní objeví kritické události. Prospektivní studie více využívají technik dotazování a interview probanda s výzkumníkem. Jsou tedy více založeny na tzv. self-reportu neboli sdělování informací o sobě samém. V prospektivních studiích evidují výzkumníci jak kriminalitu (osoba se stala pachatelem trestného činu), tak viktimizaci (osoba se stala obětí trestného činu). Badatelé sami upozorňují na různá metodologická úskalí a obtíže. Například v souvislosti s delikvencí dětí a dospívajících hovoří o problému tzv. dvojité latence. To znamená, že výskyt delikventního jednání v dětském a mladistvém věku zůstane utajen jak před místy oficiální kontroly (první latence), tak před výzkumníky, neboť osoba v průběhu interview kritický incident zamlčí (druhá latence).

Přesto dospěla vývojová kriminologie při analýze výskytu kriminality k zajímavému zjištění: *malá část mladistvých delikventů mužského pohlaví váže na sebe většinu trestných činů této věkové kategorie zjišťovaných v určitém prostoru.* Jinak řečeno na vrub poměrně malé skupinky pachatelů připadá většina kriminálních činů připisovaných mladistvým, zejména pak těch nejtěžších násilných deliktů. Jedna z longitudinálních studií například

uvádí, že 7,5 % mladistvých pachatelů spáchalo 73 % evidovaných loupeží, 75 % znásilnění, 65 % těžkých ublížení na zdraví (Schneider, 2000).

Proti této menšině stojí většina pachatelů, která se dělí o zbytek trestných činů páchaných mladistvými. Z tohoto klíčového zjištění vycházejí další studie, které se zaměřily na ověření hypotézy o výskytu minimálně dvou základních vzorců kriminálního chování u mladistvých (tj. chronický a epizodický). Cíleně se soustředily na zjišťování dalších deskriptivních znaků delikvence první a druhé skupiny mladistvých. V souladu s teoriemi životní cesty se zajímaly také o přetrvávání problematického chování v průběhu jednotlivých životních etap.

Z této dílny pak vzešel druhý klíčový poznatek. Zatímco u většiny mladistvých pachatelů se delikventní chování koncentruje především do tzv. teenagerských let dospívání, u zmíněné menšiny odpovědné za závažné zločiny se objevují konflikty s morálkou i zákonem v různých vývojových etapách. Delikventní epizody či incidenty se sice liší podle příležitostí, které skýtá ta či ona životní etapa, ale začínají velmi brzy, proklouzávají z jedné životní fáze do druhé a utvářejí tak kontinuální životní cestu.

Vývojová kriminologie se odvolala na empirická data o výskytu kriminality a o začlenění jednotlivých incidentů delikvence do životní cesty jedinců. Přišla s tezí, že existují minimálně dva odlišné typy mladistvých pachatelů. V anglické verzi jsou označeni jako:

- *Life-Course-Persistent-Offender* (česky přibližně: **chronický celoživotní pachatel** aneb recidivista) a
- *Adolescence-Limited-Perpetrator* (česky přibližně: **mladistvý delikvent**). Podle vývojových kriminologů se oba dva typy odlišují v mnoha ohledech. K nejdůležitějším rozlišujícím vnějším znakům patří:
 - věk, ve kterém se u jedince objevují první problematické projevy chování,
 - závažnost či vzrůstající intenzita problémů (též tzv. faktor eskalace či stupňování nebezpečnosti deliktů),
 - věk, ve kterém dochází k vymizení kriminálního chování.

Chronický pachatel představuje osobu, pro kterou běžný jazyk používá lidové označení kriminálník. V odborném jazyce se představy vývojové kriminologie o tomto typu nejvíce blíží koncepci tzv. kriminální kariéry. Již od útlého věku je jedinec nápadný pro své těžko ovladatelné chování. Běžné výchovné postupy (tresty a pochvaly) na něj nezabírají, často se objevují epizody problematického chování (ataky vzteku, vzdorovitosti, destruktivní projevy). K prvním kontaktům s místy oficiální kontroly (policie, OSPOD - oddělení sociálně právní ochrany dítěte) dochází zpravidla již v intervalu mezi 6. až 12. rokem věku. Kolem 12 let se objevují již celkem závažné násilné delikty (například u dospělého by čin byl klasifikován jako loupež), agresivita se rychle stupňuje, kolem 16 až 18 let je již jedinec polymorfně kriminální, dopouští se jak majetkové, tak násilné kriminality. Většina trestných činů v tomto období není však instancím trestní justice známa, zůstanou v poli latence. Pouze ty nejzávažnější jako loupeže, těžká ublížení na zdraví, únosy, znásilnění atd. přivedou pachatele spolehlivě před orgány činné v trestním řízení. Kriminální chování však přetrvává i v dospělosti, z pachatele se stává kriminální „generalista“, obraz jeho trestné činnosti je velmi pestrý, střídají se majetkové i násilné trestné činy a intervaly mezi recidivou se obvykle zkracují.

Mladistvý delikvent zahajuje konflikty s normami mezi 11. a 13. rokem věku. Do té doby byl jeho vývoj nenápadný. V jeho anamnéze tudíž chybí antisociální projevy v dětství. V době puberty dochází ke zlomu, pubescent se stává těžko ovladatelným, nerespektuje některé sociální ani právní normy, objevuje se typický obraz mladistvé delikvence (např. krádeže v obchodech, poškozování cizí věci, výtržnictví, atd.). Na rozdíl od chronických pachatelů se mladiství delikventi dopouštějí především příležitostné kriminality, ve které dominuje protest proti rodičům (či generaci dospělých) a dále situační a skupinový faktor. Jednotlivé incidenty

zůstávají co do závažnosti a intenzity použitého násilí zhruba ve stejném pásmu. Kolem 18. až 21. roku věku obvykle dochází k poklesu až úplnému vymizení kriminálních vzorců chování. Se vstupem do světa dospělých vyhasíná problematické jednání a jedinci se stávají konformními. Vývojová kriminologie vysvětluje tento fakt tím, že v průběhu svého dětství zhruba do období puberty si mladiství delikventi osvojili dostatečný repertoár prosociálního chování (např. kooperativní strategie, nenásilné způsoby prosazování a řešení konfliktů, konvenční hodnotový žebříček atd.). Řečeno slovníkem vývojových kriminologů - nasbírali dostatečný „sociální kapitál“, který jim pomáhá zařadit se do společnosti.

Názory vývojových kriminologů na příčiny delikvence mladistvých představují mix dobře známých teorií sociální deviace (viz např. Munková, 2001). Pokud jde o strategie zacházení s mladistvými delikventy, příklání se k psychologickým a sociálně psychologickým pohledům na dospívání jako na obtížnou etapu života jedince (v české literatuře k tomu viz např. Koudelková, 1995, Matoušek a Kroftová, 1998). Vývojová kriminologové suše poukazují, že především u mladíků v pubertě a adolescenci strmě vzrůstá výskyt konfliktů s okolím, prudce stoupá i počet incidentů násilné povahy. U závažnějších činů sehrávají velkou roli tlaky (normy) skupin vrstevníků, které se vymykají oficiální kontrole. Odreagování frustrací z náročných pochodů dospívání a získávání sebevědomí (sebeidentity) představuje psychologické jádro motivační konstelace. Mladiství delikventi experimentují s kriminálním chováním a testují kontrolní mechanismy dospělých. S nástupem rané dospělosti však jejich nekonformní chování vyhasíná. Podle empirických studií dochází zejména u lehké a středně závažné kriminality mladistvých ke spontánnímu vymizení (Schneider, 2000). Podle vývojové kriminologie se prosazuje mechanismus tzv. aging out, tedy jakéhosi přirozeného vybití.

To však neznamená, že trestné činy páchané mladistvými delikventy mohou zůstat bez sankcí. Včasná a psychologicky správná reakce má na další vývoj mladistvého delikventa zásadní vliv. Především by se justice specializovaná na mládež měla důsledně vyhýbat procesům stigmatizace. Sankce, ve které by měly dominovat principy restorativní justice (odčinění, náprava veškeré újmy způsobené oběti) a hledání alternativ k trestu odnětí svobody, by neměla zablokovat šance na úspěšnost v dalším životě. Vývojová kriminologové zdůrazňují výchovný význam samotného trestního procesu s mladistvým. Soudní líčení by mělo sloužit integraci mladistvého do světa dospělých, a tudíž musí pracovat s jeho plnou zodpovědností za spáchané delikty.

Z uvedených tvrzení je zřejmé, že podle vývojových kriminologů nepředstavují mladiství delikventi z hlediska další perspektivy jejich vývoje výrazně rizikovou skupinu. Už kvůli tomu, že nasbírali dostatečný sociální kapitál do doby, než se stali nápadnými pro své delikventní projevy, existuje velká šance na jejich nápravu. Předpokládá to ovšem účinné sankce a také efektivní postupy nápravy. Právě ty by měly být zajišťovány justicí specializovanou na mládež.

Vážný problém představují naopak celoživotní pachatelé. I oni se do rukou orgánů činných v trestním řízení dostávají obvykle v mladistvém věku, mezi většinou mladistvých delikventů však zůstávají nerozpoznáni. Bývají na ně mylně aplikovány stejné postupy jako na „pravé“ mladistvé delikventy. To se přirozeně mívá účinkem. Celoživotní pachatelé pokračují v závažné kriminalitě a mnohdy se jejich činy stávají (také díky působivé medializaci) inspirací pro další mladistvé.

Za hlavní výstup současné vývojové kriminologie lze tedy považovat požadavek na diferenciaci uvnitř skupiny mladistvých pachatelů trestné činnosti a dále na včasnou identifikaci tzv. celoživotního pachatele. **Rozlišování mezi delikventním mladistvým a nebezpečným mladistvým zločincem** představuje podle vývojové kriminologie palčivou otázku současnosti. Poznamenejme pouze, že v současné době převládá v praxi právní názor, že vůči nebezpečnému mladistvému zločinci je nutné postupovat stejně nekompromisně jako

vůči dospělému pachateli (viz Schneider, 2000). Tímto názorem se řídí již mnoho států v USA.

Vraťme se však k vývojové kriminologii a jejím názorům na mladistvého zločince. Na první pohled by se mohlo zdát, že identifikace tzv. celoživotního pachatele nepředstavuje příliš objevené zjištění. Psychologové a psychiatři mohou namítnout, že koncepce celoživotního pachatele téměř přesně odpovídá charakteristice psychopatické (též sociopatické) osobnosti. Už od padesátých let minulého století je známo, že existuje typ osobnosti, který se vyznačuje totální lhostejností ke všeobecně uznávaným pravidlům a normám. Jedná se o jedince, kteří „od dětství lžou, kradou, bijí mladší a slabší, nedokáží se adaptovat ve škole, toulají se mimo domov i školu, vytvářejí různé asociální party...“ (Zvolský, 1995, s. 142).

Jeden z prvních odborných výrazů charakterizoval tuto osobnost jako „morálně šílenou“ (moral insanity), čímž naznačoval, že takový jedinec při plném vědomí a ze svého rozhodnutí překračuje v průběhu celého života morální i právní konvence. Novější výzkumy dokládají vývojové nápadnosti již v útlém dětství. Již kolem tří let lze zaregistrovat „kriminogenní“ vlastnosti jako zvýšenou impulzivitu, sníženou úzkostnost a nezávislost na odměně (viz např. Koukolík a Drtilová, 1996). V současném klasifikačním systému MKN - 10 (Mezinárodní klasifikace nemocí v desáté verzi) je tento jev hodnocen jako porucha osobnosti a chování a nese oficiální název „dissociální osobnost“. Dissociální osobnost může oplývat povrchním šarmem, je schopna navazovat účelové koalice, svou inteligenci používá k nekalým cílům.

Při zběžném pohledu by se tedy mohlo zdát, že vývojová kriminologie pouze potvrdila to, co už je dávno známo, tj. výskyt poruchy osobnosti a chování s názvem dissociální osobnost. Nejde však o potvrzení, nýbrž o názory na celoživotního zločince. Vývojová kriminologie totiž vrátila téma celoživotního pachatele, ať už ho nazveme jakkoli, do odborné diskuse. Zásadní posun spočívá v tom, že odmítá psychopatologizaci problému. Odmítá nahlížet na kriminální chování u celoživotního pachatele jako na projev jeho duševní poruchy, o jejíž etiopatogenezi nejsme schopni nic bližšího říci. Kritizuje klinický přístup, neboť směřuje nebo málo rozlišuje mezi pacienty a zločinci (Fullgrabe, 1997, 2002). Modelovat těžkou, opakující se, úmyslnou kriminalitu jako nemoc (poruchu) vede do slepé uličky. Navíc to podle některých autorů přispívá k vytvoření zcela neadekvátních představ o skutečně duševně chorých osobách. Vývojová kriminologie místo psychopatologizace nabízí racionální model vzniku celoživotního pachatele. Tím současně naznačuje i určité možnosti prevence.

V základní etiologické úvaze vývojové kriminologie hrají klíčovou roli dva druhy faktorů. Jde o rizikové a ochranné faktory, které působí na jedince v jednotlivých životních etapách. Tyto faktory slouží rovněž k diagnóze i prognóze celoživotního pachatele a vývojová kriminologie je definuje či určuje z metaanalýz longitudinálních empirických výzkumů. Rizikové faktory představují takové osobnostní či vnější situační okolnosti a podmínky, které zvyšují pravděpodobnost vzniku násilného (kriminálního) jednání. Ochranné faktory jsou pak takové vnitřní či vnější podmínky, které tlumí dopad anebo působnost rizikových faktorů. Rizikové a ochranné faktory vstupují v průběhu individuálního života do různých interakcí a vykazují kumulativní účinky.

Působení obou skupin faktorů je objasňováno mechanismy sociálního učení. Patrný je také vliv teorie diferenciativní asociace a také teorie kontroly T. Hirschiho. K rizikovým faktorům například patří komplikovaný temperament (viz např. Koukolík a Drtilová, 1996), odmítnutí dítěte matkou, instabilní rodina, nevhodné výchovné praktiky, zanedbávání dětí, pobyt ve zrušené lokalitě, sociální dezorganizace v místě bydlení, ale také sledování agresivních filmů atd. K ochranným faktorům se řadí například podporující a jasně usměrňující rodina a škola. Obě instituce mohou vhodným postupem tlumit rizika plynoucí z komplikovaného temperamentu dítěte.

Pokud jde o prevenci, tkví hlavní myšlenka vývojových kriminologů v intervenci do raných rizikových faktorů. Mluví o tzv. fokusové prevenci, tj. o prevenci, která se cíleně zaměřuje na ohniska rizik pro vznik chronického pachatele (podrobněji viz např. Schneider, 2000). Vývojová kriminologové prosazují včasné „vměšování“ do problémových rodin a škol a navrhují řadu preventivních programů pro rodiče a učitele (výcviky výchovných kompetencí pro rodiče, sociálně-kognitivní tréninky vedení tříd pro učitele). Jako zajímavost zmiňují i preventivní programy zaměřené na mladé a svobodné těhotné ženy ze slabých sociálních vrstev vedené zdravotními sestrami, které směřují k osvojení dovedností zacházet s kojencem a k pěstování mateřské zodpovědnosti. Specifické preventivní programy jsou rozvíjeny také pro samotné rizikové děti a mládež.

Ohnisková prevence nabízí pro každou etapu životního cyklu specifické programy. Hlavním smyslem je přerušit včas kumulativní účinky rizikových faktorů a podpořit či posílit ochranné faktory specifické pro danou fázi životního cyklu. Podle vývojových kriminologů je to jediná cesta, jak předejít vzniku mladých nebezpečných zločinců. Experti zastávají názor, že na prevenci není nikdy pozdě. Je však méně úspěšná, jestliže přichází až v době, kdy má jedinec pevně zformované agresivní scénáře myšlení a delikventní vzorce chování.

Výzkumy orientované na síť kontroly

V roce 1996 zadal Kongres USA úkol vědecky vyhodnotit efektivnost různých preventivních programů L. W. Shermanovi z Kriminologického institutu univerzity v Marylandu. Jeho studie s názvem „Prevence zločinu: co funguje, co nefunguje a co je slibné“ představuje snad nejznámější výzkum efektivnosti prevence (viz např. Fullgrabe, 2000). Shermanovi se podařilo prokázat, že některé programy zaměřené na prevenci kriminality mládeže nejenže nepomáhají, nýbrž dokonce vedou k zvýšenému výskytu delikventních projevů mladistvých v lokalitě, ve které byl program nasazen. Pod dojmem Shermanovy zprávy se prosadil větší zájem o vyhodnocování účinnosti konkrétních preventivních akcí a zdrojů, které jsou do nich investovány.

Z těchto výzkumů a diskusí expertů vzešel i nový směr preventivních úvah známý pod heslem „zesíťování“. Myslí se tím zpevnění přirozených sítí sociální kontroly a „zalátání“ děr, které vznikly v důsledku rozvoje moderní (eventuálně postmoderní) společnosti. Nástrojem či samotným médiem „zesíťování“ má být správná a pružná výměna informací. Konkrétně jde o procesy výměny informací o delikvenci dětí a mládeže mezi různými místy a institucemi, které přicházejí s touto věkovou kategorií do kontaktu (tj. instituce poskytujícími pomoc dětem a mládeži, justice, policie, škola, rodina, orgány státní správy a místní samosprávy). Argumentaci přístupu založeného na myšlence zahustit síť sociální kontroly přiblížíme na následujících řádcích.

Expertí v první řadě konstatují, že současná společnost usnadňuje delikventní projevy. Moderní styl života přinesl prudký nárůst příležitostí ke kriminalitě. Například přechod na samoobslužný způsob prodeje značně ulehčuje krádeže v obchodech. Odbourání personálu ve veřejné dopravě usnadňuje vandalismus, výtržnictví, jízdy načerno atd. Uvedené činy představují typické delikty dětí a mladistvých. Jak je trestat a jak jim lze předcházet?

Východiskem pro intervenci a prevenci musí být analýza současného stavu fungování sociálních sítí a jejich reakcí na delikvenci dětí a mládeže. Kontrolní síť si lze představit jako pět soustředných kružnic, které znázorňují jednotlivá pásma či patra reakcí a kontroly:

- mladistvý jedinec (intrapysichická kontrola - svědomí),
- vrstevníci (skupinová kontrola - skupinové normy),
- rodiče a rodina (specifické postupy kontroly a specifické sankce),
- škola, učitelé a vychovatelé (specifické postupy kontroly a specifické sankce),
- orgány pečující o děti a mládež, policie, justice.

Uprostřed sociálního pole leží kružnice vyhrazená pro mladistvého, ta je obklopena kruhem vrstevníků, na něj navazuje kruhové pásmo rodičů, pak učitelů a na posledním vnějším okruhu leží místa oficiální kontroly, tj. policie, justice ale i orgány péče o mládež (dnes OSPOD). Šíře kontrolních mechanismů a stylů sahá od relativně kontinuálního a přesného dohledu nad dětmi a mladistvými (u rodičů a částečně také u školy) až po situační kontrolu vyvolanou konkrétním incidentem (u policie či orgánů péče). Každé pásmo či okružní disponuje odlišnými mechanismy a specifickými nástroji kontroly, které může použít na delikventní chování mladistvých. Ty nejsou přenosné do jiného pásma kontroly. Jednoduše řečeno, to co si mohou dovolit rodiče, nepřichází při kontaktu s policií v úvahu.

Zřejmé z tohoto důvodu (tj. specifická a nepřenosná kontrolní nástrojů) vykazuje síť ještě jednu typickou vlastnost. Jednotlivá pásma fungují také jako informační uzávěry či stopky. To znamená, že mohou omezit či zabránit proniknutí informací z jednoho do dalšího pásma. Průchodnost informací o delikventním chování mezi jednotlivými kontrolními pásmy může být omezena či zcela zablokována. Platí to zejména pro předávání informací z míst neformální kontroly na policii a justici. To má své opodstatnění i v tom, že vnější oblasti kontroly jsou výrazně dražší a jejich použití je pro mladistvé i jejich rodiny daleko více zatěžující například kvůli nebezpečí stigmatizace.

Jak jsou informace o delikventním chování rozloženy v síti kontroly? A kdo z autorit se obvykle dozvídá o problematice chování dětí a mladistvých?

Odpověď na tyto otázky byla zjišťována v empirických výzkumech prováděných na školách standardizovaným dotazováním (viz např. Karstedt, 2000). Orientačně lze uvést, že přibližně necelou třetinu deliktů se mladistvému podaří zcela zatajit před svým okolím, vrstevníci vědí o zhruba 36 % prohřešků, neboť jsou jejich svědky nebo spolupachateli. To znamená, že více než polovina deliktů nepronikne k žádné autoritě, ať už neformální, či formální, a zůstává tedy bez reakce. Vyjdeme-li z množiny činů, na které následovala reakce, dostáváme následující obraz. Klíčovou roli hrají rodiče (jejich informovanost je odhadována na 67 %), ale také učitelé (pronikne k nim dalších 20 % informací o prohřešcích jejich svěřenců). Pokud jde o policii, připadá na ni zbytek, tedy informace o přibližně 13 % spáchaných deliktů. Orientačně se předpokládá, že policie reaguje na zhruba každý desátý delikt mladistvých.

Zajímavé jsou výzkumy, které naznačují, jak se liší pohyb informací v síti kontroly u jednotlivých typů deliktů (viz Karstedt, 2000). Prototypicky se rozlišuje

- ublížení na zdraví,
- krádeže a
- poškozování cizích věcí.

Ukazuje se, že informace tečou v síti u těchto skupin deliktů odlišným způsobem. U ublížení na zdraví se pouze v jedné třetině případů zarazí informace u vrstevníků. Zbytek případů prostupuje dál do dalších pater či pásem kontroly. Učitelé a rodiče jsou informováni takřka ve stejné míře, zachytí zbývající dvě třetiny incidentů. Obě skupiny jsou přitom téměř vyváženě přizvány mladistvými k řešení konfliktů násilné povahy. Rodiče intervnují zhruba ve 30 % incidentů a rovněž učitelé vystupují jako smířčí a soudící místa zhruba ve 30 % konfliktů, při kterých si mladiství „vjedou do vlasů“. Zpracování konfliktu přímo na místě incidentu proto představuje jednu z nejdůležitějších rolí učitelů v síti kontroly. Přes školu a rodiče se informace zarazí, do vnějšího okruhu, ve kterém koná policie a justice, již pronikne velmi málo poznatků o násilných střetech mezi mladistvými (aproximativně 7 %). To prakticky znamená, že policie je volána pouze v těch nejzávažnějších případech.

Naopak u poškozování cizích věcí se většina případů zarazí u vrstevníků (přibližně 70 %). Vrstevníci tedy představují výkonnou informační stopku. Pouze malá část těchto deliktů se stane známou pro rodiče, školu anebo policii. To naznačuje, že jde o typický skupinový delikt mladistvých, který se odehrává převážně na místech, kam nedosahuje kontrola. K vandalismu, ničení věcí a poškozování zařízení využívají mladiství svou

anonymitu, spoléhají na nepřítomnost majitele či dozoru. Z povahy deliktu (tj. poškozování, vandalismus atd.) tedy plyne, že u tohoto typu problematického chování mladistvých není nutná prevence zacílená na osobnost. Na místě je situační prevence.

Zcela jiný obraz reakcí v síti kontroly skýtá třetí typ mladistvé delikvence. U krádeží v obchodě jsou mladiství naopak vystaveni relativně největšímu riziku oficiálních sankcí. Vyplývá to z charakteristik krádeže. Jednak jsou mladiství v momentu krádeže vzdáleni od instancí, které je před policií obvykle chrání (tj. rodina a učitelé nejsou na dosah). Dále je to způsobeno specifickou situací poškozených. Mladistvý zloděj je pro poškozené cizí osoba, jeho rodiče ani jeho školu neznají, a tudíž nemohou využít neformální postup. Proto poškození obchodníci, chytanou-li mladistvého při krádeži, volají nejčastěji policii. Nemají k dispozici jinou strategii postupu, nemohou se obrátit přímo na rodiče (jako třeba sousedi) ani na školu (jako třeba rodiče spolužáka).

Z empirických sond plyne přesvědčivé zjištění, že rodiče a škola představují v přirozeném prostředí kontrolní síť takové oblasti, které „zpracovávají“ většinu známých delikventních projevů dětí a mládeže. Mají specifické a účinné sankční nástroje, proto by měli být ve své kontrolní působnosti i do budoucna podpořeni a dokonce i posíleni.

Podle expertů není smysluplné usilovat o maximální průchodnost informací o delikvenci mladistvých. Úplné informační odblokování či otevření pásem by mohlo způsobit zahlcení formálních instancí (policie) bagatelními delikty mladistvých a také enormní nárůst nákladů. Myšlenka „zesítěvání“ předpokládá zlepšit fungování každého pásma a zlepšit či posílit jeho kontrolní specifika. V modelovém případě poškození cizí věci by se mohl poškozený soused obrátit na rodiče či školu. Jejich sankční aktivity by měly směřovat k mladistvému a k náhradě či odstranění škody. Rodiče promluví se svým potomkem, uloží mu trest a následně ho také více kontrolují. Obdobně postupují i učitelé, i když u nich hrají důležitou roli i typicky školní sankce. Rodiče a škola tak přejímají roli řešitelů či mediátorů konfliktu (remedy agents), čili třetí strany, která díky své autoritě přispěje k narovnání konfliktu.

Tam, kde rodina selhává a neobstojí tudíž ani jako partner školy, se otevírá prostor pro orgány pečující o děti a mládež. Kromě toho je podle expertů třeba více zapojit i komunitní princip. Na úrovni měst či obcí by měly fungovat sousedské a místní (lokální) pospolitosti, které by garantovaly jakési konference zodpovědnosti, tedy místa řešící podle přesných pravidel prohřešky mladistvých.

Až na samotné špičce kontrolní sítě stojí policie. Podle zastánců koncepce kontroly představuje až finální instanci, která nemůže suplovat jiná pásma. I ona však může zkvalitnit svoje postupy. Často je v této souvislosti zmiňován především policejní výslech mladistvého jako specifický druh sankce. Z výzkumů totiž plyne, že mladiství delikventi vnímají první kontakt s policií jako závažnou událost. V dotaznících zařadili výslech na policii na čtvrté místo v žebříčku nejtěžších trestů (první tři místa obsadily tresty spojené s omezením nebo odnětím svobod, Karstedt, 2000). To znamená, že psychologicky dobře vedený výslech může splnit nejen roli účinného trestu, ale současně může výrazně podpořit chuť mladistvého provinilce vystoupit z delikventní scény. Dochází vlastně k vymizení problematického chování (viz tzv. aging out, jak ho popisuje vývojová kriminologie).

Závěr

V tomto článku jsme představili dva pohledy na delikvenci dětí a mladistvých. První analyzuje samotné činy a jejich výskyt v průběhu života jedince, druhý se naopak zaměřuje na koncový článek, tj. na reakce, které následují po delikventních projevech. První se věnuje samotným pachatelům, druhý se zaměřuje na místa a instituce, které řeší důsledky. Oba přístupy relativizují některé mýty o mladistvých pachatelích, ať už bagatelní delikvence, či vážné násilné kriminality. Oba přístupy také shodně dokládají, že strategie intervence i prevence musí být opřeny o empiricky ověřená fakta o problému.

Z obou přístupů lze čerpat inspiraci ohledně zásadní otázky, jak postihnout různé příčiny a podoby delikvence dětí a mládeže. Diferencovaný přístup k problému je totiž nezbytný. Současné empirické poznatky podporují závěr, že rodiče (rodina) a škola musí hrát výraznější roli při řešení konfliktů způsobených mladistvými delikventy, zatímco instituce oficiální kontroly (policie a justice, ale i orgány pečující o děti a mládež) by se měly více než doposud zaměřit na strategie řešení problému nebezpečného mladého zločince.

Literatura:

- Čírtková, L.: Kriminální psychologie. Praha, Eurounion, 1998.
Fullgrabe, U.: Therapie - eine falsche Zauberformel. Kriminalistik, 1997, 5, s. 319 - 324.
Fullgrabe, U.: Der Sherman-Report. Kriminalistik, 2000, 3, s. 181 - 199.
Fullgrabe, U.: Serien-Scharfschützen. Kriminalistik, 2002, 12, s. 730 - 733.
Karstedt, S.: Zwischen Spass und Schock. Deutsche Polizei Special, 2000, No. 11, s. 2 - 15.
Koudelková, A.: Psychologické otázky delikvence. Praha, Victoria Publishing, 1995.
Matoušek, O. - Kroftová, A.: Mládež a delikvence. Praha, Portál, 1998.
Munková, G.: Sociální deviace. Praha, Nakladatelství Karolinum, 2001.
Koukolík, F. - Drtilová, J.: Vzpouza deprivantů. Praha, Makropulos, 1996.
Schneider, J.: Gewaltdelinquenz im Kindes und Jugendalter. Kriminalistik, 2000, 2, s. 87 - 96.
Reid, S. T.: Crime and Criminology. Boston, McGraw-Hill, 2000.
Zvolský, P. a kol.: Speciální psychiatrie. Praha, Nakladatelství Karolinum, 1996.

Převzato s laskavým svolením autorky a

Kriminalistika

čtvrtletník pro kriminalistickou teorii a praxi

ročník XXXVI **4**/2003

NÁVYKOVÉ LÁTKY A POLICIE

npor. Mgr. Pavel DURÍŠ, NPC

Někteří lidé pojem návyková látka slučují pouze se slovy jako jsou pervitin, kokain, extáze, heroin a konopí. Tito lidé ale zapomínají na skutečnost, že návyková látka je širší pojem, kdy se jí rozumí alkohol, omamné látky, psychotropní látky a ostatní látky způsobí nepříznivě ovlivnit psychiku člověka nebo jeho ovládací nebo rozpoznávací schopnosti nebo sociální chování (§ 89/10 trestního zákona). Patří sem tedy i alkohol, tabák a jiné látky, pokud splňují znaky výše uvedené definice.

Tento článek pojednává o problematice návykových látek z pohledu možností orientačního zkoumání přítomnosti těchto látek v těle a to dle platné právní úpravy. Jako stěžejní v této rovině bude mnohdy diskutovaná otázka návykových látek v rámci pracovního poměru, resp. služebního poměru.

Hned na úvod malá poznámka. V rámci preventivní činnosti v oblasti drog jsem se setkal s názorem (bohužel někdy i ze strany posluchačů policejních škol), že v České republice lze řidičům dát pouze „tzv. dýchnout do balónku“ a přesvědčit se tak, zda-li požili alkoholický nápoj, ačkoliv věděli, že budou vykonávat zaměstnání nebo jinou činnost, při níž by mohli ohrozit zdraví lidí nebo poškodit majetek. To je ale jenom jedna část pravdy. Z důvodu malé aplikace v praxi Policie ČR se potom druhá část této pravdy jeví jako rozplzlá, nevyužitá. Stejně tak se lze totiž přesvědčit, zda-li uvedená osoba nepožila i jinou návykovou látku. Lze tak například učinit pomocí orientačních slinných testů, jejichž výrobců je v současné době na našem trhu několik. Vždyť třeba skutková podstata trestného činu ve smyslu § 201 trestního zákona nehovoří o trestném činu ohrožení pod vlivem alkoholu, ale je širší. Hovoří o trestném činu ohrožení pod vlivem návykové látky. A ruku na srdce. Kolik z Vás čtenářů, kteří vlastní řidičské oprávnění, bylo třeba na silnici vyzváno příslušníkem Policie ČR k podrobení se orientační zkoušce při podezření na ovlivnění jinou návykovou látkou než alkoholem? Odpověď nechám na každém čtenáři...

Ale zpátky k meritu tohoto článku. V pracovním právu je jedním ze základních pramenů zákoník práce (zákon č. 65/1965 Sb., ve znění pozdějších předpisů). V oblasti služebního poměru poté podobnou úlohu plní zákon o služebním poměru příslušníků Policie ČR (zákon č. 186/1992 Sb., ve znění pozdějších předpisů).

V části druhé, hlavě páté zákoníku práce jsou v § 135 uvedeny práva a povinnosti zaměstnanců. Odstavec 4 tohoto paragrafu demonstrativním způsobem vyjmenovává povinnosti zaměstnance, kdy v písm. g) je uvedeno, že zaměstnanec je povinen podrobit se na pokyn příslušného vedoucího zaměstnance stanoveného v pracovním řádu zjištění, zda není pod vlivem alkoholu nebo jiných návykových látek. Lze si položit dvě otázky. Jakým způsobem lze zjistit, zda osoba je pod vlivem alkoholu nebo jiných návykových látek? A za druhé, jaké jsou následky úmyslného nepodrobení, se tomuto zjištění?

Odpověď na první otázku není složitá. Jak na alkohol, tak na jiné návykové látky (zejména drogy) existují výše zmíněné orientační testy. V případě následného odběru biologického materiálu (krev, moč) musí tento odběr provést specializované pracoviště (lékařské zařízení). Odběr biologického materiálu, má oproti orientačním testům větší důkazní hodnotu v praxi. Smyslem orientačního testu je totiž orientačně potvrdit či vyvrátit podezření toho, že někdo je pod vlivem alkoholu nebo jiných návykových látek.

Odpověď na druhou otázku nalezneme přímo v zákoníku práce. Při splnění zákonných podmínek je zaměstnanec povinen podrobit se zjištění, zda není pod vlivem návykových látek a záleží na zaměstnavateli, jakým způsobem to bude zjišťovat. Zpravidla použije orientační testy a v případě pozitivního nálezu i vyšetření přítomnosti těchto látek v krvi a moči.

Nepodrobení se výše uvedenému zjištění, může být posuzováno za závažné porušení pracovní kázně a zaměstnavatel by mohl z tohoto důvodu dát výpověď z pracovního poměru ve smyslu § 46 odst. 1 písm. f) zákoníku práce. Někdy se může jednat i o porušení pracovní kázně zvlášť hrubým způsobem ze strany zaměstnance a to může být důvodem k okamžitému zrušení pracovního poměru dle § 53 odst. 1 písm. b) zákoníku práce.

V oblasti služebního poměru je pak situace obdobná. Zákon o služebním poměru příslušníků Policie ČR totiž v ustanovení § 135 uvádí, že na služební poměr policistů se obdobně použije ustanovení zákoníku práce, kdy tato ustanovení taxativním způsobem vyjmenovává a řadí mezi ně i § 135 odst. 4 zákoníku práce. Není tedy pravdou, že de lege lata neexistují právní instrumenty, které umožňují zjištění, zda příslušník Policie ČR není v rámci své služební činnosti pod vlivem alkoholu nebo jiných návykových látek.

Lze si přát, aby výše popsanych ustanovení bylo jak v rámci pracovního, tak v rámci služebního poměru využíváno v co nejširší míře, protože návyková látka, resp. fenomén droga je velice negativní společenský jev, proti kterému je nutno různými prostředky bojovat. Osobně jsem zastáncem názoru, že k uvedeným orientačním testům, ale i k testům, při nichž je odebírána moč a krev, by mělo docházet nejenom v rámci služebního poměru, ale dokonce ještě před jeho vznikem...

PREVALENCE A INCIDENCE LÉČENÝCH UŽIVATELŮ DROG A KATEGORIZACE DROG - I. POLOLETÍ 2004

Miloš VANĚČEK, NPC,

V průběhu 2. čtvrtletí 2004 bylo evidováno celkem 1210 nových léčených uživatelů drog. Specifická věková incidence 15 - 39letých byla 1160 osob. Evidované hodnoty incidence jsou v ČR o 22,1 % vyšší než stejná data za odpovídající období 2003, jsou však nižší než v předcházejícím čtvrtletí. Největší nárůst nových klientů ve srovnání se stejným obdobím roku 2003 zaznamenal kraj Ústecký (+71,7 %), Jihomoravský (+64,6 %), a Karlovarský (+61,9 %), tyto kraje zaznamenaly vysoký nárůst i ve věkové skupině 15 - 39letých, spolu s nimi i kraj Liberecký a Jihočeský. Pokles naopak zaznamenaly 4 kraje, nejvyšší kraj Olomoucký (-26,3 %), následují kraje Zlínský a Středočeský.

V 1. pololetí 2004 bylo celkem evidováno 5 634 léčených klientů (3962 mužů - tj. 70,3 %; 1660 žen - tj. 29,5 %; u 12 osob nebylo udáno pohlaví). V tomto období bylo celkem evidováno 1398 uživatelů opiátů jako základní drogy, z toho bylo 1198 uživatelů heroinu (tj. 21,3 % ze všech léčených klientů), výrazně se zvýšil počet uživatelů Subutexu na 86 osob (kromě 12 případů užívaný s dalšími sekundárními drogami). Uživatelů stimulancií bylo evidováno 2 989, téměř výlučně uživatelů pervitinu (2967 osob) - tj. 52,7 % ze všech léčených klientů. Třetí nejpočetnější jsou uživatelé kanabinoidů - celkem 991 osob (marihuana 987 osob), následují rozpustidla (155 osob, z toho toluen 140 osob).

Ve srovnání s předchozím čtvrtletím se po nárůstu zase snížil počet nově evidovaných uživatelů heroinu z 210 na 132 osob (o -37,1 %), tedy na počet odpovídající závěrečnému čtvrtletí roku 2003. Jejich podíl mezi prvožadatelé o léčbu se však snížil jen 03,5 % (ze 14,4 % na 10,9 %). U uživatelů pervitinu absolutní počet klientů také poklesl ve srovnání s minulým čtvrtletím (z 800 na 721 osob, tj. o 9,9 %), jeho podíl mezi novými klienty však stoupl 4,8 % (z 54,8 % na 59,6 %). Podíl nově evidovaných uživatelů marihuany se dále mírně snížil (z 26,4 % v závěru roku 2003 na 23,3 % v minulém čtvrtletí na 22,3 % v hodnoceném čtvrtletí). Počty nově evidovaných uživatelů marihuany po vzestupu v 1. čtvrtletí 2004 se vrátily na hodnoty závěru roku 2003. Počty nově evidovaných uživatelů rozpustidel po vzestupu v předchozím čtvrtletí poklesly, počty nově léčených uživatelů extáze zůstávají na nízké úrovni. U 10 z 15 nově evidovaných uživatelů Subutexu nebyla droga užívána jako legální substitute.

GEOGRAFICKÁ DISTRIBUCE

V geografické distribuci léčených uživatelů drog došlo opět k řadě změn. Mezi nově evidovanými klienty sice v absolutních počtech vykazuje nejvyšší čísla Ústecký kraj (182 osob), Praha (162 osob), Moravskoslezský kraj (134 osob) a Jihomoravský kraj (130 osob). V relativních číslech, která věrněji vystihují realitu, se na první místo vrátil kraj Ústecký (22,2/100 000 obyvatel), následují kraj Středo český (14,4/100 000 obyvatel) a Praha (14,0/100 000 obyvatel), kraje Zlínský, Vysočina, Liberecký, Jihomoravský, Karlovarský, Královéhradecký, Moravskoslezský a Plzeňský (10,0-13,6/100000 obyvatel). Tato situace stále jasněji ukazuje, že užívání drog již není výsadou pouze velkých městských aglomerací, ale že záhyt uživatelů drog je stále častější i v menších městech.

Nejvyšší počty všech nově evidovaných uživatelů heroinu a dalších opiátů byly opět v Praze (57 osob, tj. 35,2 % ze všech nově registrovaných uživatelů drog v Praze), následuje kraj Ústecký (38 osob, tj. 20,9 %), Středočeský (17 osob, tj. 21,3 %), Jihočeský (12 osob, tj. - 13,3 %). Nově evidovaní uživatelé pervitinu a dalších stimulancií představují více než polovinu klientů ve všech krajích kromě Prahy, kde 77 uživatelů stimulancií tvoří pouze

47,5 %, Středočeského kraje (36,3 %, převažují uživatelé kanabinoidů) a Vysočiny (25,8 % výrazně převažují uživatelé kanabinoidů). Nejvyšší počty uživatelů stimulancií vykázal kraj Ústecký (108 osob), Jihomoravský (104 osob) a Praha (77 osob). Uživatelé rozpustidel jsou nejčastěji hlášeni z Moravskoslezského a Ústeckého kraje (8 osob, tj. 4,4 %, resp. 6,0 % v kraji).

Geografická distribuce všech evidovaných klientů podle jednotlivých drog v období od 1.1.2004 vykazuje obdobné rysy jako incidence, tj. naprostá převaha uživatelů heroínu a dalších opiátů je v Praze (565 osob, tj. 55,3 % z pražských léčených uživatelů drog, ale i 40,4 % ze všech registrovaných uživatelů opiátů v ČR). Vysoké počty uživatelů opiátů vykázal i Ústecký kraj (254 osob), následuje Jihočeský kraj, kde 120 léčených uživatelů opiátů představuje 35,4 % v kraji, a Středočeský kraj se 112 léčenými uživateli opiátů, tj.] 32,3 % (podíl stimulancií je jen nepatrně vyšší). Naopak převažující podíl uživatelů pervitinu a dalších stimulancií je hlášen z většiny ostatních krajů (nejvyšší je mezi klienty kraje Pardubického, Zlínského, Královéhradeckého a Jihomoravského), v kraji Vysočina nad uživateli stimulancií převažují uživatelé kanabinoidů (tvoří 52,9 %).

VĚKOVÁ DISTRIBUCE

Mezi nově evidovanými klienty je v absolutních i relativních počtech stále nejčastěji zastoupena věková skupina 15 -19 let následovaná skupinou 20 -24 let (36,5 %, resp. 33,6 %), v prevalenci všech léčených klientů však již výrazně převažuje věková skupina 20- 24 let a stoupají i počty a podíl starších klientů. Mezi novými klienty v hodnoceném čtvrtletí jsou nejpočetněji zastoupeny uživatelky drog ve věku 15 -19 let (45,6 % ze všech prvožadatelek o léčbu), zatímco muži v této věkové skupině tvoří pouhých 32,1 % ze všech klientů. Podíl věkových skupin 20 -24letých žen představuje zhruba 33,7 %, u mužů 33,6 % z nových klientů. U mužů jsou pak ve srovnání s ženami výrazně větší podíly věkových skupin 25 -39letých i starších. Mezi všemi evidovanými uživateli drog - žadateli o léčbu ve 2. čtvrtletí 2004 je 15 -19letých žen oproti mužům 41,6 %, mezi prvožadateli o léčbu 41,9 %. Počty všech evidovaných léčených uživatelů heroínu - mužů za 1. pololetí 2004 jsou nejvyšší ve věkových skupinách 25 -29 let a 20 -24 let. Uživatelky heroínu jsou mladší než muži. Počty všech evidovaných léčených uživatelů pervitinu - mužů za 1. pololetí 2004 mají převahu ve věkové skupině 25 -39 let, ale silně jsou zastoupeny i věkové skupině 20 -24 let, značně nižší je počet ve skupině 15 -19 let. Léčené uživatelky pervitinu - ženy převažují (stejně jako v minulém čtvrtletí) ve věkové skupině 20 -24 let, ale na rozdíl od mužů následuje věková skupina 15 -19 let a jejich počet je dokonce vyšší než počet uživatelů pervitinu - mužů v této věkové skupině.

Počty nově evidovaných léčených uživatelů heroínu - mužů za 2. čtvrtletí 2004 jsou nejvyšší, ve věkových skupinách 25 -39 let a 20 -24 let. Uživatelky heroínu převažují ve věkové skupině 20 -24 let a celkově jsou mladší než muži.

Nově evidovaní uživatelé pervitinu - muži v hodnoceném čtvrtletí výrazně převažují ve skupině 20 -24 let, následují 25 - 39letí a s odstupem 15 - 19letí. Ženy - uživatelky pervitinu mají ve věkové skupině 15 -19 let převahu (téměř 41 % z nových uživatelek pervitinu), následují 20 -24leté (39,2 %).

I když v absolutních číslech co do počtu osob mezi všemi léčenými uživateli drog v roce 2004 převažují 25-39letí, následovaní 20 -24letými, je z prevalence patrné největší postižení skupiny 20 -24 let (243,2/100 000 obyvatel), následují 15 -19letí (204,8/100 000 obyvatel). Mezi nově evidovanými klienty jsou nejpočetnější 15 -19letí, následují 20 - 24letí a 25 -39letí, v incidenci je nejpostiženější je skupina 15 -19 let (66,0/100 000 obyvatel).

Průměrný věk u nově léčených uživatelů heroínu je 24,9 roku, mezi všemi klienty 26,2 roku. Průměrný věk uživatelů pervitinu je 23,2 roku u nově evidovaných ve 2. čtvrtletí 2004 a 24,4 roku u všech klientů od 1.1.2004. Průměrný věk jak uživatelek heroínu tak i pervitinu

je v prevalenčních i incidenčních datech nižší než u mužů (výrazněji u pervitinu). Kromě uživatelů hypnotik a sedativ a jiných drog a léků je u všech skupin drog a jednotlivých základních drog nižší průměrný věk žen mezi všemi léčenými klienty. Mezi léčenými uživateli drog ve 2. čtvrtletí 2004 mají ženy vyšší průměrný věk než muži také u těchto skupin drog, navíc u metadonu a ostatních opiátů.

Nejnižší průměrný věk mezi všemi klienty v 1. pololetí 2004 měli uživatelé kanabinoidů (20,0 roku), rozpustidel (22,2 roku) a halucinogenů (23,6 roku), ze základních drog pak uživatelé hašiše, psilocybinu a durmanu (17,3 roku, resp. 17,0 roku). Mezi novými klienty ve 2. čtvrtletí 2004 měli nejnižší věk uživatelé halucinogenů (18,5 roku), rozpustidel (18,6 roku) a kanabinoidů (18,8 roku) a ze základních drog měli nejnižší věk uživatelé durmanu (15,0 roku) a extáze (17,5 roku).

Nejčastější věk prvního užití základní drogy je ve věkové skupině 15 -19 let (58,6 % mezi všemi klienty, 57,1 % mezi nově evidovanými ve sledovaném čtvrtletí), ale nacházíme také vysoké počty uživatelů drog, kteří zahájili svoji drogovou kariéru před dovršením věku 15 let (16,8 % mezi všemi klienty, 18,5 % mezi nově evidovanými ve sledovaném čtvrtletí). Mezi všemi klienty začalo drogu užívat v tomto věku např. 420 uživatelů marihuany, ale také 346 uživatelů pervitinu a 109 uživatelů heroinu. Ze všech léčených uživatelů drog poprvé užilo drogu do 19 let 75,4 %, mezi prvožadatelé o léčbu pak 75,6 %.

ZPŮSOB APLIKACE

Nejčastější i nadále zůstává nejrizikovější injekční aplikace drogy. Data o všech léčených uživatelích drog v roce 2004 vykazují celkem 3765 injekčních uživatelů drog (2620 mužů a 1137 žen). V hodnoceném čtvrtletí bylo evidováno celkem 732 nových injekčních uživatelů drog (484 mužů a 244 žen). Na druhém místě ze způsobů aplikace základní drogy je mezi všemi klienty i nově evidovanými klienty kouření drogy (1056 osob, resp. 288 osob).

Mezi všemi klienty v 1. pololetí 2004 je výrazně vyšší podíl injekčního užívání základní drogy ve srovnání s nově zachycenými klienty ve sledovaném období (všichni klienti = 66,8 %, noví klienti = 60,5 %). Mezi muži představuje injekční aplikace u všech klientů v hodnoceném období celkem 66,1 %, mezi ženami dokonce 68,5 %; u nově evidovaných mužů ve 2. čtvrtletí 2004 byla nižší (60,5 %), u žen jen 60,1 %.

V 1. pololetí 2004 bylo evidováno celkem 1106 injekčních uživatelů heroinu, nově zachycených injekčních uživatelů heroinu v tomto čtvrtletí bylo 114.

V 1. pololetí 2004 bylo evidováno celkem 2534 injekčních uživatelů pervitinu, nově zachycených injekčních uživatelů pervitinu v tomto čtvrtletí bylo 606.

Počet všech mužů - injekčních uživatelů heroinu v 1. pololetí 2004 byl 789, u pervitinu to bylo 1736 mužů.

Počet všech žen - injekčních uživatelů heroinu v 1. pololetí 2004 byl 316, u pervitinu to bylo - 791 žen.

V 1. pololetí 2004 tak bylo evidováno celkem 4014 injekčních uživatelů drog, což představuje 71,2 % ze všech uživatelů drog (v roce 2003 to bylo 69,9 %). V hodnoceném období bylo evidováno celkem 777 nových injekčních uživatelů drog, tj. 64,2 % ze všech nově evidovaných uživatelů drog (oproti 62,2 % v minulém čtvrtletí). V prevalenci absolutně nejvyšší počet injekčních uživatelů drog vykazují věkové skupiny 25 -39 let a 20 -24 let. U nově evidovaných injekčních uživatelů převažuje v tomto čtvrtletí věková skupina 15 - 19 let, následují 20 - 24letí a 25 - 39letí. Se stoupajícím věkem se zvyšuje podíl injekčních uživatelů drog mezi novými i opakovaně léčenými klienty.

Po mírném poklesu počtu i podílu injekčních uživatelů drog ve 3. čtvrtletí 2003 je od závěru roku 2003 patrný nový vzestup podílu injekčních uživatelů drog.

KOMBINACE DROG

Mezi všemi klienty v 1. pololetí 2004 i nově evidovanými v hodnoceném čtvrtletí zůstává nejčastěji užívanou sekundární drogou marihuana (1896 osob, resp. 431 osob), následuje pervitin (862 osob, resp. 131 osob), na třetím místě je mezi všemi klienty heroin (383 osob) následovaný extází (356 osob), mezi nově zachycenými klienty je na třetím místě extáze (110 osob), následují heroin (62 osob) a rozpustidla (38 osob).

Všichni léčení uživatelé jednotlivých základních drog evidovaní v 1. pololetí 2004 i nově evidovaní v hodnoceném čtvrtletí užívají zhruba stejnou škálu drog sekundárních. Nejčastější sekundární drogou uživatelů heroinu je pervitin a marihuana, uživatelé pervitinu užívají v kombinaci se základní drogou nejčastěji kanabinoidy, ale i heroin, rozpustidla, halucinogeny a alkohol. Dominantní sekundární drogou uživatelů extáze je marihuana; uživatelé kanabinoidů užívají jako sekundární drogu často pervitin, halucinogeny, heroin, rozpustidla a alkohol; uživatelé rozpustidel je kombinují nejčastěji s kanabinoidy a pervitinem.

Pořadí užívaných drog je mezi všemi léčenými uživateli drog i mezi nově evidovanými ve 2. čtvrtletí 2004 téměř stejné (do 6. místa), mezi všemi klienty je však procentuálně výrazně vyšší zastoupení uživatelů heroinu, mezi novými klienty v hodnoceném čtvrtletí pak uživatelů marihuany. Oproti předcházejícímu čtvrtletí se zvýšil počet i podíl evidovaných uživatelů Subutexu, který je mezi všemi klienty od 1.1.2004 na 7. místě oblíbenosti, mezi nově evidovanými v hodnoceném čtvrtletí pak na 9. místě.

INTOXIKACE V SOUVISLOSTI S UŽITÍM DROGY

Celkově bylo v prvním pololetí roku 2004 zachyceno v ČR 402 případů intoxikací v souvislosti s užitím drogy, nejvíce v Praze (122 osob, což představuje 30,3 % ze všech evidovaných případů) a dále v Ústeckém kraji (104 osob, tj. 25,8 %). Na třetím místě v počtu zachycených intoxikací je Moravskoslezský kraj s 52 případy, tedy s 12,3 %. Více než 2/3 evidovaných intoxikací za 1. pololetí 2004 v ČR je v těchto třech krajích. Ani jedna intoxikace nebyla zachycena v Karlovarském, Královéhradeckém a Jihomoravském kraji

Podle hlásícího zařízení je nejvíce případů evidováno z interních oddělení a interních jednotek intenzivní péče (33,8 %), dále od záchranné služby - ale tato data jsou převážně z Ústeckého kraje (54 z celkových 60 případů) a z centrálního příjmu (pražská pracoviště Fakultní nemocnice Motol a Fakultní nemocnice Královské Vinohrady).

Mezi evidovanými intoxikovanými osobami bylo 253 mužů (62,3 %), žen bylo 149 (37,7 %), tedy zhruba poměr mužů a žen 2 : 1. Příčinou pětiny případů intoxikací byly opiáty (20,1 %), čtvrtiny stimulancia (25,1 %). Marihuanou se intoxikovalo téměř stejné procento v ČR jako v Praze - 9,5 %. Skupina sedativ a hypnotik jako příčiny intoxikace se posunula na druhé místo za stimulační látky, byly nalezeny u 24,2 % intoxikovaných osob. Halucinogeny byly evidovány jako příčina intoxikace opět jen ojediněle (0,9 %), oproti Praze je v ČR o něco více neurčených/neznamých látek podílejících se na vzniku intoxikace (14,2 %).

Ve 137 případech došlo k intoxikaci více než jednou látkou (tedy ve 34 %). Opět je nejčastější sekundární drogou alkohol. U kombinací drog zhruba dvojnásobně převažují muži (92 oproti 45 ženám). Tři drogy užilo 6,4 % postižených a čtyři drogy 1,4 % ze zachycených případů.

Nejvíce intoxikací bylo zachyceno v Praze, Ústeckém a Moravskoslezském kraji. Všechny skupiny drog jako příčina intoxikace jsou zastoupeny v Praze, Ústeckém kraji. Heroin a opiáty se vyskytují v Praze (50,6 % z intoxikací heroinem), Ústeckém kraji a Moravskoslezském kraji, 1 - 2 případy intoxikace heroinem zachytili ještě ve Středočeském, Jihočeském, Plzeňském a Zlínském kraji. Nejvíce intoxikací pervitinem dalšími stimulancií

zaznamenala opět Praha, Ústecký kraj a Moravskoslezský kraj. V ostatních krajích převažují intoxikace hypnotiky a sedativy a jinými drogami a léky.

Nejpostiženější skupinou je skupina 25 -39let, kde 156 osob tvoří 38,8% z evidovaných případů. Na druhém místě je věková skupin 20 -24 let (94 osob, tj. 23,4 %). Následují 15 -19letí (74 osob, tj. 18,4%). **V ČR bylo evidováno 11 intoxikovaných dětí do 15 let, tedy 2,7 % ze všech případů - převažovaly dívky nad chlapci, v 5 případech došlo k intoxikaci sedativy, 2x kanabinoidy, ale i 1x heroinem.** Výraznější podíl mužů nacházíme zejména u rozpustidel, kde je 23 mužů a 1 žena (mužů 96,8 %), ale i u heroinu a ostatních opiátů a kanabinoidů, naopak více žen u sedativ (60,8 %) a u jiných drog a léků (57,1 %).

Opakované užití drogy bylo příčinou intoxikace v 55,1 % případů, při prvním kontaktu s drogou došlo k intoxikaci v 23,9 % případů.

Opakovaný abúzus vedl k intoxikaci nejčastěji u heroinu a pervitinu, ale i toluenu; naopak u benzodiazepinů, sedativ a hypnotik a jiných drog a léků převažuje první užití drogy.

Injekční aplikace je příčinou intoxikace v souvislosti s užitím drogy v 37,3% případů, muži tvoří mezi injekčními uživateli drog 74,7%. Injekčně jsou nejčastěji aplikovány opiáty a stimulantia, tedy tradiční tvrdé drogy. U intoxikací pervitinem nacházíme prakticky všechny způsoby aplikace drogy, kouření je téměř výhradně u intoxikací a marihuanou. Požití nacházíme téměř u všech skupin drog, nejvíce samozřejmě u skupiny hypnotik a sedativ.

Předávkování drogou bylo příčinou intoxikace v 311 případech (77,4%), v 18,7% šlo o jinou diagnózu. Větší podíl jiných diagnóz je v Praze ve srovnání s ČR. Nejvíce jiných diagnóz bylo zaznamenáno u intoxikací heroinem (34,7%), pervitinem (20,0%) a marihuanou (10,7%).

Celkem 362 intoxikovaných osob vykazovalo stálé bydliště (90 %), jen v 8 případech se jednalo o bezdomovce (1,9%) - ti jsou v 5 případech u intoxikace pervitinem a po 1 případě u intoxikací heroinem, toluenem a benzodiazepiny.

Informaci o charakteru zaměstnání intoxikovaných osob. Z nich pravidelně pracuje 88 osob (21,9 %). Nezaměstnaných bylo 23,9 % (96 osob), nejvíce u intoxikací heroinem (22 osob, tj. třetina z intoxikovaných heroinem), pervitinem (29 osob, tj. třetina z intoxikovaných pervitinem) a benzodiazepiny (11 osob, tj. 17% z intoxikovaných benzodiazepiny) a toluenem (8 osob, tj. dokonce přes 42 % intoxikovaných toluenem).

Literatura:

Incidence léčených uživatelů drog (ČR – 2. Čtvrtletí 2004), prevalence léčených uživatel drog (ČR, 1.1. – 30.6.2004), *Hygienická stanice hl.m. Prahy, centrální pracoviště drogové epidemiologie, Praha, červenec 2004.*

ROSTLINNÉ DROGY.

Miloš VANĚČEK, NPC

Rostliny byly a jsou pro člověka zdrojem živin, surovin, ale i léčivých látek. Rostlinné produkty ovlivňující psychiku představovaly důležitou pomůcku kouzelníků, šamanů, sehrávaly roli při kultovních rituálech. Ekonomická i faktická dostupnost těchto látek z nich dneska dělá lákavý zdroj požitků pro stále více zejména mladých lidí. Kromě nejznámějších konopí, durmanu nebo lysohlávek působí na psychiku řada dalších rostlin. Obtížné dávkování těchto drog vyvolává u uživatelů řadu nepříznivých účinků a nezdědka vede k intoxikaci uživatele. Pro aktivní prevenci je důležité znát zdroje přírodních drog nebo projevy po jejich požití.

PEYOTL

Historie. Podle archeologických nálezů se peyotl zřejmě používá k náboženským obřadům více než 3000 let. Obyvatelé Střední Ameriky věřili, že jim tato rostlina zprostředkovává styk s bohy a dodnes ji považují za všelék. Ještě v současnosti uctívá peyotl přes 40 různých indiánských kmenů.

Botanický popis. Zdrojem drogy, kterou prezentuje alkaloid mezkalin, je *Lophophora*

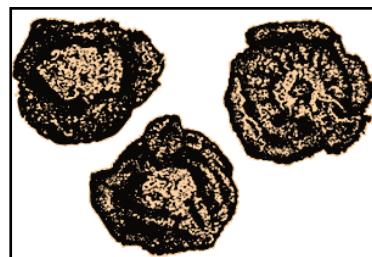

Lophophora williamsii

williamsii, ježunka Williamsova (tzv. peyotl), patří do čeledi *Cactaceae*, kaktusovitých. Je to malý, nepříliš vzhledný kaktus rostoucí jednotlivě nebo v trsech. Z tlustého řepovitého kořene vyrůstá polokulovitě až válcovité tělo, obvykle zploštělé na temeni. Dosahuje průměru 3 až 10 cm a výšky 1,5 až 7 cm. Modrozelené až šedozelené okrouhlé areoly jsou uspořádány v řadách a odděleny mělkými svislými rýhami. Menší růžové nebo bělavé květy vyrůstají ze středu vegetačního vrcholu. Mají krátké tyčinky, pětiklanou bliznu a lysý semeník. Plodem je bobule obsahující drobná černá semena.

Peyotl pochází z pouštních oblastí Mexika a USA (jižní Texas). Největší lokality jsou v Mexiku v aridních provinciích San Luis Potosí, Zacatecas, Durango, Coahuila, Nuevo León, Tamaulipas, dále v Texasu ve stepních areálech výše položených oblastí, zejména Rio Grande del Norte nebo v povodí Rio Bravo.

Způsoby užití peyotlu. Drogu tvoří pouze nadzemní část kaktusu, zatímco hlavní kořen se ponechává nedotčen, aby z něho mohla vyrůst nová rostlina. Nasbíraná droga se třídí podle velikosti a tvaru, příčně řeže na části silné asi 1 až 1,5 cm a většinou následně suší. Takto upravená droga se nazývá "mezkalové knoflíky" či "koláčky". Ty se potom žvýkají a mají chuť nasládlou a mírně pálivou. Jindy se čerstvé kaktusy melou na kamenném ručním mlýnku a pečlivě se zachycuje každá kapka šťávy, z které se připravuje nápoj.

MUCHOMŮRKA ČERVENÁ

Historické zajímavosti. O muchomůrce červené se předpokládá, že je bájnou sómou uvedenou v Rgvédě. Je však doloženo, že její užívání byla rozšířeno hlavně na Dálném východě. Příslušníci místních kmenů na Sibiři pili odvar ze sušených muchomůrek, neboť u nich vyvolával opojení. Halucinogenní účinky této muchomůrky sehrály svoji roli i v kultuře některých indiánských kmenů Severní Ameriky.

Botanický popis a rozšíření. *Amanita muscaria*, muchomůrka červená, je u nás velmi dobře

známý druh z čeledi *Basidiomycetes*, hub stopkovýtrusých. Klobouk má v průměru 10 až 20 cm a je v mládí polokulovitý, později rozložený a plochý, s pokožkou ohnivě až oranžově červenou. Je posázený bílými až žlutými bradavkovitými struky, déšť je však velmi často smývá, takže klobouk může být i zcela hladký. Lupeny jsou husté, bílé a v mládí zakryté blanitým, bělavým závojem. Třeň je bílý, 2 až 2,5 cm tlustý, na bázi hlízovitě ztlustělý, na povrchu pokrytý soustřednými kruhy bradavek zbylých z plachetky. V horní části nese třeň prsten, který je bílý nebo nažloutlý. Dužnina je bílá, pod pokožkou klobouku zlatožlutá, bez výraznější vůně a s příjemnou chutí. Výtrusy jsou bezbarvé, hladké a elipsoidní.

Muchomůrka červená roste v širokém holarktickém areálu celého mírného pásu Starého i Nového světa. U nás se s ní setkáváme od srpna do listopadu v jehličnatých i listnatých lesích, od nížin až do vysokých hor. Často však roste i mimo les pod skupinami stromů, na mezích, okrajích luk, pastvin apod.

PSYLOCIBINOVÉ HOUBY

Historie omamných hub. Tyto houby považovali původní obyvatelé Mexika za posvátné a nazývali je “teonanacatl”, což je aztécky “boží tělo” či “boží maso”. Na území Guatemaly a některých dalších států Střední Ameriky byly objeveny zvláštní kamenné sošky hub, které pravděpodobně souvisejí s jejich užíváním. I když se v místech původu užívají po tisíce let, první vzorky těchto hub k analýzám se podařilo získat až ve 30. letech tohoto století.

Botanický popis. Mezi nejvýznamnější halucinogenní houby patří druhy rodu *Psilocybe*, lysohlávka, z čeledi *Strophariaceae*, límcovkovitých, charakteristické mimo jiné modráním dužniny. Typickým představitelem je *Psilocybe mexicana*, lysohlávka mexická, rostoucí v jižním Mexiku (stát Oaxaca). Z této oblasti pocházejí i *P. aztecorum*, lysohlávka aztécká, *P. caerulescens*, *P. semperviva*, *P. yungensis* aj. Další druhy tohoto rodu rostou i v Indonésii, Japonsku a Austrálii.

Také Evropa má svoje lysohlávky. Známa je *Psilocybe semilanceata*, lysohlávka kopinatá, která roste v celém mírném pásu, a to v lesích, převážně smrkových, ale i na lukách a pastvinách, podél cest, v příkopech a jinde. Typicky naší je *P. bohemica*, lysohlávka česká, která byla počátkem 50. let nalezena v údolí řeky Sázavy. Nejvíce psychoaktivních látek však má *P. cyanescens*, lysohlávka modrající.

Lysohlávka česká

Jak se projevují účinky. Počátečními příznaky intoxikace jsou bolesti hlavy, pocit neklidu a malátnosti, křeče, poruchy rovnováhy, třes a pocení, ale také změny nálady. Tyto pocity jsou po krátké době vystřídány celkovým tělesným uvolněním. Dochází ke zrakovým halucinacím, poruchám vnímání času a prostoru.

Spolu s halucinacemi vznikají falešné představy a ukvapená rozhodnutí, která bývají příčinou nehod a úrazů.

Způsoby užití. Velmi často se houby užívají syrové, jindy se rozemílají a z drtě se připravuje odvar. Jinou možností je přidávání houby do polévek a jiných jídel, ale lze je i sušit a následně vařit v čaji, v některých případech se také kouří suché.

SOUČASNÝ STAV OPIÁTOVÉ TOXIKOMANIE V ČSR

Eugen VENCOVSKÝ, Psychiatrická klinika KU v Plzni.

Předneseno na I. Čs. Psychiatrickém kongresu s mezinárodní účastí v Lázních Jeseníku, konaném ve dnech 7. – 11. září 1959

Požívání omamných látek k účelům toxikomanickým, tj. za účelem periodické anebo chronické intoxikace, která je škodlivá jedinci i společnosti a která je zaviněna opakovaným požíváním drogy přirozené anebo syntetické, bylo -a je až dosud – celosvětovým zdravotnickým a sociálním problémem. Toxikomanii snad nelze lépe charakterizovat než tak, že jde o nepřekonatelné přání anebo potřebu pokračovat v požívání drogy a opatřovat si ji všemi možnými prostředky při současné tendenci zvyšovat dávky požívané drogy a při současné psychické i fyzické závislosti na účinku drogy.

Boj proti zneužívání omamných látek pro účely, toxikomanické byl zahájen počátkem tohoto století a od r. 1909 do r. 1931 bylo uzavřeno celkem těchto 9 nejdůležitějších mezinárodních opiových dohod:

- 1909 - Mezinárodní opiová komise - Šanghaj
- 1912 - Mezinárodní opiová konvence - Haag
- 1913 - Mezinárodní opiová komise - Haag
- 1919 - Mezinárodní opiová komise - Peking
- 1925 - Mezinárodní opiová úmluva - Ženeva
- 1929 - Mezinárodní opiová komise Spojených národů - Ženeva
- 1931 - Mezinárodní opiová úmluva - Ženeva

Zákonodárství jednotlivých států se přizpůsobovalo ustanovením všech těchto mezinárodních konferencí a rovněž čs. zákonodárství - pro které až do obnovení státní samostatnosti v r. 1918 platilo zastaralé rakousko-uherské zákonné opatření z r. 1876 - přistoupilo a ratifikovalo mezinárodní opiovou konvenci z r. 1912, sjednanou v Haagu, která pak platila u nás nadále od r. 1920.

V r. 1938, těsně před počátkem II. světové války, vydalo čs. zákonodárství tzv. opiový zákon, který platil až do r. 1955, kdy bylo přijato nové zákonné usnesení, platné až dosud, a to tzv. zákonné opatření o jedech a látkách škodlivých zdraví.

Toto zákonné opatření, směřující k podchycení a likvidaci toxikomanií na území našeho státu, naplnilo bohatě svoje poslání, takže otázka opiátové toxikomanie nepředstavuje pro náš stát ten palčivý problém, jakým býval kdysi a jakým je dosud pro mnohé kulturní státy.

Kontrolu hospodaření omamnými látkami provádí na území našeho státu ministerstvo zdravotnictví a navíc provádějí kontrolu bezpečnostní orgány ministerstva vnitra. Trestní sankce za nedovolenou výrobu, dovoz, vývoz, držení a distribuci omamných látek stanoví příslušné odstavce znění našeho trestního zákona z r. 1950.

V celosvětovém měřítku provádí dohled nad hospodařením s omamnými látkami Stálý ústřední výbor pro opium při Organizaci spojených národů, který sleduje dodržování mezinárodních úmluva kontroluje spotřebu opiátů celkem v 82 státech a v 60 nesamostatných územích. Členem tohoto Stálého ústředního výboru při OSN je i ČSR a Stálý ústřední výbor úzce organizačně spolupracuje s Mezinárodní kriminální ústřednou v Ženevě, která jednotlivým členským státům předává osobní a jinou dokumentaci mezinárodních agentů s opiáty, kteří pod rouškou běžných zahraničních obchodních styků obchodují s opiáty, event. je předávají na adresy jim známých zprostředkovatelů a překupníku.

Tato mezinárodní síť agentů s opiáty, kteří pracovali pro tajné výroby omamných látek, jejichž produkty pak v jednotlivých státech předávali anebo prodávali, měla až do r. 1938 svoje sídlo i v ČSR a Praha v té době byla centrem mezinárodních agentů s opiáty pro střední Evropu.

Německá okupace ČSR a hlavně pak II. světová válka učinily dočasně konec této podlounné činnosti s opiáty na území našeho státu a všechna dřívější obchodní spojení byla přerušena. Po ukončení II. světové války v r. 1945 došlo opět k navazování těchto starých obchodních spojení, opět docházelo k návštěvám těchto mezinárodních agentů s opiáty u nás, kteří se snažili vejít ve styk se svými dřívějšími obchodními spojenci.

V důsledku toho došlo u nás v letech 1945-1946 k podstatnému zvýšení počtu opiátových toxikomanií; nemálo k tomu přispěly též zásoby opiátů, které u nás zanechala německá armáda a německá protektorátní zdravotní správa a tyto zásoby se dostaly mnohdy neodpovědným způsobem do rukou spekulantu s opiáty. V těchto letech byly skutečně na území našeho státu zřízeny menší tajné centrály, kde se řetězově obchodovalo s opiáty. Ovšem tato podlounná činnost neměla u nás dlouhého trvání a záhy byla zneškodněna zákroky úředních orgánů, takže opiátová toxikomanie nepředstavuje pro náš stát již více žádný ožehavý problém.

Vysvitne to nejlépe z údajů o počtu evidovaných opiátových toxikomanů na území našeho státu:

1945 - 108 registrovaných případů
1950 - 55 registrovaných případů
1955 - 30 registrovaných případů
1958 - 4 registrované případy

V letech před počátkem druhé světové války (1938) bylo evidováno 220 případů.

Z uvedených čísel lze vidět, jak praktická aplikace našich zákonných opatření vedla takřka k úplné likvidaci opiátové toxikomanie u nás.

Není tomu tak však v jiných kulturních státech, kde opiátová toxikomanie představuje nadále závažný zdravotnický a sociální problém; tak např. v Německé spolkové republice bylo úředně evidováno v r. 1954 5228 toxikomanů, v Anglii téhož roku bylo 317 registrovaných toxikomanů a ve Francii 687.

Pro odvykání nemají v mnohých státech, např. v Německé spolkové republice, žádných zákonných podkladů, takže k odvykací léčbě zmocí úřední nemůže vůbec ani dojít.

Naše čs. zákonodárství řeší tuto otázku příslušnými odstavci zákona o tzv. ochranném léčení, jehož účelem je chránit naši společnost a léčením umožnit osobám, které pro svou toxikomanii by se mohly dopustit trestného činu, aby se opět staly platnými členy společnosti. Prakticky řečeno: pouhá skutečnost, že někdo se oddává nadměrnému požívání omamných látek, může být důvodem pro zavedení ochranného léčení v psychiatrickém lůžkovém zařízení. Toto zákonné opatření představuje nesporný pokrok v léčebné péči o toxikomany, a to nejen z hlediska kurativního, nýbrž též z hlediska účinné prevence.

Pro charakteristiku složení našich evidovaných toxikomanů byla určitým rozhraním II. světová válka. V období až do r. 1938 byl v třídní struktuře toxikomanů velmi početně zastoupen tzv. noční polosvět, dále to byli zaměstnanci nočních zábavních podniků a hned po nich kulturní pracovníci (herci, výtvarníci, žurnalisté) a zdravotní pracovníci (lékaři, lékárníci, ošetřovatelský personál). V období po r. 1945, po ukončení II. světové války, evidovaní toxikomané ve své společenské struktuře byli opět zastoupeni početnou skupinou kulturních a zdravotnických pracovníků, jejich řady však byly rozmnoženy též o vysokoškolské studenty. Nově se v tomto období objevila skupina toxikomanů z řad obchodníků, úřednictva, soukromých podnikatelů a bylo evidováno též několik řádových sester. Tato změna ve společenské struktuře toxikomanů je celkem snadno pochopitelná, máme-li na mysli dalekosáhlé společenské změny, které po osvobození v r. 1945 u nás nastaly.

Naše čs. zdravotní správa může dnes odpovědně prohlásit, že opiátová toxikomanie není více pro náš stát sociálním ani zdravotnickým problémem. Nemalou zásluhu na tom mají

naše zákonná opatření, dovolující nejenom pružnou kurativní péči v rámci tzv. ochranného léčení, nýbrž i účinnou prevenci, a navíc prakticky vylučující jakoukoliv nedovolenou výrobu, obchod a držení tzv. omamných látek.

Z toho všeho vyplývá též naše běžná klinická skutečnost, že toxické psychické poruchy, podmíněné opiátovou toxikomanií, prakticky vymizely ve statistice našich psychiatricky hospitalizovaných pacientů.

Současné sdělení, pro které mně byly ochotně dodány potřebné objektivní podklady z kompetentních úředních míst, je určeno nejenom pro informaci zejména zahraničních delegátů na I. čs. psychiatrickém kongresu, nýbrž i důvodem ke konstatování, že v ČSR skutečně opiátová toxikomanie není více žádnou zdravotnickou ani společenskou problematikou.

Souhrn

Opiátová toxikomanie není více pro ČSR sociálním ani zdravotnickým problémem. Před druhou světovou válkou bylo evidováno v ČSR 220 toxikomanů tohoto druhu, v r. 1958 byli v úřední evidenci pouze 4 morfinisté na celém našem státním území. Nermalou zásluhu na tom mají čs. zákonná opatření, dovolující nejenom pružnou kurativní péči v rámci tzv. ochranného léčení, nýbrž i účinnou prevenci, a navíc prakticky vylučující jakoukoliv nedovolenou výrobu, obchod a držení tzv. omamných látek.

UŽITÍ VYCVIČENÉHO PSA VE SLUŽBĚ BEZPEČNOSTNÍ S HLEDISKA NAŠEHO ZÁKONODÁRSTVÍ VE SROVNÁNÍ SE ZÁKONODÁRSTVÍM STÁTŮ SOUSEDNÍCH.

THEODOR ROTTER

I. cena třetí kategorie ze soutěže Masarykova četnického vzdělávacího a podpůrného fondu v r. 1936

Používání vycvičeného psa ve službě bezpečnostní, k níž patří nesporně i pátrací služba kriminální, vzešlo z potřeb kriminalistiky. Nikoliv tedy snad z potřeb kynologie. Používá-li pátrací služba školeného psa jako nepostradatelného pomocníka při sledování pachové stopy provinilcovy od místa činu až do jeho posledního úkrytu, službě bezpečnostní slouží pes v případech přesně vymezených za určitých okolností buď jako zbraň útočná či obranná v širším rozsahu toho slova.

V zákoně čís. 299/1920 Sb. z. a. n. ze dne 14. dubna 1920 jsou uvedeny případy, kdy má četník právo použití zbraně.

Okolnosti ty, podle § 13. tohoto zákona nastávají, jde-li o:

1. případ nutné obrany, aby četník odvrátil násilný útok, jenž byl na něho podniknut anebo jímž by byl ohrožen život osoby jiné
2. jde-li o zmaření násilného odporu zločince, aby bezpečnostní orgán mohl učiniti zadost svému služebnímu výkonu
3. běží-li o to, zameziti útěku nebezpečného zlosyna, ježž nemůže jiným způsobem zadržet
4. neopustí-li zločinec na vyzvání svůj úkryt či neuposlechne-li rozkazu dáti ruce vzhůru (po novelisaci zákona).

Mluví-li zákon jasně o případech, kdy jest bezpečnostní orgán zřejmě oprávněn použití své zbraně, pak jest nezbytné, aby také zákon přesně stanovil podmínky, za jakých může a smí použití ho doprovázejícího služebního psa. Naproti tomu v kriminální službě pátrací použití cvičeného psa se nepřičí nijak, běží-li pouze o zachycení a sledování neviditelné pachové stopy pachatelovy, nikoliv o útok psem na osobu - stávajícím služebním předpisům, ba ani zákonitým ustanovením (duchu příslušných zákonů), neboť za určitých okolností znamená vycvičený služební pes pro bezpečnostní orgán jen znamenitý nástroj, případně jedinečný pomocný prostředek, podobný asi těm, jaké nám poskytují na příklad daktyloskopie, fotografie, mikroskopie a pod.

Náš stát převzal po převratu instituci služebních psů, řekl bych, z likvidační podstaty byv. rakousko-uherské monarchie. Chci se zde několika slovy zmínit o tom, jak došlo za byv. monarchie k zavedení vycvičených psů ve službách četnictva a jaké byly tehdy názory o použití psů toho druhu jako zbraně útočné i obranné ve službě proti osobám, přestoupivším zákon. Měl jsem tehdy vzácnou příležitost zúčastnit se přímo a jako jeden z prvních zavedení instituce služebních psů do služeb rakouského četnictva.

Služební psi do rak. četnictva byli zavedeni r. 1909. Rok před tím, za své dovolené cestou do Německa jsem se zastavil v Saarbrückenu a zúčastnil se kursu pro výcvik služebních psů, určených pro pruské četnictvo. Řídil jej tam tehdejší policejní komisař Konrád Most. Vrátil se do tehdejšího svého služebního působiště na Kladno, koupil jsem z vlastních peněz dva vhodné psy a jal jsem se je cvičit s pomocí 2 četníků - psovodů podle zkušeností, jichž jsem nabyl v Saarbrückenu. Jakmile psi byli vycvičeni, podal jsem návrh

UŽITÍ VYCVIČENÉHO PSA VE SLUŽBĚ BEZPEČNOSTNÍ S HLEDISKA NAŠEHO ZÁKONODÁRSTVÍ VE SROVNÁNÍ SE ZÁKONODÁRSTVÍM STÁTŮ SOUSEDNÍCH.

ministerstvu zeměbrany, tehdy v otázce té kompetentnímu, aby byli přiděleni Četníkům jako nepostradatelní pomocníci, a to nejen pro službu bezpečnostní, ale i pátrací.

Jak se však dalo očekávat, narazil návrh u rozhodujících míst na značné překážky. Poukazovalo se hlavně na § 10 služ. předpisu, který přímo četníkům zakazoval voditi s sebou psy při služebních úkonech. Když však se mi přesto podařilo se dvěma zmíněnými vycvičenými psy docílití velmi dobrých úspěchů ve službě pátrací, obrátila se přece pozornost směrnatých míst k mému návrhu a v r. 1910 konečně bylo výnosem Ministerstva zeměbrany nařízeno, prozatím na zkoušku psy přidělití v pátrací a bezpečnostní službu četníků.

Tehdy platný četnický zákon a § 65 četnického služebního předpisu činily největší obtíže, jak realizovati můj návrh. Šlo hlavně o zásadní otázku, smí-li býti psa použito, jsou-li osoby při výkonu své služby ohroženy útokem zločince, nebo jde-li o to, zločince psem zadržeti (psem na zločince útočit). Po mnohých úvahách a nemalých rozpacích našlo konečně tehdejší ministerstvo zeměbrany jakési východisko z této ožehavé otázky mého návrhu:

„Psa smí ve službě použití k tomu určený četník - psovod jen tehdy, je-li pes řádně vycvičen, úředně komisí vyzkoušen a výslovně jako „služební pes“ označen. Jedině v tom případě pak počítá se služební pes jako zbraň, které smí četník použití za okolností zákonem přesně vymezených (II. stat' branného zákona, písm. b) proti nebezpečnému zločinci.“

Pokud jsem měl příležitost sledovati další vývoj celé této právní otázky, nestalo se se strany rakouské četnické správy až do našeho státního převratu nic, co by uspíšilo tuto jistě pro četnickou službu a všeobecný zájem veřejné bezpečnosti důležitou otázku a vtělilo ji ve služební předpis ať již cestou zákonodárnou či tím nebo oním vládním nařízením. Vzpomínám si na svůj rozhovor r. 1913 ve Vídni s čelným a vlivným funkcionářem. To bylo již v době, kdy téměř po celé 3 roky se používalo v rakouském četnictvu několik vycvičených služebních psů s nejlepšími výsledky. Týž - referent v ministerstvu zeměbrany - poznamenal: „Ministerstvo nemíní předložiti zákonodárným sborům předlohu na uzákonění instituce služebních psů pro četnictvo, poněvadž se až dosud nejeví pro podobný iniciativní návrh dostatek potřeby. Mimoto se ministerstvo obává, že by narazilo v parlamentě na obtíže s touto předlohou, která by sotva našla v parlamentních kruzích dostatek zájmu a popularity.“

Způsob, jak ve službě používati vycvičených psů a veškeré s tím související služební i ad ministrativní směrnice byly pak vydávány jen ve formě výnosů a rozkazů příslušných velitelství a úřadů. Když později došlo ke světové válce, nebylo již ovšem ani času ani příležitosti vtělit celý souhrn těchto otázek a směrnic v zákon. Přesto však, že služebních psů u četnictva se tehdy používalo poměrně v omezeném počtu, výsledky jejich práce byly znamenité, jak ostatně vysvítá z výročí statistických dat podle nichž počet t. zv. „nevypátraných případů“ proti létům, kdy četnická služba ještě t. zv. služebních psů neznala a neměla, se podstatně snížil.

Jakého druhu byly právní otázky, které se tehdy v souvislosti s používáním služebních psů v bezpečnostní (kriminální) službě vyskytly?

Brzy po jejich zavedení, hlavně v případech, kdy bylo psa použito k zachycení a sledování („vypracování“) pachové stopy prchajícího zločince a psovod byl pak předvolán k soudu jako svědek, aby o postupu celé práce svého psa podal jasný a přesvědčivý obraz, se ukázalo, že četnická stanice celý trestní případ a s ním spojenou činnost služebního psa vylíčila ve svém oznámení soudu příliš drasticky.

Věru charakteristický případ toho druhu se udal r. 1910 v Hodoníně, kdy se pátralo po pachateli pověstné „pojišťovací“ vraždy (Toman). Četník - vůdce služebního psa z Místku - nemaje v tomto oboru dostatek zkušeností, jak se později ukázalo, přednesl porotě v Mor. Ostravě tak nemožné svědectví o stopovací činnosti svého psa v této trestní věci, že celý proces se tím v základech značně komplikoval. Musil jsem tehdy jako odborný znalec ve

UŽITÍ VYCVIČENÉHO PSA VE SLUŽBĚ BEZPEČNOSTNÍ S HLEDISKA NAŠEHO ZÁKONODÁRSTVÍ VE SROVNÁNÍ SE ZÁKONODÁRSTVÍM STÁTŮ SOUSEDNÍCH.

svém písemném dobrém zdání po přesném přezkoušení všech údajů svědka - psovoda uvést celé jeho svědectví na pravou přijatelnou míru. Podobné případy byly ovšem s to celou instituci služebních psů, sotva tehdy v život uvedenou a tak významnou pro službu četnickou, dokonale znehodnotit.

Stojí za zmínku, že v tutéž dobu se podobný případ stal i v Německu, kde stejně jako já v Hodoníně, sám původce myšlenky zavést vycvičené psy do služeb pruského četnictva, policejní komisař Konrád Most, byl jako předvolaný znalec nucen zaujati před porotou v Ulmu (Bavory) velmi strohé stanovisko proti pochybným, ba nemožným svědeckým vývodům příliš horlivého četníka - psovoda, ba dokonce i některé přímo vyvrátit.

Stačila krátká doba před světovou válkou od zavedení vycvičených psů do bezpečnostních služeb, aby se poznalo, že čenich psa jest v oboru pátracím jedinečným nástrojem k sledování neviditelné pachové stopy člověka, střetnuvšího se se zákonem. Pro službu kriminální jest čich psa (olfaktorický čiv) nedocenitelným pomocníkem. Jinak se ovšem jeví tento spolupracovník četníka v řízení trestním (v procesech před soudem). Tu pes nemá onoho přesvědčivého významu, byť jeho práce měla sebe pozitivnějších výsledků, poněvadž jí chybí ona přesvědčující přesnost a pádnost důkazů, bez níž nemůže soudce vynésti spravedlivého rozsudku. Ačkoliv tedy jest pro bezpečnostní orgány pes pomůckou těžko nahraditelnou, před soudem nelze s ním počítat jako s nástrojem důkazným.

Bylo třeba o po této stránce poučiti četníky - psovody. Vypracoval jsem pro byv. rakouské četnictvo směrnice „Výcvik a použití služebních psů“, které byv. ministerstvo zeměbrany ve Vídni schválilo výnosem č. 382, odděl. XX. z 27. června 1911. Jako zvláštní odstavce jsem v nich uvedl, jak si má četník - psovod počínati před soudem, je-li povolán vydati svědectví o práci svého psa v tom či onom trestním případě. Na str. 96 a 97 poznamenávám:

„Ve většině případů jest četník - psovod předvolán k soudu, aby vydal svědectví o práci svého psa. Jeho výpověď má jen tehdy cenu, je-li skutečně přesvědčivá. Právě přesvědčivosti nabude, jestliže psovod před soudem vylíčí celou práci psovu srozumitelně a podle pravdy. Ovšem to předpokládá především, aby psovod byl s to podati soudci jasný a úplný obraz celého postupu činnosti psa od zachycení stopy až do konečného stadia jeho práce. K tomu jest třeba, aby si ihned po ukončení práce psovy učinil náčrt, v němž označí všechny důležité body i okolnosti. Stále musí míti na mysli, že jediné, jak již uvedeno, sám má o činnosti svého psa vypovídati a že jest jeho povinností přísně se zdržeti jakýchkoliv závěrů (úsudků) vztahujících se k trestnosti zadrženého pachatele. Svědecká výpověď psovoda nemá jiného účelu, než prokázati, že psem odhalená osoba jest ve spojitosti s místem činu a že použila jediné oné cesty (podle pachové stopy), kterou služební pes „vypracoval“.

Tolik asi o situaci instituce služebních psů u četnictva a s ní spojených právních otázat, jak je přejal náš stát po státním převratu v říjnu 1918. Však během nedlouhé doby Československá státní správa instituci služebních psů s nemalým nákladem dobudovala a postavila ji na širokou základnu. V Pyšelích u Benešova byl vystavěn a moderně vybaven ústav pro chov a výcvik služebních psů. Ve 30 kursech bylo jich tam již na sta odborně vycvičeno. Četné větší četnické stanice v naší republice mají dnes výborně vycvičeného služebního psa. Sociálních potíží, které kdysi měla byv. rakouská státní správa s uzákoněním instituce služebních psů ve službách bezpečnostních, i jejich obav se strany zákonodárných sborů, u nás není. Právě naopak! Naši zákonodárci i nejširší veřejnost vítali spontánně zavedení školených psů do služeb četnictva a v potřebách této instituce vycházejí ve všem státní správě bezpečnostní vstříc. Z denního tisku máme pro to nejlepší důkazy. Kdykoliv se stane nějaký trestný čin, vždy hodný politování, naléhá veřejnost na rozmnožení služebních psů jako osvědčených pomocníků našich bezpečnostních orgánů. Léta přinesla velice významné úspěchy služebních psů, a to jak ve službě pátrací (kriminální), tak i bezpečnostní.

V celé řadě případů zachránil pes život svému průvodci - četníku a jistě by bylo zůstalo mnoho četníků na živu, kdyby byli bývali měli po ruce služebního psa.

UŽITÍ VYCVIČENÉHO PSA VE SLUŽBĚ BEZPEČNOSTNÍ S HLEDISKA NAŠEHO ZÁKONODÁRSTVÍ VE SROVNÁNÍ SE ZÁKONODÁRSTVÍM STÁTŮ SOUSEDNÍCH.

O vývoji instituce, služebních psů v četnictvu naší republiky přednesl širší veřejnosti v kynologickém klubu na Smíchově zajímavou přednášku v březnu r. 1935 tehdejší plk. četn. Josef Ježek, (nynější zem. velitel četnictva. pro Čechy). Před tím na podzim r. 1933 i jeho nástupce, mjr. četn. Old. Pinkas u příležitosti 10 letého jubilea zavedení služebních psů v naší republice.

Min. vnitra a přísluš. zem. četn. velitelství, chápající dalekosáhlý význam instituce služebních psů, vydala během doby celou řadu služebních a administrativních výnosů, předpisů a rozkazů. Ale k uzákonění ani u nás dosud přesto nedošlo a právní otázky, mající k instituci služebních psů těsný vztah nebo přímou vnitřní souvislost s ní, zůstaly nadále nerozřešeny. Jsem toho skromného názoru, že již vzhledem na právní odpovědnost státu a na všeobecnou bezpečnost širšího občanstva, měla by býti ožehavá otázka, kdy a jak jest dovoleno použití služebního psa jako zbraně útočné či obranné v bezpečnostní službě, již jednou zásadně a definitivně úpravena zákonem. Jelikož jsem měl již za bývalé monarchie příležitost a možnost celý vývoj instituce služebních psů od jejího prvopočátku sledovat a tehdejší názory o právních otázkách, jí se týkajících, slyšet a poznat, budiž mi dovoleno vsunout do této studie i své vlastní názory a zkušenosti, jak celý souhrn těchto otázek řešit. Jak jsem se již zprvu zmínil, byv. rak. státní správa, povolivši zásadně užívati služebních psů v četnictvu, našla alespoň jakési východisko již tím, že služebního psa označila jako zbraň, při čemž pojem „zbraň“ byl míněn v nejširším smyslu toho významu.

§ 65 předpisu pro četnictvo rozeznává zbraně ve výzbroji Černíka jednak podle jejich technických vlastností a účinků na zbraně bodné, sečné a střelné, jednak podle jejich nebezpečnosti na zbraně „nebezpečné“ a „méně nebezpečné“. Podle tohoto rozčlenění bylo vzhledem k ustanovení II. oddílu o zbraních v četnickém zákoně (rakouské zákony a nařízení), jasně vyznačeno, kdy, za jakých okolností a v jakém rozsahu smí četník ve službě použití proti té či oné zločinné osobě tu kterou zbraň svého služebního výzbroje. Podle zcela správného názoru, že chrup vycvičeného, ukázněného služebního psa zpravidla nikdy nezpůsobí napadenému tak nebezpečného zranění, jako některá z výše uvedených technických zbraní, - ač jinak chrup postačí, aby účel četníkem požadovaný byl dosažen - byl služební pes vřaděn mezi tak zvané „méně nebezpečné zbraně“.

Tím otázka tato i s hlediska sociálního byla na tehdejší dobu učiněna přijatelnější. Jak patrně, točila se za tehdejších právních poměrů otázka ta, z nedostatku jiných důvodů, hlavně kolem pojmu „zbraň“! Bylo tedy lze, když pes byl již zařaděn mezi zbraně útočné i obranné, považovati jej za zbraň z onoho druhu „méně nebezpečných“ než jakou je zbraň bodná, sečná a střelná. Podle tehdejších a i dnes ještě platných paragrafů trestního zákona se vztahoval pojem „zbraň“ v širším významu toho slova hlavně jen na osobu, která zákon překročila. Tak na př. u § 81 a 82 rak. trestního zákona, pojednávajícího o veřejném násilí, způsobeném vztazením ruky na úřední osobu, uvádí se celá řada rozhodnutí Nejvyššího (kasačního) soudu, jež se šíře zmiňují o pojmu „zbraň“ toliko vzhledem k osobě překročivší zákon podle výše uvedených paragrafů. Naproti tomu však pojem „zbraň“, patřící k výzbroji četníka majícího službu, není tu blíže charakterizován. Tvoří tudíž i označení vycvičeného psa jako „zbraň“ po stránce právní pojem velmi neurčitý. Nemá tudíž použití služebního psa jako zbraně útočné či obranné ve službách bezpečnosti potud žádné právní jistoty, pokud nebude služební pes zřejmě jako „zbraň“ zákonem označen. Definitivní rozřešení této otázky má velmi důležitý význam, ježto stát i četník jako psovod, povinný služebního psa jako zbraně v tom či onom použití, může býti činěn odpovědným za různé škody mravní i civilně právní.

Pro uzákonění použití služebního psa v případech, při nichž zákon o četnictvu ze dne 14. dubna 1920 Sb. 2 a nařízení čís. 299 četníku ve službě dovoluje upotřebit psa jako zbraně, by byly na místě asi tyto úvahy: Služební předpis pro četnictvo, opírající se o výše uvedený zákon ve svém § 65 (použití zbraně) výslovně praví, že četník smí použití zbraně, chce-li docílit požadovaného výsledku, s největší obezřetností a jen tehdy, když selhaly t. zv. „mírné prostředky“. A to zas jen ještě tak, aby život provinilcův a po případě i jiných osob byl co nejméně ohrožen (§ 45 četn. zákona).

UŽITÍ VYCVIČENÉHO PSA VE SLUŽBĚ BEZPEČNOSTNÍ S HLEDISKA NAŠEHO ZÁKONODÁRSTVÍ VE SROVNÁNÍ SE ZÁKONODÁRSTVÍM STÁTŮ SOUSEDNÍCH.

Uvedený předpis tedy nařizuje, že před u potřebením zbraně má četník nejdříve použít „mírných prostředků“.

Těmi jsou:

I. při zprotivení:

- a) napomenutí, pronesené hlasem rozkazovacím,
- b) zatčení,
- c) přiložení svěracích řetízků;

II. při zamýšleném pokusu o útěk:

- a) napomenutí,
- b) pronásledování prchajícího honěním,
- c) vyzvání náhodou se namanuvších osob, aby k dopadení uprchlíka byly nápomocny;

III. při zjištění úkrytu:

vyzvati osobu, aby úkryt opustila a na rozkaz dala ruce vzhůru; jinak platí tu ustanovení, jak jsou uvedena ad I.

Již v těsné souvislosti s těmito předpisy mohl by býti služební pes, vycvičený pro službu bezpečnostní buď jako pomocník ofensivní či defenzivní řáděn de lege ferenda mezi „zbraně“, patřící k četnickově výzbroji. Služebního psa by bylo lze přece považovati za jeden z oněch „mírných prostředků“, jichž četník má a smí použít, než jest nucen sáhnouti ke zbraní. - A stejně i není sporu o tom, že útok psův na násilníka jest pro jeho život méně nebezpečný a zas naopak, že pes svým chrupem jest daleko způsobilejším chrániti bezpečnost zakročujícího četníka proti zákeřnému útoku násilníkovu, po případě podobnému útoku včas a rázně zabránit.

Nelze ani s dostatek oceniti význam a potřebu služebního psa i při útěku zločince. I tu jeví se býti pes opět oním „mírným prostředkem“ dříve než jest nutno sáhnouti po zbraní. Nejen svou mrštností, ale i neohrožeností snáze donutí prchajícího viníka na útěku stanouti a zadrží ho tak dlouho, až četník dorazí na místo. Jde-li o zadržení prchajícího zločince, jest tu pro četníka použití služebního psa s výhodou i proto, že nemusí náhodou se vyskytnuvší osoby žádat, aby mu uprchlíka pomohly zadržet. Vždyť žádost toho druhu jest mnohdy zcela ilusorní, jednak už proto, že osoby četnickově žádosti nejsou nijak povinny vyhovět, a konec konců mnohdy, bojíce se o vlastní život, výzvu četníkovu vůbec ignorují.

Převzato s laskavým svolením z webových stránek Cz-pes.cz.

SPECIÁLNÍ POLICEJNÍ ZÁSAHOVÉ VOZIDLO PCA-6.OS Mercedes Benz ATEGO 1823 AK 4x4

Miloš VANĚČEK, NPC

Speciální policejní zásahové vozidlo PCA-06.OS je účinný a bezpečný mobilní prostředek splňující všechny podmínky zákona č. 56/2001 Sb., normy ČSN EN 294, vyhlášek č. 301 a č. 302/2001 Sb. K uvedenému zákonu a norem ČSN EN 811 a ČSN EN 953, který s využitím svých taktickotechnických vlastností umožňuje:

- akusticky oslovovat okolo vozidla v davu shromážděné lidi a vydávat jim povely nebo příkazy
- vestavěným nezávislým kamerovým systémem sledovat činnost v davu shromážděných lidí i mimo zorný úhel pohledu osádky vozidla
- monitorovat činnost davu a pořizovat audio a video záznam
- využívat agresivního toku vody z vodního děla jako donucovacího represivního prostředku proti davu v akčním rádiu 360° s možností proměnné intenzity vodního proudu
- usměrňovat chování nezvladatelného davu lidí postříkem směsí vody a slzotvorného prostředku o různé koncentraci vystřikující z proudnice lafety do prostoru 360° kolem svislé osy vozidla
- usměrňovat chování nezvladatelných jedinců vodním proudem o různé intenzitě v prostoru před vozidlem prostřednictvím vodních trysek na čele vozidla
- monitorovat a dokumentovat použití jednotlivých technických komunikačních a chemických prostředků zásahu a tím analyzovat jejich adekvátnost
- balistickou ochranu členů osádky v provedení B3 vůči střelám z lehkých ručních zbraní
- ochranu osádky vozidla vůči hmotným předmětům vrženým proti kabině vozidla a proti úderu vedeným tupým či ostrým předmětem
- ochranu osádky proti použitému slznému prostředku – filtroventilace kabiny

- skrápění všech pneumatik vozidla tlakovou vodní mlhou snižující možnost zapálení pneumatik a pryžových dílů podvozku hořlavými látkami, zejména hořlavými látkami v zápalných lahvích
- omývání čelního skla, bočních skel kabiny vozidla, zpětných zrcátek a silnostěnného plexiskla úlů v nichž jsou umístěny kamery vysokotlakým proudem vody
- doplňování nádrže na vodu z pomocného (mobilního i statického) zdroje umístěného mimo prostor zásahu speciálního vozidla i v průběhu zásahu

ZÁKLADNÍ TECHNICKÉ PARAMETRY

Podvozek Mercedes-Benz ATEGO 1823AK

Délka	6600 mm
Šířka	2490 mm
Výška	3600 mm
Pohotovostní hmotnost	11000 kg
Užitečná hmotnost	7000 kg

Čerpadlo ZIEGLER TS 8/8 ultra Power

Nominální výkon:

- sací výška 7,5 m; tlak 4 bar	2150 l.min ⁻¹
- sací výška 7,5 m; tlak 6 bar	1950 l.min ⁻¹
- sací výška 7,5 m; tlak 8 bar	1800 l.min ⁻¹
- sací výška 7,5 m; tlak 10 bar	1500 l.min ⁻¹

Nádrž na vodu

Jmenovitý objem	6 000 ± 5% litrů
Materiál	ocel
Doba plnění čerpadlem	4 min
Balistické provedení kabiny	B 3

Nádrž na slzotvorný prostředek

Jmenovitý objem	200 ± 5% litrů
Materiál nerez	17 248
Plnění horním hrdlem	DN 80
Kamerový systém	8 kamer

KNIHOVNIČKA

Miloš VANĚČEK, NPC

Strážníkovy rady – dětské malovánky

(určeno pro děti předškolního a mladšího školního věku)

Pracovní sešit – malovánky - obsahuje deset dvojlistů, kde na levé straně je umístěn obrázek připravený pro vymalování spolu s básničkou vztahující se k určitému tématu (kouření, nedodržování dopravních předpisů, šikana, týrání zvířat....). Pravá polovina je vyhrazena pro vlastní tvorbu dětí. Čtením textů, vymalováním

obrázku, samostatnou tvorbou a následnou řízenou diskuzí ti nejmladší zcela přirozeně zaujmají stanoviska k některým negativním jevům a začínají si vytvářet svůj hodnotový systém.

Autorka námětu: Jana Čapková

počet stran: 20

Ilustrace: Zdeněk Urban

formát: A4

Nakladatelství Hněvín

Cena: 39 Kč

Kontakt: 476 744 878, hnevin@email.cz

V čísle 3/2004 byl uveden titul z nakladatelství

BB art Honba za zapomněním autora Richarda Davenporta-Hinese. Nyní uvádím názor 16 letého Jana Ptáčka, studenta střední školy v Českých Budějovicích.

Kniha Honba za zapomněním na mě udělala velký dojem. Autor Richard Devenport-Hines se v této knize zabývá problémem, který už dlouhé desítky let trápí lidstvo a to jsou drogy. Ačkoli je v této knize zachycena historie drog od objevných plaveb až téměř po současnost, připadá mi jakoby spíš autor kritizoval vše, co se až dosud proti drogám podniklo. Samozřejmě v některých částech této knihy musím s autorem souhlasit. Válku proti drogám, kterou rozpoutali politici, nevedli zrovna dobře. Zdá se mi, že se spíš politici a další úředníci snažili z daného problému, co nejvíce vytěžit pro sebe, zalíbit se lidem, aby postoupili výš ve své kariéře, a proto je nezajímalo řešení drogy jako takový. Vůbec nenaslouchali odborníkům, kteří problému rozuměli, a rozhodovali o tom sami. To si myslím děje i dnes, že o věcech rozhodují lidé, kteří tomu nerozumějí a na odborníky moc nedají. Hlavně když se zalíbí lidem a tím pádem voličům.

Při čtení této knihy mě trochu zarazilo, že se lidé nedokázali ponaučit. Skoro všechny drogy byly ze začátku zázračnými léky, a když někdo upozornil na to, že je tento „lék“ nebezpečný, všichni se proti němu postavili. Většinou až když bylo pozdě se zjistilo, že ten někdo měl pravdu. Bohužel vždycky šlo, jde a půjde o peníze.

Autor v závěru nastiňuje, jak by se daný problém dal řešit, regulací nebo prohibicí. I když nejsem žádný odborník, myslím si, že by se dekriminální drogy a následnou jejich regulovanou výrobou a prodejem v rukou státu vůbec nic nevyřešilo. Vždyť přece máme dvě legální drogy a jak to vypadá, každý z nás určitě ví. Podle mého názoru musíme vedle represe vézt i účinnou prevenci a pravdivou informovanost. Pokud se někdo rozhodne, že drogy vyzkouší, my mu v tom nezabráníme, ale aspoň ho můžeme informovat o následcích.

V některých částech této knihy s autorem nesouhlasím, ale v jednom mu musím dát zapravdu. Válku proti drogám jako takovou vyhrát nemůžeme, ale můžeme vyhrát některé bitvy a tím zmírnit její následky. Jen nesmíme přestat bojovat.

Vážení čtenáři,
dovolte mi,
abych Vám jmé-
nem ředitele
Národní protidro-
gové centrály
služby kriminální
policie a vyšetřo-
vání plk. JUDr.
Jiřího Komorouse
i jménem svým
za redakční radu
Bulletinu popřál v
nastávajícím roce
2005 především
pevné zdraví a
hodně úspěchů
jak v osobním
tak i pracovním
životě.
Miloš VANĚČEK

P.f. 2005